

AVERSS UN REVERSS

Latvijas Bankas biļetena speciālizlaidums • 2006. gads

**LATVIJA CEĻĀ UZ LABKLĀJĪBU:
IZAUGSMES POTENCIĀLS
UN VĪZIJAS**

Latvijas izaugsmes progress pēdējo desmit gadu laikā ir nenoliedzams. Vai tas turpināsies bezgalīgi, un kas veicams, lai labklājības līmenis Latvijā varētu pietuvoties, piemēram, vidējam ES valstu sasniegtajam?

Lai saprastu, cik mērķtiecīgi ejam uz lielāku labklājību, jāskata vairāki svarīgi tautsaimniecības attīstības aspekti: tautsaimniecības modernizācija, kas ir obligāts priekšnoteikums minētā ES līmeņa sasniegšanai; cilvēkkapitāls un tā ražīgums; darbaspēka migrācija un risinājuma varianti. Par to – Latvijas Bankas gadskārtējā konferencē

**Latvija ceļā uz labklājību:
izaugsmes potenciāls un
vīzijas**

2006. gada 18. oktobrī.

Saturs

Latvijas Republikas finanšu ministra OSKARA SPURDZIŅA uzruna	3	II PANEĻDISKUSIJA	
Latvijas Bankas prezidenta ILMĀRA RIMŠĒVIČA ievadreferāts	6	DARBASPĒKA MIGRĀCIJA – ATTĪSTĪBAS TENDENCES, EKONOMISKIE EFEKTI, PROBLĒMAS RISINĀJUMA VARIANTI	
Eiropas Centrālās bankas padomes un valdes bijušais loceklis PROF. OTMARS ISINGS (<i>Otmar Issing</i>) Izaicinājumi ceļā uz eiro ieviešanu	10	Moderators Dr. M. phil. Roberts Ķīlis , <i>Rīgas Ekonomikas augstskolas asociētais profesors</i>	
I PANEĻDISKUSIJA		Darbaspēka migrācija: attīstības tendences, ekonomiskie efekti, problēmas risinājuma varianti	31
LATVIJAS ILGTSPĒJĪGAS IZAUGSMES PAMATS – AUGSTA CILVĒKRESURSU UN TEHNOLOĢISKĀ PRODUKTIVITĀTE		ULDIS RUTKASTE, <i>Latvijas Bankas Monetārās politikas pārvaldes galvenais ekonomists</i>	
Moderators Helmūts Ancāns , <i>Latvijas Bankas valdes priekšsēdētāja vietnieks</i>		Darbaspēka migrācijas tendences, ekonomiskās sekas un iespējamie risinājumi	37
Latvijas izaugsmes potenciāls: daži ar cilvēkkapitālu saistīti jautājumi	15	DR. TOMASS LOTARS VEISS (<i>Thomas Lothar Weiss</i>), <i>Starptautiskās Migrācijas organizācijas Baltijas, Ziemeļvalstu un Eiropas kaimiņvalstu reģionālais pārstāvis</i>	
MORTENS HANSENS (<i>Morten Hansen</i>), <i>Rīgas Ekonomikas augstskolas Ekonomikas katedras vadītājs</i>		Sabiedrības uztvere migrācijas jautājumā un migrācijas politikas scenāriji	42
Latvijas ekonomiskās izaugsmes iespējas	17	IVARS INDĀNS, <i>Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks</i>	
MĀRTIŅŠ BITĀNS, <i>Latvijas Bankas prezidenta padomnieks, Monetārās politikas pārvaldes Monetārās izpētes un prognozēšanas daļas vadītājs</i>		Darbaspēka migrācija	47
Latvijas izaugsmes modeļa un Latvijas Nacionālā attīstības plāna īstenošana: iespējas un riski	22	EDGARS KORČAGINS, <i>Latvijas Darba devēju konfederācijas ģenerāldirektora vietnieks</i>	
PROF. EDVĪNS KARNĪTIS, <i>Latvijas Universitātes vadošais pētnieks, Nacionālā attīstības plāna izstrādes neatkarīgo ekspertu darba grupas vadītājs</i>			
Institucionālo spēju un tautsaimniecības attīstība Īrijā un Latvijā	26		
PROF. FRENKS BERIJS (<i>Frank Barry</i>), <i>Dublinas Universitātes koledžas Ekonomikas skolas lektors</i>			

Biļetenā atspoguļoti Latvijas Bankas konferences materiāli saīsinātā veidā.
Latvijas Banka pateicas ekspertiem, kuri atsaucās Latvijas Bankas lūgumam un iesniedza pētījumu materiālus, runu tekstus.
Visi materiāli, kā arī diskusiju atreferējums pieejami Latvijas Bankas interneta lapā www.bank.lv konferencei veltītā sadaļā.

LATVIJA CEĻĀ UZ LABKLĀJĪBU: IZAUGSMES POTENCIĀLS UN VĪZIJAS

OSKARS SPURDZIŅŠ
Latvijas Republikas finanšu ministrs

Latvija vēl nav izmantojusi visas iespējas, ko dod dalība kopējā ES tirgū, kad jau nākas saskarties ar konkurenci. Brīva darbaspēka kustība ES ietvaros Latvijai šobrīd nozīmē ekonomiskās izaugsmes atdošanu emigrācijas zemēm, bet ilgtermiņā var uzrādīt pozitīvu ieguldījumu Latvijas attīstībā.

Labdien, godātie konferences dalībnieki!

Situācija Latvijas tautsaimniecībā uzrāda vairākus būtiskus priekšnoteikumus sekmīgai valsts attīstībai un iedzīvotāju labklājības pieaugumam. Tomēr tajā pašā laikā pastāv vairāki faktori, kas apdraud mūsu valsts ekonomiskās ilgtspējīgu attīstību. Tikai mūsu izvēlētā stratēģija šo priekšnoteikumu pastiprināšanai un riska faktoru novēršanai jau tuvāko gadu laikā izšķirs – vai mēs būsimekonomiskās izaugsmes avangardā starp Eiropas Savienības dalībvalstīm vai arī Latvijas tautsaimniecības attīstības bums piedzīvos sāpīgu kritienu.

Šobrīd Latvija ir sasniegusi galvenos politiskos mērķus, kuri tika izvirzīti aizvadītajā desmitgadē. Latvija ir iestājusies Eiropas Savienībā un NATO. Protams, pilnīga mūsu valsts integrācija ES vēl nav notikusi, atsevišķās jomās turpinās pārejas posms, taču progress ekonomiskās attīstības jomā kopš Latvijas iestāšanās ES ir bijis acīmredzams, un tas pierāda, ka izvēlētais attīstības ceļš ir bijis pareizs.

Ekonomiskie panākumi atspoguļojas sabiedrības labklājības pieaugumā – to apliecina liels un joprojām augošs iekšējais patēriņš. Lai paaugstinātu dzīves kvalitātes līmeni, pēdējos gados arī nodokļu politika ir vērsta uz nodokļa sloga samazināšanu uzņēmējiem un iedzīvotājiem. Ar mērķi uzlabot uzņēmējdarbības vides pievilcīgumu un sekmēt konkurētspēju 2002. gadā tika sākta uzņēmumu ienākuma nodokļa likmes samazināšana. Kopumā nodokļa likme samazināta no 25% līdz 15%. Savukārt, sociālās apdrošināšanas iemaksu likme samazināta no 38% 1996. gadā līdz 33.09% 2003. gadā.

Tāpat valdība turpina pakāpeniski palielināt minimālo darba algu, kā arī ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamo minimumu, kā arī atvieglojumu par apgādībā esošajām personām. 2007. gadā minimālā mēneša darba alga paaugstināta līdz 120 Ls līdzšinējo 90 Ls vietā, savukārt ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamais minimums līdz 50 Ls mēnesī līdzšinējo 32 Ls vietā. Parēdzams, ka šie pasākumi turpmākajos gados mazinās ienākumu līmeņu atšķirības sabiedrībā.

Latvijas valstij neapšaubāmi jāturpina pilnveidot tehnoloģiskais potenciāls un jāsakarāto infrastruktūra, bet galvenais akcents nākamajos gados būtu liekams uz cilvēkresursiem un darbaspēka kvalifikācijas jautājumiem.

Valstij jābūt svarīgai ikviena Latvijas iedzīvotāja konkurētspējas paaugstināšanai Latvijas darba tirgū, lai pašmāju uzņēmēji spētu veiksmīgi attīstīt augstas pievienotās vērtības produktu eksportu, kas, manuprāt, ir būtisks nosacījums sabalansētai tautsaimniecības attīstībai.

Aigara Kalvīša vadītajai valdībai ir sava vīzija par valsts attīstību turpmākajiem gadiem, tāpēc tā ir apstiprinājusi Latvijas nacionālo attīstības plānu, kurā valdības noteiktā stratēģija priekšplānā izvirza izglītotu, radošu un uzņēmīgu cilvēku, bet kā galveno mērķi nosaka veidot uz izglītību, zinātni un konkurētspējīgiem uzņēmumiem balstītu tautsaimniecību. Attīstības plāns izceļ cilvēku nozīmīgumu un ieguldījumu augstas izaugsmes attīstības scenārijā. ES fondu izlietojums laika posmā no 2007.–2013. gadam paredz veicināt ātrāku valsts ekonomisko izaugsmi un tuvošanos ES dalībvalstu vidējam labklājības līmenim.

Nacionālais attīstības plāns paredz, ka finansējums primāri tiks virzīts uz iedzīvotāju izglītību, uzņēmumu tehnoloģisko izcilību un elastību, kā arī zinātnes un pētniecības attīstību, lai veicinātu zināšanu ietilpīgas ekonomikas veidošanos valstī. Līdztekus šim stratēģiskajam mērķim tiks nodrošināti arī citi nepieciešamie priekšnoteikumi ilgtspējīgai ekonomiskai attīstībai un labklājības līmeņa paaugstināšanai Latvijā kopumā.

Lai arī valdība labi apzinās Latvijas sabiedrības akūtās sociālās vajadzības, valsts ilgtermiņa attīstība nav iedomājama bez investīcijām jau šodien. Lai arī joprojām nepietiekamas, taču valsts ir veikusi nozīmīgas investīcijas infrastruktūras objektos. Tāpat pēdējos gados būtiski ir pieauguši valsts budžeta izdevumi kapitālieguldījumiem. Līdz ar ES fondu pieejamību būtiski pieaugušas arī valsts budžeta dotācijas ES politikas instrumentu līdzfinansēto projektu īstenošanai, kas tiek novirzītas iestādēm, organizācijām un komersantiem.

Viens no valsts ilgtspējīgas attīstības pamatnosacījumiem ir valsts finanšu ilgtspējas nodrošināšana. Valsts budžeta fiskālais deficīts tiek pakāpeniski samazināts līdz līmenim, kas Stabilitātes un Izaugsmes pakta ietvaros tiek uzskatīts par ilgtspējīgu rādītāju. Vidējā termiņa budžeta plānošanas ieviešana ir vērsta uz valsts finanšu ilgtspējas nostiprināšanu. Savukārt mūsu valstī realizētā monetārā politika nodrošina no valūtas riska brīvus attīstības nosacījumus ES kopējā ekonomiskajā telpā. Šāds makroekonomisko politiku ietvars rada stabilus apstākļus sekmīgai ekonomikas attīstībai.

Protams, joprojām negatīvākais faktors mūsu ekonomikā ir inflācija, taču, raugoties inflācijas rādītāju dinamikā

pēdējo divarpus gadu laikā, gribas teikt, ka straujākais inflācijas lēciens augšup ir jau aiz muguras. Septembrī gada inflācija Latvijā bija 5.9%, pirmo reizi kopš 2004. gada maija noslīdot zem 6% robežas. Lai arī vidējais patēriņa cenu pieaugums šogad tiek prognozēts 6.5% līmenī, esmu pilnīgi pārliecināts, ka mums ir visas iespējas samazināt inflāciju par aptuveni 1% gadā, nebremzējot tautsaimniecības attīstības tempu.

Par zināmu ekonomikas sabalansētības trūkumu liecina arī salīdzinoši augstais tekošā konta deficīts, taču jāņem vērā, ka Latvija kā valsts ar atvērtu ekonomiku un līdz šim zemāko ienākumu līmeni ES piedzīvo augstu tekošā konta deficītu, integrējoties starptautiskajos finanšu un produktu tirgos. Raugoties nākotnē, ārvalstu kapitāla ieplūdes Latvijā tuvākajos gados būs salīdzinoši lielas, ko sekmēs gan ārvalstu tiešās investīcijas, gan banku sektora piesaistītais ārvalstu finansējums, gan ES fondu ieplūdes, kas neļaus būtiski samazināties iekšzemes pieprasījuma pieauguma tempiem. Fundamentālas izmaiņas tekošā konta deficīta rādītāju dinamikā ir sagaidāmas tikai vidējā termiņā, līdz eksporta struktūrā notiks būtiskas izmaiņas, jūtami palielinoties preču ar augstu pievienoto vērtību īpatsvaram.

Jāatzīst, ka šobrīd Latvijas preču eksports uzrāda pietiekami straujus pieauguma rādītājus – 14% 2006. gada pirmajā pusē pret iepriekšēja gada attiecīgo periodu. Saglabājoties pašreizējai eksporta struktūrai, augstāki pieauguma rādītāji ir maz iespējami, jo cenas pasaulē ir relatīvi stabilas un ražotājiem ir sarežģīti īsā laika posmā ievērojami palielināt ražošanas apjomus.

Tālāks ražošanas izmaksu sadārdzinājums apdraud Latvijas ražotāju konkurētspēju. Pieaugot darba samaksai un saistīto pakalpojumu izmaksām, Latvijas ražotāji strauji zaudē izmaksu konkurētspēju. Pastāv risks, ka gan uzņēmēji, gan darba ņēmēji tik ātri nespēj piemēroties mainīgajai tirgus situācijai, un tas draud ar eksporta pieauguma samazināšanos un tam sekojošu ienākumu kritumu tautsaimniecībā kopumā.

Pietuvojoties attīstīto valstu ienākumu līmenim, izaugsmes avoti, kas labi derēja iepriekšējos gadus, kļūst mazāk efektīvi. Biznesa tehnoloģiju pārnese vēl joprojām turpinās, taču kopēšana negarantē labus panākumus. Ražošanas izmaksas izlīdzinās, un darbaspēks meklē savu pielietojumu produktīvākās nozarēs vai pat citās valstīs. Strauja ekonomikas izaugsme turpmāk nebūs iedomājama bez būtiskām strukturālām izmaiņām valsts attīstībā.

Tieši strukturālās reformas ir panākumu atslēga produktivitātes un valsts konkurētspējas pieaugumam. Galvenie

strukturālo reformu mērķi ir zināšanu un inovāciju stimulēšana, uzņēmējdarbības vides uzlabošana, nodarbinātības veicināšana un izglītības un prasmju uzlabošana.

Šajā ziņā būtisks riska faktors ir kritiskā situācija eksaktajā izglītībā. Esam nonākuši situācijā, kad mūsu augstskolas un profesionāli tehniskās skolas nodrošina tikai nelielu daļu no tautsaimniecībai nepieciešamo speciālistu skaita. Saskaņā ar pētījuma “Par darbaspēka piedāvājumu un pieprasījumu elektronikas nozares uzņēmumos” datiem, elektronikas inženieru piedāvājums Latvijā sedz tikai 30% no pieprasītā speciālistu skaita. Kā var secināt no pētījuma, ja situācija strauji neuzlabosies, 2007. gadā piedāvājums sasniegs vairs tikai 21%, bet 2010. gadā tikai nedaudz virs 15% no darba tirgus pieprasījuma.

Jāatzīst, ka izglītības sistēma Latvijā lielā mērā ir vāji piemērojusies pat pašreizējam ekonomikas attīstības līmenim un nav vērsta uz nākotni, kas savukārt var apgrūtināt uzņēmumu pāreju uz augstāku tehnoloģisku līmeni, jo nav pieejami attiecīgi speciālisti pietiekamā daudzumā īpaši tehniskās nozarēs.

Turklāt vidējā termiņā savukārt iezīmējas ļoti skaidrs demogrāfisks risks. Darbspējīgā vecuma iedzīvotāju skaits samazinās jau pašlaik, un nodarbinātības pieaugums ir noticis tikai uz bezdarba samazināšanās un ekonomiskās aktivitātes pieauguma rēķina. Bet, sasniedzot zināmu līmeni un paātrinoties darbspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita kritumam, jau nākamajā desmitgadē nodarbināto skaits sāks samazināties. Šo risku būtiski pastiprina notiekošā nodarbināto emigrācija uz citām ES valstīm. Tas samazina nodarbināto skaitu Latvijā, un turklāt, ņemot vērā, ka izbrauc pārsvarā jauni cilvēki, tas var samazināt arī nākotnes demogrāfiskos rādītājus. Es patiesi ceru, ka valsts politika, paaugstinot māmiņu pabalstus, sevi atļaus un mēs tuvākajos gados piedzīvosim dzimstības pieaugumu. Katrā ziņā tā ir un paliek par vienu no būtiskākajām prioritātēm.

Latvijas izvēlēta attīstības stratēģija ir jāskata arī globalizācijas kontekstā. No globalizācijas ietekmes nevar izvairīties, it īpaši, tāda maza un atvērta ekonomika kā Latvija. To ir jāprot izmantot. Latvija vēl nav izmantojusi visas tās iespējas, ko dod dalība kopējā ES tirgū, kad jau nākas saskarties ar konkurenci no strauji augošām attīstības valstīm. Brīva darbaspēka kustība ES ietvaros Latvijai šobrīd nozīmē ekonomiskās izaugsmes atdošanu emigrācijas zemēm, lai gan ilgtermiņā tas var uzrādīt pozitīvu ieguldījumu Latvijas attīstībā.

Tāpēc valstij ir jāturpina veicināt uzņēmējdarbības attīstību, it īpaši Latvijas perifērijā. Darba ražīguma un

ekonomiskās aktivitātes paaugstināšana būs neapšaubāmas prioritātes Latvijas tautsaimniecībā tuvākajos gados. Tāpat neiztiks bez eksakto zinātņu izvirzīšanas izglītības sistēmas priekšplānā. Arī eksporta veicināšana, it īpaši attiecībā uz precēm ar augstu pievienoto vērtību, būs politiķu uzdevums. Tas ir ceļš, kas mums ejams, lai vīziju par izglītotu, radošu un uzņēmīgu cilvēku un uz konkurētspējīgiem uzņēmumiem balstītu tautsaimniecību pārvērstu realitātē.

Paldies par uzmanību un novēlu, lai konferences darbs būtu ražīgs!

LATVIJA CELĀ UZ LABKLĀJĪBU: IZAUGSMES POTENCIĀLS UN VĪZIJAS

ILMĀRS RIMŠĒVIČS
Latvijas Bankas prezidents

Dāmas un kungi!

Man ir patiess prieks jūs šodien sveikt gadskārtējā – nu jau trešajā – Latvijas Bankas rīkotajā konferencē. Jāatzīmē interesanta sakarība – ar katru reizi laika periods, par kuru savā konferencē gribam rosināt diskusiju, kļūst plašāks. Pirms diviem gadiem spriedām par gaidāmajiem notikumiem tuvāko pāris gadu laikā, bet pērn jau diskutējām par pilnu ekonomisko ciklu. Uzreiz gribu atzīmēt, ka mūsu konferencē iepriekš apskatītās tēmas – gan par Eiropas Savienības ietekmi uz mūsu valsts tautsaimniecību, gan valsts ilgtspējīgu attīstību – nav zaudējušas aktualitāti, un mēs esam gandarīti, ka sabiedrībā par tām joprojām notiek aktīvas diskusijas. Taču šodien mēs vēlētos pievērsties tēmai un līdz ar to arī laika periodam, kas mērāms pat vairākos gadu desmitos, bet kas tomēr saglabā saistību ar mūsu iepriekšējās konferencēs izskanējušām diskusijām. Proti, šodien mēs aicinām visus klātesošos pievērsties jautājumam par mūsu **valsts ilgtermiņa izaugsmes perspektīvām un labklājības līmeni**.

Skaidri apzināties, ka ekonomiskā analīze un – vēl jo vairāk – jebkādu prognožu izteikšana, runājot par straujās pārmaiņas piedzīvojošo Latvijas tautsaimniecību, ir liels izaicinājums. Ņemot vērā mūsu līdzšinējo prognozēšanas pieredzi, apgalvošu, ka pilnīgi precīzas mūsu prognozes nebūs nekad. Taču jāatzīmē, ka daudzas ekonomiskajā teorijā aprakstītās sakarības ievērojami labāk darbojas tieši ilgākā laika posmā. Tāpēc nereti ir vieglāk analizēt un prognozēt to, kas valsts tautsaimniecībā notiks pēc desmit, nevis, piemēram, diviem gadiem. Latvijas Banka kā valdības konsultants ir piedalījies dažādu valsts attīstības stratēģijas dokumentu izvērtēšanā, tāpēc arī mēs jutāmies zināmā mērā atbildīgi par to, kā tiek īstenoti šajās stratēģijās noteiktie mērķi. Tas ir viens no galvenajiem iemesliem šīs konferences tēmas izvēlē.

Tomēr, pirms sākt valsts attīstības perspektīvu ekonomisko analīzi, būtu svarīgi noskaidrot pašreizējo “starta pozīciju”. Tieši šajā ziņā Latvija pašlaik ir spilgts piemērs klasiskajam teicienam par glāzi, kas līdz pusei pieļieta ar ūdeni un ko – atkarībā no vērotāja uztveres – var raksturot gan kā pustukšu, gan pa pusei pilnu. Tātad optimisti, kas glāzi redz līdz pusei pilnu, Latvijas tautsaimniecību raksturo, atsaucoties uz izaugsmes tempu,

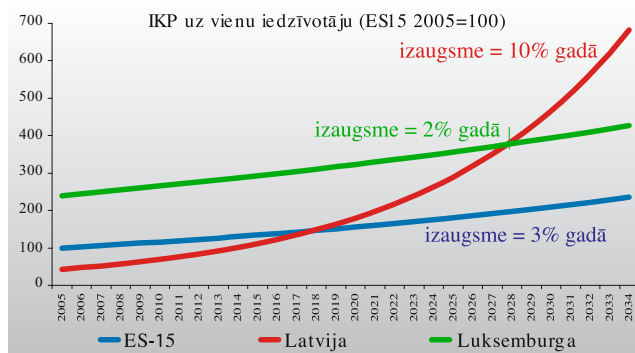
Valsts tautsaimniecības ilgtermiņa attīstību, labklājības līmeni nosaka nevis augstākas vai zemākas procentu likmes, bet gan tas, vai valstī tiek aktīvi un pārdomāti īstenotas strukturālās reformas, kas stimulē tautsaimniecības piedāvājuma pusi.

kas Latvijā jau vairākus gadus pēc kārtas ir augstākais ES un viens no augstākajiem pasaulē. Toties pustukšās glāzes saredzētāji konstatē, ka, par spīti straujajai ekonomiskajai izaugsmei, pēdējo gadu laikā Latvija vēl joprojām ir un paliek nabadzīgākā ES valsts, kurā ienākumu līmenis nominālajā izteiksmē ir tikai nedaudz vairāk kā viena piektā daļa no ES valstu vidējā līmeņa. Ņemot vērā atšķirīgos cenu līmeņus, šī starpība nedaudz samazinās, tomēr nemainās fakts, ka Latvija ir valsts, kurā ir zemākais vidējais ienākumu līmenis ES.

Balstoties uz abiem minētajiem faktiem, pēdējā laikā ļoti populāra kļuvusi dažādu attīstības scenāriju veidošana, ekstrapolējot pašreizējo izaugsmes tempu un rēķinot, cik gados Latvijas iedzīvotāju labklājības līmenis sasniegs kādu noteiktu robežu, visbiežāk – ekonomiski attīstīto ES valstu līmeni. Turklāt jāatzīmē, ka, ņemot vērā pašreizējo straujo izaugsmi, šādi, uz pagātni balstīti, aprēķini Latvijai ir glaimojoši. Lielākie optimisti pat sagaida, ka Latvija labklājības ziņā nākamās desmitgades laikā spēs sasniegt attīstīto ES valstu līmeni. Atskatoties uz Latvijas sasniegto izaugsmes tempu pēdējo desmit gadu laikā, sasniegtais progress ir nenoliedzams. Tomēr te vietā ir jautājums: cik lielā mērā pagātnes notikumi un attīstība var tikt attiecināta uz nākotni? Vai tas, ka līdz šim tautsaimniecība attīstījusies veiksmīgi, automātiski nozīmē to, ka šāda attīstība turpināsies bezgalīgi vai ļoti ilgi?

Šajā sakarā ļoti lietderīgas ir zinātnes žurnālista Marka Bjukanena (*Mark Buchanan*) grāmatā “Klātbūtne: kāpēc notiek katastrofas?” (*Ubiquity: Why Catastrophes Happen*) viltās paralēles ar smilšu kaudzes veidošanos. Mēs katrs bērnībā esam būvējuši smilšu pilis. Labi atceramies – sākotnēji katrs klāt nākošais graudiņš būves augstumu palielina. Taču ar laiku tiek sasniegts līmenis, kad nākamais piebērtais grauds būvi nevis palielina, bet gan rada nogrūvumu. Turklāt ir svarīgi atzīmēt, ka iepriekš gandrīz nav paredzams ne tas, kurš smilšu grauds radīs nogrūvumu, ne tas, cik liels un nozīmīgs šis nogrūvums būs. Saskaņā ar autora teoriju šī neparedzamība ir saistīta ar nestabilitāti, kas neizbēgami rodas jebkuras sistēmas veidošanās procesā, un pat visnozīmīgākajiem notikumiem nav īpašu vai ārkārtēju cēloņu. Šos notikumus var izraisīt jebkurš, pat visniecīgākais

Sapņu scenārijs:
Pēc 15 gadiem Latvijas labklājības līmenis vienāds ar ES15, pēc 25 gadiem – Latvija ir bagātākā valsts pasaulē

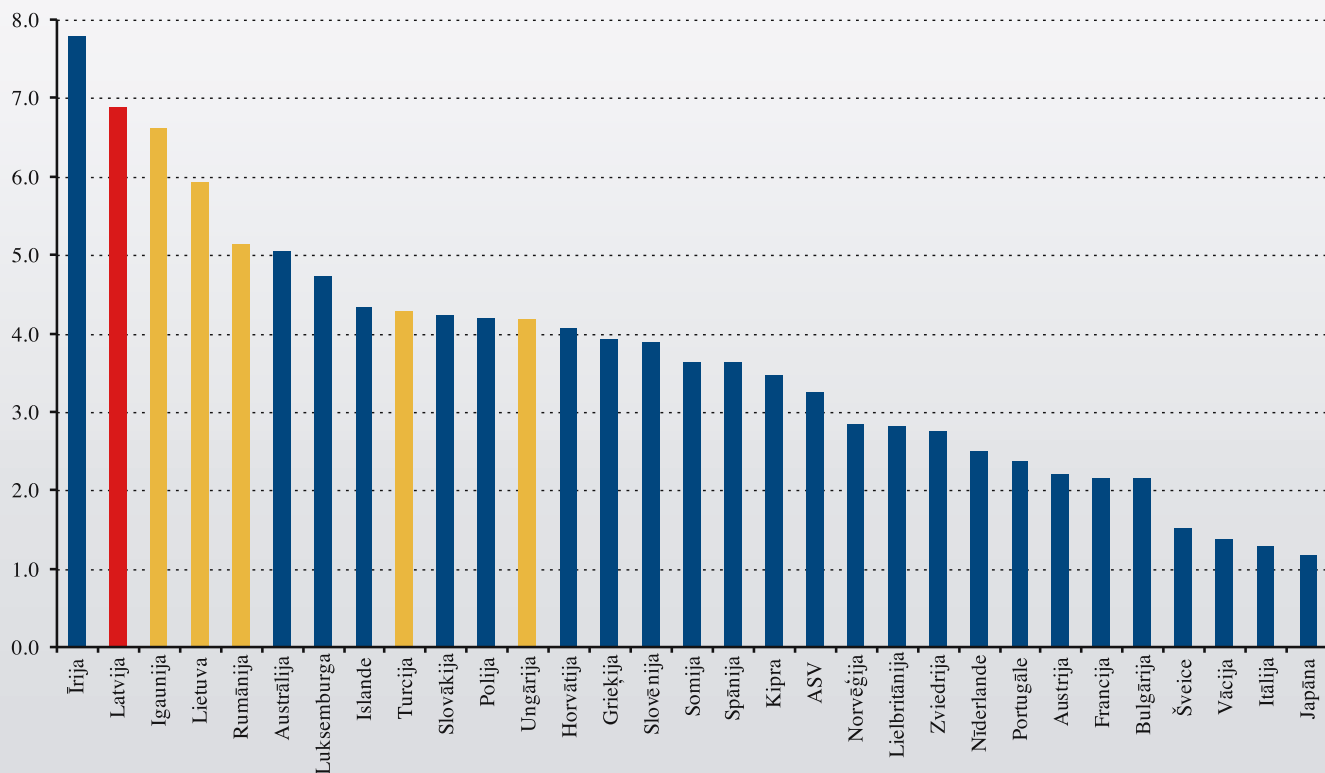
cēlonis – viens vienīgs smilšu grauds, kas citos apstākļos, iespējams, būtu pilnīgi neievērojams un nekaitīgs.

Kā šo teoriju saistīt ar mūsu konferences tēmu, proti, Latvijas labklājības līmeni tālākā nākotnē jeb ilgtermiņā? Pirmkārt, apzinoties, ka jebkurā sistēmā ar laiku sāk uzkrāties zināma nestabilitāte un pagātnē novērojamas sakarības un informācija, ko sniedz iepriekšējie periodi, var arī nebūt labs orientieris nākotnei. Otrkārt, pat visniecīgākie, vēl pat grūti apjaušamie notikumi vai parādības var radīt nozīmīgas pārmaiņas tautsaimniecības struktūrā un būtiski ietekmēt arī valsts ilgtermiņa attīstību.

Protams, katram ir nepieciešams sapnis, kam ticēt, un mērķis, uz ko tiekties. Būtu brīnišķīgi, ja sapnis par ātru labklājības pieaugumu valstī tik tiešām piepildītos. Tomēr zināmas bažas rada fakts, ka aprēķini un secinājumi par šādu labklājības pieaugumu nereti tiek veikti, nevis balstoties uz tautsaimniecības likumiem, bet ar lineāla palīdzību vienkārši ekstrapolējot pagātnes tendences. Pēc šādas loģikas secināms, ka, ja Latvija nākamā 10 gadu laikā sasniegs vidējo ES valstu labklājības līmeni, pēc 20 gadiem Latvija būs bagātākā valsts uz mūsu planētas! Protams, ņemot vērā ierobežotās prognozēšanas spējas saistībā ar ilgtermiņa attīstību, pilnībā izslēgt šādu iespēju nevaram. Tomēr, lai iespējamās valsts ekonomiskās attīstības analīzei būtu zināma ticamības deva, manuprāt, būtu jāievēro daži pamatprincipi.

Pirmkārt, tautsaimniecības likumi nosaka, ka tās attīstība nenotiek lineāri: straujas izaugsmes periodiem seko atslābuma periodi. Šī pamatdoma caurvija mūsu iepriekšējā gada konferenci, un, analizējot publisko diskusiju telpu, šķiet, ka tagad to nopietni apšaubā tikai retais. Daudzi makroekonomisti 2007. gada IKP gada pieaugumu prognozē 6–7% robežās, pesimistiskākie – pat zemāku. Otrkārt, klasiskā izaugsmes teorija un krītošās atdeves likums nosaka arī to, ka, pieaugot ienākumu līmenim, attīstības temps nākotnē kritīsies.

Vidējais ikgadējais IKP pieauguma temps, 1995–2005 (%)

Avots: Eurostat

Abas šīs likumsakarības ir svarīgas, un tās jāpatur prātā, mēģinot analizēt mūsu valsts ilgtermiņa attīstības perspektīvas. Taču daudz būtiskāks jautājums, uz kuru jāatbild jebkuram ilgtermiņa izaugsmes pētījumam, ir – kādi faktori noteiks valsts tautsaimniecības turpmāko izaugsmi? Atbilde tieši uz šo jautājumu nepieciešama, lai varētu runāt ne tikai par turpmāko ekonomiskās izaugsmes tempu, bet arī par kopējo labklājības līmeni, ko šajā valstī varam sasniegt. Bez šādu faktoru analīzes varam izdarīt tikai aptuvenus secinājumus par tuvāko nākotni, piemēram, tādus, ka uz pašreizējās straujās attīstības inerces rēķina Latvijai ienākumu ziņā iespējams apsteigt dažas valstis un izrauties no nabadzīgākās ES valsts statusa. Tomēr bez dziļākas analīzes nav iespējams prognozēt to, kas mūs visus pašlaik interesē visvairāk, proti: vai šo sasniegto līmeni Latvijai arī izdosies noturēt un pārskatāmā nākotnē labklājības ziņā pietuvoties vecajām ES valstīm?

Tieši šo izaugsmes faktoru analīzei būs veltītas mūsu konferences turpmākās daļas. Šajā ziņā mēs turpināsim iepriekšējā gadā aizsāktu diskusiju par tautsaimniecības ilgtspējīgo izaugsmi, jo tas, cik noturīga būs ekonomiskā izaugsme valstī, noteiks to, cik ātri mūsu valsts pietuvosies kādam noteiktam labklājības līmenim. Vairākkārt esam uzsvēruši – šodien ir vērts to atkārtot –, ka Latvijas tautsaimniecības attīstība lielā mērā līdzinās

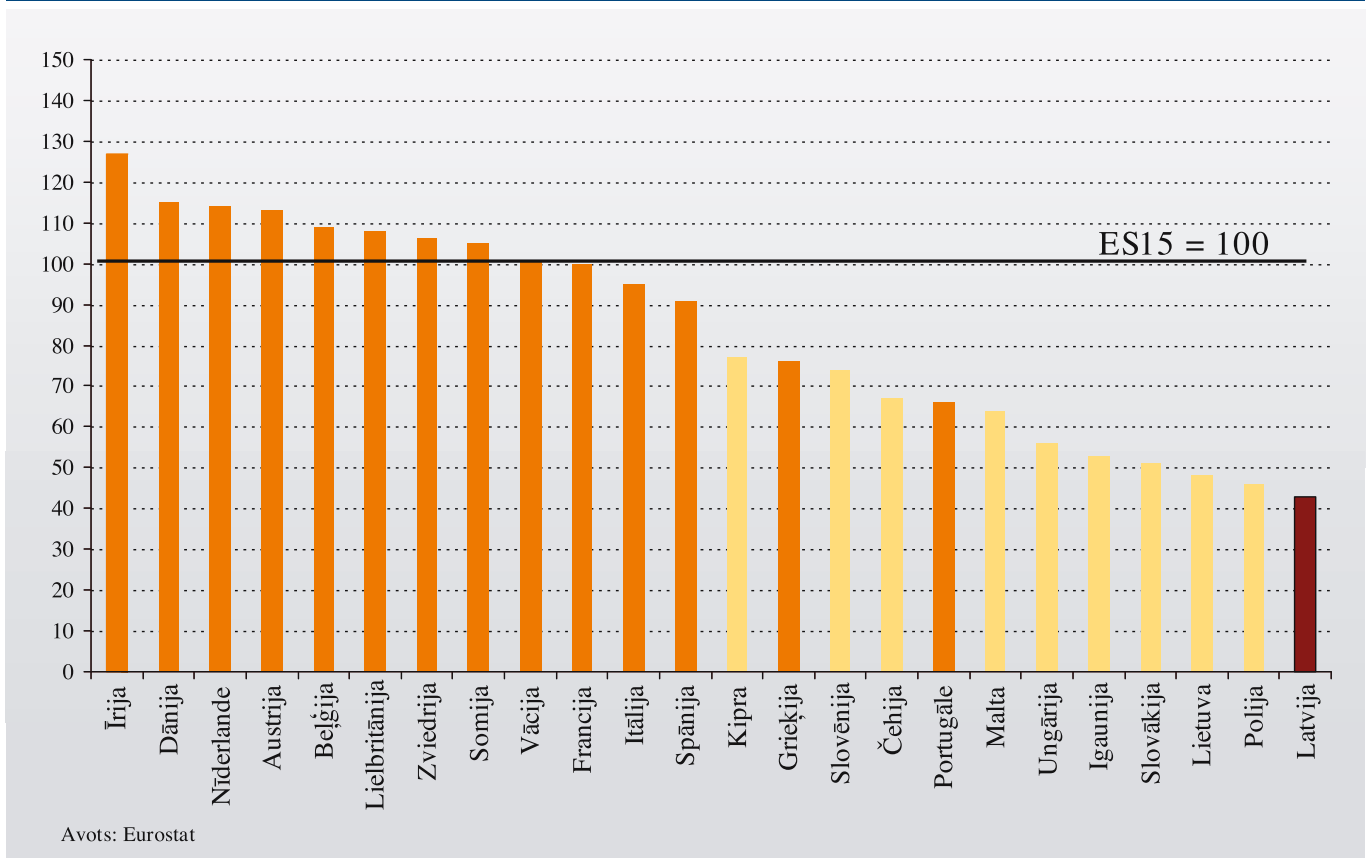
maratona skrējienam, kurā mūsu spēju tikt līdz finišam noteiks nevis ātrs starta uzrāviens vai spēja ātri veikt atsevišķus distances gabalus, bet gan fiziskā izturība un māka vienmērīgi sadalīt spēkus visas distances garumā.

Daudzu pasaules valstu vairāku gadu desmitu pieredze skaidri pierādījusi, ka valsts tautsaimniecības ilgtermiņa attīstību, tās sasniedzamo labklājības līmeni, kā arī laiku, kādā šis labklājības līmenis sasniedzams, pamatā nosaka nevis augstākas vai zemākas procentu likmes, bet gan tas, vai valstī tiek īstenotas strukturālās reformas, kas stimulē tautsaimniecības piedāvājuma pusi. Ja tās tiek aktīvi un pārdomāti īstenotas, valsts var pietiekami ilgi veiksmīgi un samērā strauji attīstīties un sasniegt augstu labklājības līmeni.

Tas mums jāpatur prātā, arī domājot par Latviju nākotnē. Ja tuvākajā laikā mēs spēsim atrisināt jautājumus, kas saistīti ar tautsaimniecības modernizāciju, konkurētspējas paaugstināšanu un cilvēkkapitāla attīstību, mazo un vidējo uzņēmumu skaita vairošanu, eksporta veicināšanu un ražīguma palielināšanu, valsts tautsaimniecība būs labā “fiziskajā” kondīcijā. Tad būs iespējams arī turpmākajos gados uzturēt izaugsmi 7–8% līmenī.

Konferences tematika, mūsaprāt, pietiekami izteiksmīgi raksturo tās jomas, kuru attīstība kādu dienu var kļūt

IKP uz vienu iedzīvotāju (PPS), % no ES15 vidējā

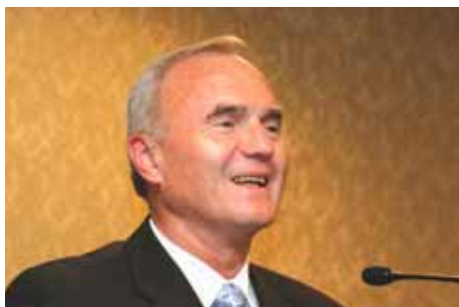
par iemeslu ekonomiskās izaugsmes tempa kritumam un kurās situācijas uzlabošanai pašlaik būtu jāpieliek vislielākās pūles. Viena no galvenajām jomām, neapšaubāmi, ir mūsu valsts cilvēkkapitāls jeb nodarbinātā darbaspēka kvalitāte. Par to, ka Latvijā, kas nevar lepoties ar bagātīgiem dabas resursu krājumiem, tieši darbaspēka kvalitāte noteiks nākotnē sasniedzamo produktivitātes, konkurētspējas un labklājības līmeni, pašlaik, šķiet, īpašas diskusijas nav nepieciešamas. Sarežģītāks ir jautājums par to, kā, kurās jomās un ar kādu atbalstu panākt darbaspēka kvalitātes celšanos un kopējā cilvēkkapitāla uzlabošanu. Ar šo jautājumu cieši saistīts darbaspēka migrācijas jautājums, kas līdz ar Latvijas pievienošanos ES un līdzšinējo darbaspēka kustības ierobežojumu atcelšanu kļuvis īpaši aktuāls. Mēs šodien piedāvājam analizēt pašreizējo kvalificētā darbaspēka problēmu saistībā ar Latvijas ilgtermiņa attīstības tendencēm, nošķirot to problēmu daļu, kas izriet no ekonomiskā cikla svārstībām.

Nobeigumā vēlos vēlreiz uzsvērt, ka laikā kopš neatkarības atjaunošanas valsts iedzīvotāju labklājības uzlabošanā padarīts tiešām daudz un ieguldītais darbs nav bijis veltīgs. Tomēr uzskats, ka izdarīts viss iespējamais un atliek tikai gaidīt darba augļus, kas ienāksies jau tuvāko gadu laikā, ir skaists sapnis, kam diemžēl, visticamāk, nebūs lemts piepildīties. Lai šis sapnis pārvērstos īstenībā, nepieciešams turpināt strādāt pie šā mērķa sasnieg-

šanas, turklāt vēl intensīvāk nekā līdz šim. Šodien man ir patīess prieks, ka sabiedrībā notiek arvien plašāka un dziļāka diskusija par minētajām valsts ekonomiskajai attīstībai svarīgajām tēmām. Arī mūsu kopējā konference ir šīs diskusijas daļa. Absolūtās patiesības mūsu rokās nav, tāpēc konferences mērķis kā allaž ir uzturēt jautājumu aktualitāti un piedalīties optimālākā risinājuma meklēšanā.

Lai mums šodien saturīgas un izaicinājumiem pilnas diskusijas!

IZAICINĀJUMI CEĻĀ UZ EIRO IEVIEŠANU

PROF. OTMARS ISINGS
(Otmar Issing)
bijušais Eiropas Centrālās bankas
padomes un valdes loceklis

Strukturālo reformu īstenošana, kuru mērķis ir paātrināt potenciālo izaugsmi un palielināt darba un preču tirgu elastību, ļaus sasniegt straujāku attīstību, neradot papildu inflācijas stimulu no pieprasījuma puses. Svarīgi, lai arī algu apjoms atbilstu darba ražīguma norisēm.

1. Ievads

Ir patīkami būt šajā brīnišķīgajā pilsētā un piedalīties centrālās bankas organizētajā konferencē. Manas darbības laikā ECB starp mūsu iestādēm izveidojušās lieliskas visu līmeņu attiecības. Prezidents Rimševičs ir kļuvis par cienījamu Padomes loekli un ļoti pārlicinoši pārstāv savu valsti.

Manas uzstāšanās mērķis ir izklāstīt savus uzskatus par ES paplašināšanu, jaunajām dalībvalstīm un izaicinājumiem ceļā uz eiro zonas paplašināšanu. Jau pagājuši vairāk nekā divi gadi, kopš desmit jaunas dalībvalstis pievienojās Eiropas Savienībai. Domāju, visi piekritīs, ka ES paplašināšana bija vēsturisks pagrieziena un svarīgs Eiropas atkalapvienošanās solis.

Pēc jaunu dalībvalstu uzņemšanas ES jautājums par eiro zonas paplašināšanas izredzēm kļuvis ļoti aktuāls. Kā zināms, Slovēnija ir 13. dalībvalsts, kas ievieš eiro. Tas notiks 2007. gada 1. janvārī.

2. ES paplašināšanas fakti

Paplašināšanas procesam ir svarīga ekonomiskā un sociālā ietekme. 2004. gada paplašināšanas rezultātā ES iedzīvotāju skaits pieauga gandrīz par 20%, sasniedzot 462 milj. 2005. gadā. Pateicoties paplašināšanai, palielinājusies arī ES ekonomiskā nozīme. Pirktpējas paritātes standartu izteiksmē, pamatojoties uz 2004. gada datiem, pēdējā ES paplašināšanās procesa rezultātā ES IKP paaugstinājies par 9.7% un ES kļuvusi par lielāku saimniecisko struktūru nekā ASV. Tomēr atļaušos apgalvot, ka ilgtermiņā paplašināšanās procesa ietekme ir svarīgāka nekā šādas statistiskas pārmaiņas.

Lielākā daļa akadēmisko pētījumu liecina: ilgākā laika posmā paplašināšanās dos pozitīvu ieguldījumu ES ekonomiskajā izaugsmē, ko jau apstiprina nesen veiktais Eiropas Komisijas pētījums. Svarīgākais ir tas, ka vienotā tirgus paplašināšana jau veicinājusi lielāku konkurenci ES iekšienē. Paaugstinoties produktivitātei, paātrināsies ES tautsaimniecības ilgtspējīgas izaugsmes temps un pazemināsies cenas.

Laiks pārejai uz eiro būs atkarīgs galvenokārt no tā, cik ātri jaunās dalībvalstis spēs sasniegt pietiekami augstu ilgtspējīgas nominālās konverģences līmeni. To novērtēs, izmantojot Māstrihtas konverģences kritērijus, kas

attiecas uz cenu stabilitāti, valdības fiskālo stāvokli, dalību valūtas kursa mehānismā un ilgtermiņa procentu likmju konvergenci. Kritēriju pamatā ir vienots Eiropas viedoklis par to, ka uz stabilitāti vērsta politika nodrošina labākos izaugsmes veicināšanas un jaunu darba vietu radīšanas apstākļus.

3. Sākotnējie apstākļi

Pirms pievēršamies jauno dalībvalstu uzdevumiem monetārās integrācijas jomā, lietderīgi aplūkot šādas integrācijas sākotnējos apstākļus. Pirmais secinājums: jaunās dalībvalstis daudzējādā ziņā jau līdzinās vecajām eiro zonas valstīm.

Svarīga jauno dalībvalstu līdzība mazākajām eiro zonas dalībvalstīm ir to lielā atvērtība un tas, ka lielākā daļa to tirdzniecības partneru parasti ir eiro zonas valstis, kas īpaši uzlabo dalībvalstu izredzes pārejai uz eiro. Pirmkārt, šo tautsaimniecību augstā atvērtības pakāpe ievērojami mazina valūtas kursa samazināšanas kā pieprasījuma regulēšanas instrumenta lietderīgumu. Otrkārt, spēcīgā jauno dalībvalstu tirdzniecības integrācija eiro zonā palielina pozitīvos ieguvumus, nosakot nacionālās valūtas maiņas kursu pret eiro, un uzlabo šo valstu un eiro zonas valstu biznesa ciklu sinhronizēšanas iespējas.

Kopš pārejas perioda sākuma jauno dalībvalstu ekonomiskā struktūra arvien vairāk līdzinās eiro zonas valstu ekonomiskajai struktūrai. Piemēram, triju galveno tautsaimniecības sektoru relatīvā daļa kopējā produkcijas izlaidē pakāpeniski tuvojas eiro zonas modelim, lai gan atsevišķās eiro zonas valstīs pastāv dažas katrai raksturīgas novirzes no vidējā rādītāja. Protams, ar ekonomiskās struktūras konvergenci vien nepietiek, lai garantētu, ka jauno dalībvalstu tautsaimniecības darbosies veiksmīgi un gūs labumu no pievienošanās eiro zonai nākotnē. Taču tā samazina asimetrisko šoku iespēju.

Viena no lielākajām veco un jauno dalībvalstu atšķirībām ir augstā ienākumu līmeņa atšķirība uz vienu iedzīvotāju. Tomēr nevajadzētu arī aizmirst par pašu jauno dalībvalstu atšķirībām gan sasniegtā reālās konverģences līmeņa, gan tempa ziņā. 2004. gadā IKP uz vienu iedzīvotāju pirktspējas paritātes izteiksmē atradās diapazonā no 40% no eiro zonas vidējā rādītāja Latvijā līdz 78% Kiprā. Taču, jāatzīst, jauno dalībvalstu progress bijis straujāks salīdzinājumā ar eiro zonas pēdējo desmit

gadu attīstību – vidējais IKP uz vienu iedzīvotāju tajās (pirktspējas paritātes izteiksmē) pieauga no 41% no eiro zonas vidējā rādītāja 1994. gadā līdz 54% 2004. gadā.

Inflācijas analīze izvirza šādu jautājumu: kādā nominālās konverģences punktā pašlaik atrodas jaunās dalībvalstis? Vispirms es pievērsīšos inflācijas attīstībai un fiskālajam sniegunam – divām jomām, kuras uzskatu par īpaši nozīmīgām EMS konverģences procesā. Tālāk es sīkāk pakavēšos pie makroekonomisko izaicinājumu iespējamiem politikas risinājumiem.

Gūti ievērojami panākumi inflācijas samazināšanā no ļoti augsta, dažviet pat no hiperinflācijas līmeņa, kas dominēja pārejas perioda sākumā. Es, protams, zinu, ka pazemināt inflācijas līmeni no 10% līdz 2% ir daudz grūtāk, nekā panākt strauju kritumu no postošajiem 1 000% līdz 10%. Bet daudzas jaunās dalībvalstis to bija paveikušas līdz 2003. gadam, samazinot inflāciju aptuveni līdz 2% līmenim. Vidējā svērtā (SPCI) inflācija 2003. gadā jaunajās dalībvalstīs bija 2.0% – faktiski tādā pašā līmenī kā SPCI inflācija eiro zonas valstīs tajā laikā. Tas parāda, cik daudz jaunās dalībvalstis ir ieguvušas, īstenojot stabilu makroekonomisko politiku, īpaši tādas monetārās politikas pamatnostādnes, kuru uzdevums ir mazināt inflāciju.

2004. gadā inflācijas kāpums atjaunojās. Tā augstākajā punktā vidējā svērtā inflācija jaunajās dalībvalstīs pārsniedza 4%. Jaunais inflācijas kāpums bija saistīts ar dažādiem faktoriem, piemēram, daļēji ar pievienošanos ES saistīto netiešo nodokļu un administratīvi regulējamo cenu kāpumu, augstākām pārtikas produktu cenām un augošo degvielas cenu ietekmi. Šīs norises liecina, ka ne tikai cenu stabilitātes panākšana, bet arī tās saglabāšana var kļūt par grūti izpildāmu uzdevumu, kuru vairākums jauno dalībvalstu paveica samērā labi. Vidējās svērtās inflācijas līmenis 2005. gadā atkal pazeminājās līdz 1.9%, neraugoties uz ilgstošo augšupvērsto enerģijas cenu spiedienu. Tomēr vairākās jaunajās dalībvalstīs, īpaši izteikti – atsevišķās Baltijas valstīs, vienreizējās cenu ietekmes, straujas attīstības un iekšzemes pieprasījuma spiediena apvienojuma rezultātā inflācijas kāpums bija lielāks un ilgstošāks. Šādos apstākļos jaunajās dalībvalstīs jāizmanto visi pieejamie politikas instrumenti, ieskaitot monetāro politiku, fiskālo politiku un strukturālās reformas, lai nodrošinātu raitu reālās un nominālās konverģences procesu.

Attiecībā uz fiskālajiem rādītājiem starp jaunajām dalībvalstīm vērojamas lielas atšķirības. Pozitīvi ir tas, ka lielākajā daļā jauno dalībvalstu valsts parāda procentuālā attiecība pret IKP ir zema vai vidēja, un tikai divām no tām 2004. gadā valsts parāda attiecība pret IKP pārsniedza 60%. Jāatzīmē arī, ka reālā IKP ilgstošā un straujā izaugsme 2005. gadā paaugstināja budžeta ieņēmumus un ka vairākās valstīs izvirzītie fiskālie mērķi nebija pietiekami tālejoši. Turklāt dažās valstīs inflācijas spiediena un ārējās nelīdzsvarotības mazināšanai netika īstenota stingrāka fiskālā politika.

Kopumā var secināt, ka jaunajām dalībvalstīm izdevies panākt būtisku nominālās un reālās konverģences progresu, tomēr valstu darbības rādītāji un politikas jomas bija diezgan atšķirīgas. Pēc šāda vispārēja ieskata es vēlētos analizēt vairākus politikas izaicinājumus jaunajām dalībvalstīm to centienos sasniegt ilgtspējīgu nominālo konverģenci, kas ļautu ieviest eiro.

4. Politikas problēmas ceļā uz dalību EMS

Monetārās politikas stratēģija

Problēmas monetārās politikas jomā lielā mērā nosaka precīzi definētie jauno dalībvalstu monetārās integrācijas institucionālie principi. Vēlos uzsvērt divus galvenos šā procesa principus.

- Pirmkārt, nav vienotas monetārās un valūtas kursa politikas stratēģijas, kuru varētu uzskatīt par piemērotu visām jaunajām dalībvalstīm. Tas nozīmē, ka visas dalībvalstis tiks vērtētas katra atsevišķi, atzīstot joprojām esošo nozīmīgo daudzveidību – nominālās, reālās un strukturālās atšķirības, kas raksturo jaunās dalībvalstis.
- Otrkārt, tiks ievērots vienlīdzīgs attieksmes princips. Visā monetārās integrācijas procesā salīdzināmas situācijas un gadījumi tiks aplūkoti salīdzināmā veidā.

Jauno dalībvalstu monetārā integrācija noris atšķirīgos posmos. Pirmo posmu var raksturot kā laiku pirms pievienošanās VKM II (Valūtas kursa mehānisms II). Otrais posms ir laiks starp pievienošanos VKM II un eiro ieviešanu. Septiņas jaunās dalībvalstis – Igaunija, Lietuva, Slovēnija (no 2004. gada 28. jūnija), Kipra,

Latvija, Malta (no 2005. gada 1. maija) un Slovākija (no 2005. gada 28. novembra) – jau atrodas šajā posmā.

Pirms dalības VKM II monetārā un valūtas kursa politika ir katras attiecīgās valsts uzdevums un prerogatīva. Tomēr šajā posmā spēles noteikumi atšķiras no ES pirmspievienošanās noteikumiem, jo spēkā jau ir vairākas Līgumā noteiktās saistības. Gan jaunajās, gan vecajās dalībvalstīs cenu stabilitātei jāklūst par monetārās politikas galveno mērķi. Turklāt valūtas kursa politika jāvērtē kā kopējā lieta.

Šādā kopējā institucionālajā sistēmā jaunās dalībvalstis īsteno atšķirīgas monetārās un valūtas kursa politikas stratēģijas. Kā jau norādīts, septiņas jaunās dalībvalstis jau darbojas VKM II, atsevišķos gadījumos izmantojot valūtas padomes mehānismus, uzņemoties vienpusējas saistības. Citas valstis, piemēram, Čehija, Ungārija un Polija, īsteno inflācijas mērķa noteikšanas politiku.

Lai gan jaunās dalībvalstis un to īstenotās monetārās politikas stratēģijas ir heterogēnas, es uzskatu, ka monetārās politikas veiksmīgai īstenošanai tām var noteikt vairākas vadlīnijas. Vēlos pievērst tām jūsu uzmanību. Salīdzinoši augsta inflācijas spiediena apstākļos, kādi pašlaik vērojami dažās jaunajās dalībvalstīs, inflācijas gaidu ierobežošanai būs izšķiroša nozīme, lai novērstu (vai vismaz mazinātu) īslaicīgu cenu kāpumu (arī sakarā ar enerģijas importa cenu paaugstināšanos) netiešo ietekmi un tādējādi panāktu un/vai saglabātu cenu stabilitāti. Tagad vairākās jaunajās ES dalībvalstīs radusies problēma, kā mazināt inflācijas gaidas ar vismazākajiem iespējamiem produkcijas izlaides un nodarbinātības zaudējumiem. Šādā kontekstā monetārās politikas ticamība ir viens no galvenajiem panākumu priekšnoteikumiem. Kā to iegūt un saglabāt? Pirmkārt, jebkuros apstākļos jāizpilda cenu stabilitātes nodrošināšanas uzdevums. Otrkārt, jābūt centrālās bankas neatkarību aizsargājošam konstitucionālam pamatam un politiskai praksei. Treškārt, jānodrošina atbilstoša komunikācija par monetārās politikas lēmumiem un stratēģiju.

Arī citu ekonomisko programmu orientācijai ir milzīga loma tādas tautsaimniecības vispārējās vides radīšanā, kas veicinātu cenu stabilitāti. Vēlos vēlreiz uzsvērt, ka šajā ziņā vadoša loma ir stabīlai fiskālajai politikai. Strukturālo reformu īstenošana, kuru mērķis ir paātrināt potenciālo izaugsmi un palielināt darba un preču tirgu elastību, ļaus sasniegt straujāku attīstību, neradot papildu

inflācijas stimulu no pieprasījuma puses. Svarīgi, lai arī algu apjoms atbilstu darba ražīgumam.

Atļaujiet man tagad pievērsties VKM II nozīmei eiro zonas paplašināšanas procesā. Dažkārt valūtas kursa mehānismu uzskata vienīgi par uzgaidāmo telpu, kur uzkavēties pirms eiro ieviešanas. Manuprāt, tas nozīmē daudz vairāk. Dalība VKM II var veicināt politikas disciplīnu, lai panāktu stabilitāti. Nosakot nepieciešamību ieviest konsekvētu monetārās un ekonomiskās politikas struktūru, dalība VKM var palīdzēt veidot stabilu makroekonomisko vidi un darboties kā strukturālo reformu katalizators. Tā var arī uzlabot politikas ticamību un palīdzēt gaidu vadībā. Valūtas centrālā paritāte pret eiro sniedz norādes valūtas tirgiem un veicina lielāku valūtas kursa stabilitāti. Turklāt, stabilizējot inflācijas gaidas, dalība VKM II var paātrināt inflācijas līmeņa pazemināšanos un samazināt tā svārstīgumu.

Piesardzīgas stratēģijas iemesls saistīts ar vajadzību stabilizēt gaidas. Tā kā ir labi zināms, ka jaunās dalībvalstis galā ieviesīs eiro, tirgos veidojas gaidas par to, kad tas notiks. Turklāt tirgi veido savus pieņēmumus par maiņas kursiem. Iespējamās gaidu pārmaiņas attiecībā uz eiro ieviešanas datumu (piemēram, sakarā ar fiskālās konsolidācijas aizkavēšanos) var būt par iemeslu straujam kapitāla plūsmu apstāšanās, pakļaujot valūtas kursu lielām svārstībām.

Tāpēc vēlos uzsvērt, ka tieši VKM II pirmspievienošanās posmā ir svarīgi veikt lielas politiskas pārmaiņas, piemēram, attiecībā uz cenu liberalizāciju un fiskālo politiku, un panākt tālāku politikas konsekvenci, galvenokārt izstrādājot drošu fiskālās konsolidācijas kursu. Tas nepieciešams, lai sekojošā darbība valūtas kursa mehānismā noritētu raiti. VKM II var palīdzēt stabilizēt gaidas, ja ir izstrādāta un tiek īstenota droša politika, tomēr nekāds valūtas kursa mehānisms nevar aizstāt labu politiku.

Sarežģījumi pēc pievienošanās VKM II var rasties arī īslaicīgu kompromisu dēļ attiecībā uz valūtas kursu un cenu stabilitāti, piemēram, kāda ārējā šoka rezultātā. Kādi jābūt monetārās politikas reakcijai šajā gadījumā? VKM II struktūrā valūtas kursa stabilitātei vajadzētu būt pakārtotai galvenajam mērķim – cenu stabilitātei. Jautājums par potenciāli pretrunīgiem mērķiem īpaši aktuāls tām valstīm, kurām, pievienojoties VKM II, jau ir noteikta veida inflācijas mērķa noteikšanas struktūra. Principā tā rīkoties ir iespējams. Tas, vai šāda stratēģija un VKM II prasības ir savietojamas, ir atkarīgs no katra gadījuma specifiskajām iezīmēm. Augsta līmeņa nominālā konverģence un stabila politika pirms dalības VKM II noteikti samazinās pretrunīgu mērķu rašanās iespēju. Vēlētos uzsvērt arī to, ka, šķiet, ar šādu dilemmu retāk saskarsies mazas, atvērtas tautsaimniecības ar spēcīgu valūtas kursa transmisiju, kā tas ir visās jaunajās dalībvalstīs.

Pietiekami ilga dalība VKM II arī palīdz novērtēt attiecīgas valsts valūtas centrālās paritātes ilgtspēju attiecībā pret eiro kursu. Šajā nozīmē VKM II nav uzgaidāmā telpa, bet gan testēšanas vieta, īpaši attiecībā uz attiecīgas valūtas konvertāciju eiro. To apzināties ir sevišķi lietderīgi valstīm, kas cenšas panākt attīstītās valstis un kurās, kā minēju iepriekš, pamatā esošie ekonomiskie pamatnosacījumi nepārtraukti mainās, turklāt bieži salīdzinoši straujā tempā. Noteiktais laiks dalībai VKM II ir divi gadi. Tālākai dalībai VKM II pēc šā noteiktā minimālā perioda nav ierobežojumu. Dalības ilgums būtu jāvērtē pēc tā, kas ir vislietderīgākais konverģences procesa atbalstam, nevis prasītās divu gadu normas izpildes izteiksmē.

Stabila fiskālā situācija un tās saglabāšana

Māstrihtas līguma izstrādāšanas gaitā kļuva skaidrs, ka panākumus monetārajā integrācijā var gūt, tikai īstenojot arī drošu fiskālo politiku. Māstrihtas konverģences kritēriji nosaka, ka fiskālajai situācijai valstī jābūt ilgtspējīgai. Valsts finanšu ilgtspējai būs arvien lielāka nozīme jauno ES dalībvalstu ceļā uz monetāro integrāciju, kas ierobežos pieejamo politikas instrumentu un pielāgošanās mehānismu skaitu. Šādos apstākļos fiskālajai politikai jānodrošina pietiekamas manevrēšanas iespējas, kā arī tai jābūt elastīgai, lai pārvarētu šokus un cikliskās svārstības.

Šai politikai var būt liela nozīme arī ārējās stabilitātes nodrošināšanā. Kā zināms, dažām jaunajām dalībvalstīm ir diezgan augsta tekošā konta deficīta attiecība pret IKP. Tas bieži gūst attaisnojumu, jo valstīm, kas vēlas panākt attīstītās valstis, nepieciešams tāds investīciju apjoms, kas pārsniedz pieejamo iekšzemes uzkrājumu līmeni, tomēr jautājumam par liela apjoma tekošā konta ilgtspējīgu finansēšanu nepieciešama individuāla pieeja. Valstīs ar augstu tekošā konta deficītu fiskālajai politikai var būt liela nozīme, jo tā var stabilizēt uzkrājumu un ieguldījumu nelīdzsvarotību.

Vai šādas “jostas savilkšanas” tipa fiskālās politikas rezultātā var ievērojami palēnināties izaugsmes temps tajās jaunajās dalībvalstīs, kuru galvenais mērķis ir strauji tuvojies savu pārtikušo kaimiņu līmenim? EMS valstu pieredze liecina, ka, gatavojoties pievienoties monetārajai savienībai, inflācijas samazināšana, kas saistīta ar noturīgu un ievērojamu fiskālās politikas stingrību, pakāpeniski ļāva mīkstināt monetārās politikas

nostāju un mazināt procentu likmju lejuvērsto konverģenci, tādējādi veicinot ekonomisko aktivitāti. Rezultātā dažos gadījumos vienlaikus ar fiskālo konsolidāciju noritēja straujāka ekonomiskā attīstība.

5. Noslēguma piezīmes

Šodien jauno dalībvalstu galvenā problēma ir straujāka attīstības līmeņa izlīdzināšanās ar vecajām dalībvalstīm. Atšķirības joprojām ir lielas un to likvidēšanai būs nepieciešami daudzi straujas izaugsmes gadi. Šādā kontekstā eiro ieviešana nav šo valstu galvenais politikas mērķis, bet gan nozīmīgs līdzeklis, lai nostātos uz spēcīgas ilgstošākas izaugsmes ceļa. Nepieciešamā nominālā konverģence prasa saskaņotu, stabilitāti nodrošinošu makroekonomiskās politikas struktūru, un tas ir viens no svarīgākajiem eiro ieviešanas ieguvumiem. Tāpēc ievērojamo daļu no eiro ieviešanas sniegtajiem labumiem iespējams gūt jau tagad – šo valstu nominālās konverģences procesā ar eiro zonu.

Jauno dalībvalstu monetārā integrācija noris, pamatojoties uz labi formulētiem institucionāliem principiem. Šajā procesā dalībai VKM II ir svarīga nozīme. Tāpēc svarīgi nepieciešamos politikas pārkarojumus veikt jau pirms dalības VKM II. Vēlos vēlreiz uzsvērt, ka VKM II var palīdzēt stabilizēt gaidas tikai tad, ja tiek īstenota droša politika, tomēr nekāds valūtas kursa mehānisms nevar aizvītot labu politiku. Augsts ilgtspējīgas nominālās konverģences līmenis un pārlicenoša, pirms dalības VKM II izstrādāta politika samazinātu pretrunīgu mērķu rašanās iespēju.

Vēlreiz jāuzsver arī, ka noslēdzošais jauno dalībvalstu monetārās integrācijas solis – vienotās Eiropas valūtas eiro ieviešana – nozīmē ilglaicīgas saistības. Tāpēc sevišķi svarīgi, lai veco un jauno eiro zonas valstu tautsaimniecības politika veicinātu cenu stabilitāti un būtu atbilstoša tiem ierobežojumiem, kādus rada vienota valūta. Sekmīga valsts dalība eiro zonā un monetārās savienības raita darbība nosaka, lai nākamās eiro zonas valstis sasniedz prasīto augsto ilgtspējīgas konverģences līmeni un sagatavo savu tautsaimniecību – tirgus struktūras un institūcijas – tā, lai efektīvi varētu risināt iespējamās problēmas, kas var rasties gan pirms pievienošanās monetārajai savienībai, gan darbojoties tajā. Izšķiroša nozīme ir labam sagatavotības līmenim un stabilai ilgtermiņa konverģencei.

I paneldiskusija

LATVIJAS ILGTSPĒJĪGAS IZAUGSMES PAMATS – AUGSTA CILVĒKRESURSU UN TEHNOLOĢISKĀ PRODUKTIVITĀTE

LATVIJAS IZAUGSMES POTENCIĀLS: DAŽI AR CILVĒKKAPITĀLU SAISTĪTI JAUTĀJUMI

MORTENS HANSENS

(Morten Hansen)

*Rīgas Ekonomikas augstskolas Ekonomikas katedras
vadītājs*

Pēc dažiem gadiem būs vērojamas nelabvēlīgās demogrāfiskās situācijas sekas – darbaspēka novecošana un izglītības kvalitātes neatbilstība darba tirgus prasībām. Pārāk daudz cilvēku nodarbosies ar uzņēmējdarbību un ekonomiku. Vairāk līdzekļu ir jāatvēl zinātnei un pētniecībai.

Straujais Latvijas tautsaimniecības izaugsmes temps vērtējams kā fenomens, un turpmākās attīstības iespējas prognozējamas, arī analizējot Īrijas pieredzi. Īrijas modelis ir atšķirīgs, un Latvija to pilnībā kopēt nevarēs. Īrijas pieredze ir unikāla, jo Īrija paveikusi to, ko citas valstis nav spējušas – ne Portugāle 20 gados, ne Grieķija 25 gados. Jāsaprot, ka Īrijas pieredzi nav iespējams atkārtot.

Latvijas izaugsmes modeļa pamatā ir uz zināšanām balstīta tautsaimniecība, tātad cilvēkkapitāla akumulācijas jautājumi. Cilvēkkapitāla uzkrāšana ir būtiskākais, ja Latvija vēlas kļūt par augsti attīstītu valsti Eiropā.

Pirms pāris gadiem ekonomisti uzskatīja, ka Latvijas tautsaimniecības izaugsmes scenārijs būs vienkāršs, bet Balkānos un bijušajās Padomju Savienības republikās problēmas būs sarežģītākas. Īriem bija ļoti daudz priekšrocību, jo viņi bija pirmie. Īrija viena no pirmajām noteica zemu uzņēmuma ienākuma nodokli, lai piesaistītu ārvalstu investīcijas. Attīstības aģentūru izveide un ES vienotais tirgus būtiski ietekmēja Īrijas izaugsmi. Arī Latvijai ir Investīciju un attīstības aģentūra un pieejams vienotais tirgus, kā arī jau īstenota zemo nodokļu politika, tomēr tiek prognozēts, ka ārvalstu tiešo investīciju plūsmas Latvijā nebūs tik lielas kā Īrijā, jo līdzīgi rikojušies arī igauņi, slovēņi, poļi un ungāri. Jāapzinās, ka Īrijas priekšrocību Latvijai nebūs nekad.

Pirms 20 gadiem Īrijas ekonomiskā aktivitāte bija nenozīmīga, bija liels budžeta deficīts un inflācija, augsts, nepastāvīgs darba algas kāpums, liels valdības parāds. Latvijas tautsaimniecība tagad ir atvērta, arī makroekonomiskā politika ir stabila.

Īrija daudz ieguva, palielinot nodarbinātību. Paaugstināt sieviešu līdzdalības procentu darba tirgū Latvijai nav tik viegli, jo tas jau ir izdarīts. Vīriešu līdzdalības procents darba tirgū ir liels – tas gan nav augstākais Eiropā, bet atbilst ES vidējam rādītājam. Tātad šajā jomā Latvijā iespējami nenozīmīgi uzlabojumi. Bezdarbs Īrijā samazinājās no 18% līdz 4–5%, bet Latvijā bezdarba līmenis ir zems. Tātad iespējas rast papildu darbaspēku bezdarbnieku vidū nav sevišķi lielas.

Īrijas ekonomisko izaugsmi 25–40 gadus veicinājusi imigrācija. Latvijas darbaspēks aizplūst arī uz Īriju, un valsts šajā ziņā pagaidām maz ko var darīt. Latvijā ir zemas algas, un ārvalstu viesstrādnieku piesaisti sabiedrība neuztver tik pozitīvi kā Īrijā, bet Īrijā Latvijas viesstrādnieki tiek gaidīti. Tomēr Īrijas pieredzes pārņemšanu Latvijas imigrācijas politika pagaidām neparedz.

Lielāko ārvalstu tiešo investīciju daļu Īrija saņēma no ASV. Latvijā maz ASV pilsoņu, turklāt īri runā angļu valodā. Tomēr grūti pateikt, vai angļu valodas zināšanas latviešiem varētu būt noteicošas. Visticamāk, tās varētu būt krievu valodas zināšanas, ļaujot piesaistīt vairāk Krievijas investīciju. Īrijas un ASV attiecības un Latvijas un Krievijas attiecības atšķiras, būtiski atšķirīgas ir arī šo valstu tautsaimniecības.

Tas, ko Latvija var mācīties no Īrijas, ir prasmīga, kvalificēta darbaspēka izmantošana. Ārvalstu investīciju piesaistē tam ir ļoti liela nozīme. Arī tā ir Īrijas pieredzes mācība, jo ārvalstu investoru interesi piesaistīja labi izglītotais darbaspēks. Bez cilvēkkapitāla akumulācijas īru brīnums nekad nebūtu noticis.

Ekonomiskās izaugsmes nosacījumi, cilvēkkapitāls, investīcijas, kvalificēts darbaspēks – visi šie ražošanas faktori darbojas kompleksi. Svarīgs darbaspēka apjoma kāpuma priekšnoteikums ir imigrācija. Fiziskā kapitāla akumulācija notiek ļoti ātri, un arī investīciju apjoms palielinās būtiski.

Latvijā ienākumu līmenis uz vienu iedzīvotāju ir viens no zemākajiem ES25 valstu vidū, bet IKP aug ļoti strauji, lai gan vēl ir daudz zemāks nekā Latvijā 20. gs. 60.–70. gados un Īrijā 20. gs. 80. gados.

Runājot par cilvēkkapitālu Latvijā, tas aplūkojams kvantitatīvā un kvalitatīvā aspektā. Latvijā ir pietiekams studentu un skolēnu skaits; daudzās valstīs šis rādītājs ir zemāks. Dažāda līmeņa programmu absolventu skaits pieaudzis. Tomēr, lai īstenotu Latvijas izaugsmes modeli, jāuzsver augstākās izglītības un cilvēkkapitāla kvalitāte – cik laba tā ir un kā to izmantot Latvijas tautsaimniecības konkurētspējas palielināšanai. Rādītāji nav pārāk augsti (0.4% no IKP paredzēti pētījumiem un attīstībai; mazāk par septīto daļu no Lisabonas kritērijos noteiktajiem 3%). Protams, ne visas valstis izpildījušas šo kritēriju, bet, piemēram, Somijā, kuras tautsaimniecība tiek uzskatīta par konkurētspējīgu, šis rādītājs ir 8.5 reizes lielāks nekā Latvijā. Tas rada bažas.

Pārāk daudz ir absolventu sociālo zinātņu, uzņēmējdarbības un tieslietu jomā – Latvijā ir augstākais rādītājs ES (50%). Pārāk maz ir inovatīvo specialitāšu absolventu. Latvijā salīdzinājumā ar ES valstīm šis rādītājs nav zemāks, bet tas ir zems. Pārāk mazs ir eksakto zinātņu apguvēju skaits. Augstskolās netiek sagatavots pietiekams zinātnes darbinieku, inženierzinātņu speciālistu un datort speciālistu skaits. Tas neveicinās Latvijas konkurētspēju darba tirgū.

Cilvēkkapitāla kvalitātes jautājumi tiek pētīti universitāšu aptaujās, dažādās publikācijās starptautiskos žurnālos. Šajā ziņā atpazīt ne tikai Latvija, bet arī visa Austrumeiropa. Visvairāk tiek darīts ASV un dažās Lielbritānijas universitātēs. Starp simt labākajām ir arī Īrijas un Dānijas augstākās mācību iestādes. Dažkārt piemin Tartu Universitāti, bet ne Latvijas Universitāti. Par to vajadzētu raizēties un domāt, kā situāciju uzlabot.

Jārisina problēmas, ko nākotnē izraisīs demogrāfiskās situācijas pasliktināšanās. Latvijā saskaņā ar 2005. gada datiem 18 gadu vecumā bija 37–38 tūkst. iedzīvotāju. Sešu un septiņu gadu vecu iedzīvotāju skaits ir vismazākais. Tas nozīmē, ka pēc dažiem gadiem būs vērojamas nelabvēlīgās demogrāfiskās situācijas sekas – darbaspēka novecošana un izglītības kvalitātes neatbilstība darba tirgus prasībām, jo potenciālo studentu skaits salīdzinājumā ar pašreizējo situāciju samazināsies par 50%.

Konkurētspēja pazemināsies, jo pārāk daudz cilvēku nodarbosies ar uzņēmējdarbību un ekonomiku. Vairāk līdzekļu jāatvēl zinātnei un pētniecībai. Augstākajām mācību iestādēm jārisina studējošo skaita samazināšanās problēma un jāiesaistās konkurences cīņā. Notiks šo iestāžu konsolidēšanās, un dažas no tām varbūt pat tiks slēgtas. Augstskolas savā starpā konkurēs, vai nu sniedzot augstākas kvalitātes izglītību, vai ejot vieglākās pretestības ceļu – samazinot prasības, lai palielinātu studentu skaitu. Tas ir reāls drauds. Īrijā šī problēma tika veiksmīgi risināta.

Latvija ir otrā studējošo sieviešu skaita ziņā, turklāt divas trešdaļas no visiem studentiem un augstskolu absolventiem ir sievietes. Arī studējošo dzimumstruktūra liecina par neizmantojamiem rezervēm.

LATVIJAS EKONOMISKĀS IZAUGSMES IESPĒJAS

MĀRTIŅŠ BITĀNS

*Latvijas Bankas prezidenta padomnieks,
Monetārās politikas pārvaldes Monetārās izpētes un
prognozēšanas daļas vadītājs*

Latvija specializējas uz preču eksportu, kam ir zema pievienotā vērtība un kas starptautiskajos tirgos konkurē galvenokārt ar zemo cenu. Ar šādu tautsaimniecības nozaru struktūru Latvijai ir maz cerību jebkad sasniegt attīstīto valstu labklājības līmeni.

Augsts materiālās labklājības līmenis valstī nozīmē to, ka tās iedzīvotājiem tiek maksāta atbilstoša darba samaksa. Konkrētākai analīzei pieņemsim, ka par atbilstošu labklājības līmeni liecina vidējais algu līmenis, kas būtu līdzvērtīgs vidējai algai Vācijā.

Piemērotākais emigrācijas problēmas risinājums būtu algu līmeņa iespējami ātra izlīdzināšana. Tomēr, kā liecina Austrumvācijas pieredze, tas nav ilgtspējīgs risinājums. Viens no populārākajiem piedāvātajiem variantiem ir darba ražīguma celšana. Aplūkojot darbaspēka ražīgumu, t.i., cik lielus ieņēmumus uzņēmumam vidēji rada viens nodarbinātais, skaidri redzams, cik lielas ir atšķirības starp darba ražīgumu Latvijā un Vācijā, turklāt tas vērojams pilnīgi visās nozarēs. Latvijā strādājošais vidēji saražo tikai 7–20% salīdzinājumā ar strādnieku Vācijā. Ar šādu darbaspēka atdevi darba samaksa par padarīto, esot vienādai slodzei, Latvijā ir attiecīgi 5–14 reizu zemāka nekā Vācijā. Šāda situācija veidojas galvenokārt atšķirīgo izmantoto tehnoloģiju dēļ. Tātad, lai mainītu darba ražīgumu, jāuzlabo tehnoloģijas. Tam savukārt vajadzīgi lieli kapitālieguldījumi.

Vēsturisku un objektīvu iemeslu dēļ Latvijā 20. gs. 90. gadu sākumā kopējā valstī esošā un efektīvi izmantojamā kapitāla apjoms bija ļoti zemā līmenī. Pēdējos 10 gados tas pieaudzis, tomēr joprojām ir nepietiekams. Viens no kapitāla līmeņa paaugstināšanas avotiem ir iekšzemes uzkrājumi. Tomēr pašlaik šis kapitāla veidošanas kanāls nedarbojas – kopējais uzkrājumu līmenis valstī ir viens no zemākajiem starp visām Eiropas valstīm salīdzinājumā ar nozīmīgajām investīciju vajadzībām. Sakarā ar straujo patēriņa kāpumu uzkrājumu līmenis valstī nevis aug, bet gan samazinās. Saskaņā ar starptautiskiem pētījumiem zems iekšzemes uzkrājumu līmenis relatīvi nabadzīgās valstīs ievērojami bremzē produktivitātes kāpumu. Šādas patērētājsabiedrības veidošanās ietekmēs labklājības līmeni nākotnē, un labākais piemērs tam šodien ir Īrija.

Apstākļos, kad iekšzemes uzkrājumu līmenis nepieciešamā investīciju apjoma finansēšanai ir nepietiekams, vienīgais veids turpmākas attīstības nodrošināšanai ir ārvalstu kapitāla izmantošana (aizņemšanās). Bet par aizņemto kapitālu jāmaksā vai nu kredītprocentu, vai peļņas daļas veidā. Pieaug starpība starp ienākumiem, ko nodrošina valstī esošie uzņēmumi (un ko aprēķina ar IKP), un ienākumiem, ko faktiski saņem valsts iedzīvotāji (NKP). Īrijas piemērs liecina, ka nozīmīgais ārval-

stu piesaistītā kapitāla apjoms parāda būtiskas šo divu rādītāju atšķirības: ja, rēķinot pēc IKP, Īrijas labklājības līmenis pārsniedz ES valstu vidējo rādītāju, tad, rēķinot pēc ienākumu līmeņa, ko saņem valsts iedzīvotāji, Īrija joprojām atpaliek no ES vidējā rādītāja. Turklāt vairākos pētījumos pārlicinoši pierādīts, ka zemais uzkrājumu līmenis attīstības valstīs ir nopietns valsts turpmākās attīstības šķērslis. Tāpēc, jo ilgāk Latvijā turpināsies patēriņa kāpums, jo mazākas izredzes īstermiņā sasniegt augstu labklājības līmeni.

Ar darba ražīguma izlīdzināšanos stāsts par labklājības līmeni nebeidzas. Patiesībā ražošanas tehnoloģijas dažādās nozarēs ievērojami atšķiras arī ekonomiski attīstītās Eiropas valstīs. Tā, piemēram, nodarbinātais ķīmiskajā rūpniecībā Vācijā arī patlaban rada aptuveni divas reizes lielāku pievienoto vērtību nekā tekstilizstrādājumu ražošanā nodarbinātais. Tādējādi arī ķīmiskajā rūpniecībā un mašīnbūvē nodarbinātajiem potenciāli ir daudz lielākas cerības uz lielāku darba samaksu nekā pārtikas vai tekstila industrijā nodarbinātajiem. Tas nosaka tos darba ražīguma griestus, kurus iespējams sasniegt Latvijā katrā nozarē, jo ar pašreizējo pētniecības un attīstības līmeni Latvijā pārskatāmā nākotnē nebūs iespējams šo procesu veikt efektīvāk nekā, piemēram, Vācijā. Darba ražīguma griesti nosaka arī darba samaksas griestus. Tāpēc kopējo jebkad sasniedzamo pievienotās vērtības un arī labklājības līmeni valstī nosaka ne tikai šo atšķirību izlīdzināšanās starp Latviju un Vāciju vienas nozares ietvaros, bet arī pašu nozaru struktūra. Jo vairāk nodarbināto būs koncentrēti nozarēs ar zemu pievienoto vērtību, jo zemāks būs kopējais labklājības līmenis, un otrādi. Diemžēl Latvijā pašlaik atšķirībā no Vācijas, kur ir samērā liels nozaru ar augstu pievienotu vērtību īpatsvars, ražošana galvenokārt koncentrēta koksnēs, pārtikas un tekstila nozarēs, kurās ir zemākais darba ražīguma pieauguma potenciāls. Šī nelabvēlīgā tautsaimniecības struktūra visiem sen zināma, bet līdz šim tā varbūt nepietiekami cieši saistīta ar nākotnē sasniedzamo labklājības līmeni.

Tāpēc esam izstrādājuši ienākumu līmeņa konverģences scenāriju, kurā ievēroti visi minētie nosacījumi. Pirmkārt, potenciālā izaugsmes tempa pamatā ir pēdējo 10 gadu vidējais līmenis, nevis ekonomiskā cikla augstākais rādītājs.

Sākotnēji, darba ražīgumam Latvijā izlīdzinoties ar Vācijas līmeni, konverģence notiek nedaudz straujāk.

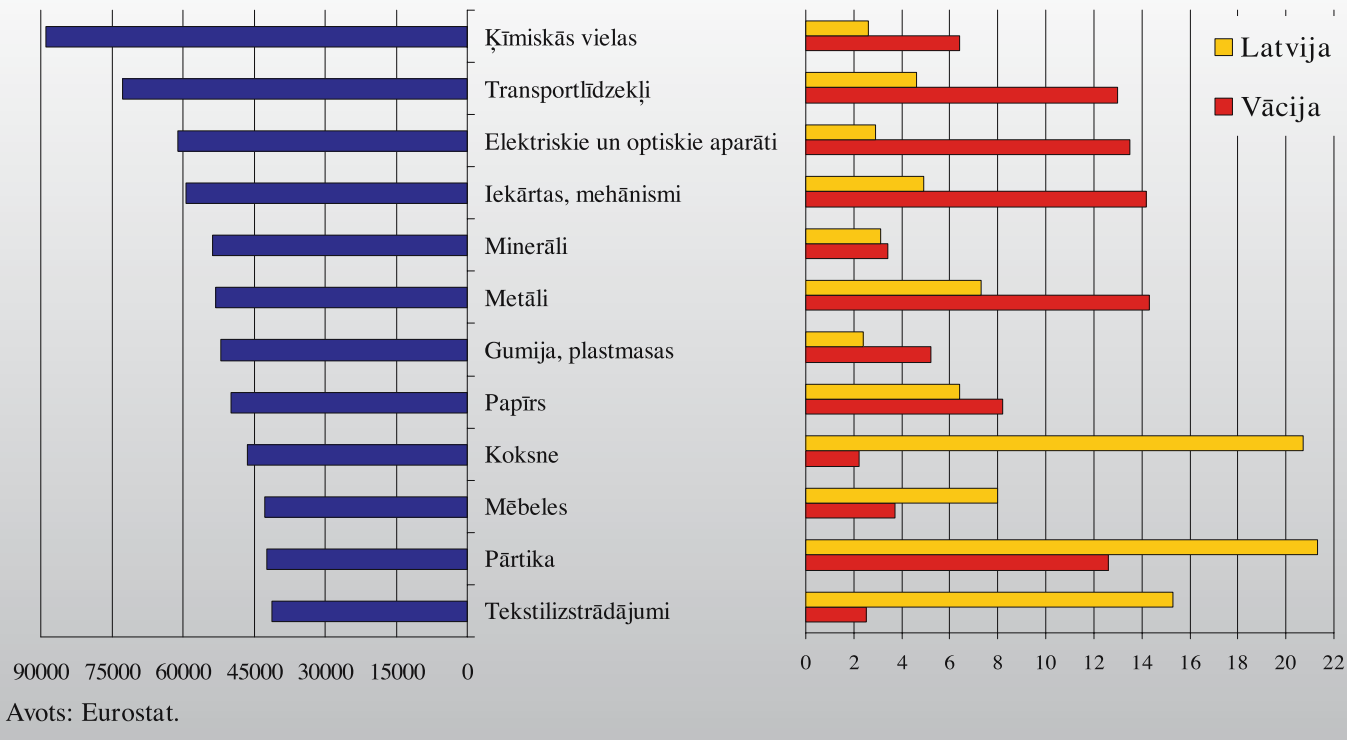
Taču ar laiku, atšķirībām mazinoties, izaugsmes potenciāls katras atsevišķas nozares ietvaros izzūd un arvien lielāka nozīme ir Latvijas tautsaimniecības nelabvēlīgajai nozaru struktūrai. Tādējādi, nemainoties struktūrai, potenciālais labklājības līmenis Latvijā, ko iespējams sasniegt, pastāvot labvēlīgiem pārējiem nosacījumiem, ir aptuveni 60% no ES vidējā ienākumu līmeņa. Ar šādu scenāriju Latvijai ES valstu vidējo ienākumu līmeni neizdosies sasniegt ne 20, ne 30 gados – pilnīga konverģence nenotiek vispār. Ienākumu līmeņa ziņā neizdosies apsteigt arī pašreizējās nabadzīgākās ES15 valstis (Grieķiju un Portugāli).

Galvenais, kāpēc Latvijas tautsaimniecības nozaru struktūra ir nelabvēlīga un kāpēc ar šādu struktūru ir maz cerību jebkad sasniegt attīstīto valstu labklājības līmeni, ir Latvijas ārējās tirdzniecības specializācija uz preču eksportu, kam ir zema pievienotā vērtība un kas starptautiskajos tirgos konkurē galvenokārt ar zemo cenu. Salīdzinot Latvijas un Vācijas eksporta struktūru, labi redzamas Latvijas priekšrocības zemas pievienotās vērtības preču eksportā. Tam ir objektīvs pamats – 20. gs. 90. gadu sākumā pēc neatkarības atgūšanas zemāka cena nodrošināja Latvijas eksporta preču konkurētspēju. Toreiz bija cerība, ka ar laiku tāda konkurences instrumenta kā zema cena nozīme mazināsies, taču aizvadīto gadu laikā situācija būtiski nav mainījusies. Izveidojies apburtais loks: zemas darba algas veicinājušas Latvijas specializāciju zemas pievienotās vērtības preču segmentā. Tas savukārt radījis nelabvēlīgu eksporta struktūru, kas kavē tautsaimniecības tālāko attīstību, jo būtiski ierobežo darba samaksas līmeni valstī un tāpēc mazina to labklājības līmeni, ko Latvija jebkad varētu sasniegt.

Augstāka labklājības līmeņa sasniegšanai jāmaina Latvijas salīdzinošās priekšrocības ārējā tirdzniecībā no zemas uz augstu pievienoto vērtību. Ekonomiskās likumsakarības un vairāku attīstības valstu līdzšinējā pieredze liecina, ka paļaušanās tikai uz brīvā tirgus principiem, visticamāk, nedos rezultātus. Ja Latvija sāks specializēties lētas produkcijas eksportā ar zemu pievienoto vērtību, ir liela varbūtība, ka brīvā tirgus principi šo specializāciju tikai padziļinās un nostiprinās. Augot darba samaksai, šī specializācija tiks apdraudēta arvien vairāk un konkurēt ar zemu cenu kļūs grūtāk. Ja netiks izveidoti nepieciešamie priekšnosacījumi, notiks nevis uzņēmumu specializācijas maiņa no zemas uz augstu pievienoto vērtību, bet gan mēģinājumi par katru cenu

Latvijas ražošanas struktūra koncentrēta zemas pievienotās vērtības nozarēs

Pievienotā vērtība uz vienu nodarbināto Vācijā (eiro) Rūpniecības struktūra (%)

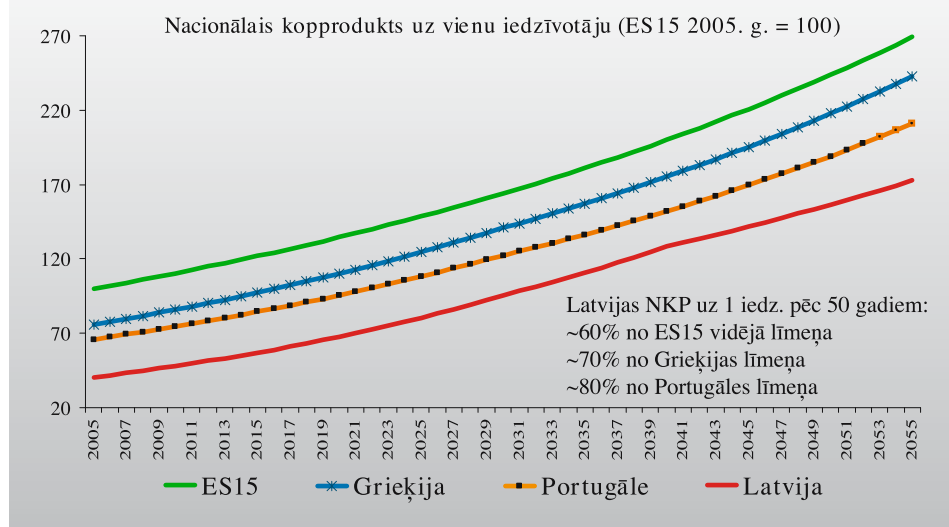
saglabāt esošo situāciju (arvien zemāki nodokļi, nekvalificēta darbaspēka piesaiste utt.). Brīvā tirgus apstākļos pāreja no tradicionālajām ražošanas nozarēm uz netradicionālajām saistīta ar pārāk lielu risku un pārāk zemu iespējamo atdevi, lai cerētu, ka šāds process norisināsies pats no sevis. Tātad valdībai jārikojas, lai izveidotu priekšnoteikumus pārejai uz augstākas pievienotās vērtības radišanu.

Jebkurai strukturālajai reformai vajadzīgi ievērojami finansiālie līdzekļi. Piemēram, lai mainītu Latvijas šķietamās priekšrocības, nepieciešami daudz lielāki ieguldījumi izglītībā un zinātnē nekā pašlaik. Taču pašreizējā zemo nodokļu politika var izraisīt naudas deficītu. Paredzamais resursu trūkums ļauj nopietni apšaubīt jebkuru veicamo strukturālo reformu īstenošanas iespējamību un efektivitāti.

Salīdzinot valstis, kuru labklājības līmenis ir virs ES valstu vidējā, un valstis, kurās tas ir zemāks par ES valstu vidējo rādītāju, skaidri redzams, ka bagātākajās valstīs kopējais nodokļu slogs vidēji ir par 10 procentu punktiem no IKP augstāks nekā nabadzīgākajās valstīs. Tomēr uzņēmumu masveida izveide nabadzīgākajās valstīs nav

Bez tautsaimniecības strukturālām pārmaiņām
Latvija ES valstu vidējo dzīves līmeni tuvāko
50 gadu laikā nesasnies

vērojama – uz zemo nodokļu valstīm tiek pārceltas vien atsevišķas operācijas, kur nav vajadzīga augsta darbinieku kvalifikācija. Uzņēmumi izvēlas tomēr maksāt šos nodokļus, pretī saņemot pietiekami kvalitatīvus valsts pakalpojumus un augsti attīstītu infrastruktūru, kas ļauj šiem uzņēmumiem veiksmīgi konkurēt pasaules tirgos. Somijā, kuras tautsaimniecība vairākus gadus atkārtoti atzīta par vienu no konkurētspējīgākajām pasaulē, ir trešais augstākais nodokļu līmenis ES valstīs. Šie valsts nodrošinātie pakalpojumi ir svarīgāki nekā zemi nodokļi. Īrija, kuras modelis Latvijā tiek pieminēts visbiežāk, ar samērā zemajiem nodokļiem, visticamāk, ir izņēmums, nevis likumsakarība.

Lai Latvijā attīstītos nozares ar augstu pievienoto vērtību, nepieciešams attiecīgi kvalificēts darbaspēks, bet tāda pietiekamā daudzumā pašlaik nav. Ja būtu, par to liecinātu Latvijas eksports. Tāpēc jāinvestē līdzekļi izglītībā. Tomēr tas vien situāciju neatrisinās. Ja Latvijas izglītības sistēma spētu nodrošināt tādu darbaspēka kvalifikāciju kā Dānijā, vai tas nodrošinās preču ar augstu pievienoto vērtību ražošanu? Ja absolvents ieguvis labu, pasaules līmeņa konkurētspējīgu izglītību, viņš meklēs savām spējām un izglītībai atbilstošu darbu un atbilstošu samaksu. Šādu darbu viņš var atrast ne tikai Latvijā, bet visā Eiropā. Realitāte ir tāda, ka cilvēkam, kas ieguvis Eiropas līmeņa izglītību un kvalifikāciju, Latvijā pašlaik nav ko darīt.

Galvenā problēma – augsti kvalificēti speciālisti rūpniecības nozarēm pašlaik nav nepieciešami, jo tās galvenokārt koncentrējas uz zemas pievienotās vērtības

produkcijas ražošanu un tam vairākumā gadījumu nav vajadzīgas dziļas un specifiskas zināšanas. Turklāt vairākums uzņēmumu nevar atļauties nodrošināt atbilstošu darba samaksu kvalificētiem speciālistiem, jo izpētes un attīstības papildu izmaksas būtiski sadārdzinātu ražošanas izmaksas un uzņēmumi vairs nespētu konkurēt.

Bieži vien vienīgā iespēja izmantot iegūtās zināšanas un par to saņemt atbilstošu atlīdzību ir darbs ārpus Latvijas. Ja situācija nemainīsies, par Latvijas valsts līdzekļiem var tikt finansētas darbaspēka mācības ārvalstu firmām, vēl vairāk palielinot tehnoloģisko atpalicību starp Latviju un citām Eiropas valstīm.

Ļaujot Latvijā brīvi iebraukt nekvalificētam ārvalstu darbaspēkam, tiktu saglabāta situācija, ka valstī turpina attīstīties ražotnes, kuru konkurenci starptautiskajos tirgos nosaka zemas ražošanas izmaksas un zema pievienotā vērtība. Tas ierobežotu darba samaksas kāpumu, kas izdevīgi uzņēmējiem, kuri darbojas zemas pievienotās vērtības produkcijas ražošanas jomās, bet Latvijas iedzīvotāju labklājības līmeņa pieaugumu tas neveicinātu.

Ja tautsaimniecība pārorientējas no darbietilpīgām nozarēm ar zemu pievienoto vērtību uz kapitālietilpīgām nozarēm ar augstu pievienoto vērtību, šī pāreja jau nodrošinās papildu darbaspēku, kas atbrīvosies konkurētspējīgajās nozarēs, bet nebūs pieprasīts jaunajās nozarēs. Pat šāds nepietiekams darbaspēks darbietilpīgajās nozarēs ir viens no priekšnoteikumiem, lai pāreja no zemas uz augstas pievienotās vērtības produkcijas ražošanu vispār notiktu. Tā kā Latvijā pašlaik pietieka-

mā daudzumā nav augsti kvalificēta darbaspēka, skaidrs, ka no migrācijas jautājuma risināšanas valdība nākotnē, visticamāk, izvairīties nevarēs.

Labklājības līmeņa uzlabošanai valstī jāveic plašas strukturālās reformas. Dažās jomās reformas sāktas. Taču kopumā tās ir fragmentāras, bieži vien savstarpēji pretrunīgas, bet, galvenais, nepietiekamas. Neko neuzlabojot, ir reāla iespēja, lai Latvija nekad nekļūtu par labklājības valsti.

Nepieciešama atbilstoša valsts attīstības stratēģija. Līdz šim visas izstrādātās stratēģijas bijušas vairāk vai mazāk deklaratīvas un atspoguļojušas to veidotāju vēlmes un vīzijas. Konkrēti šo mērķu sasniegšanas ceļi nav parādīti. Ja valsts attīstības stratēģija pat uz papīra neizskatās dzīvotspējīga un ticama, ir maz izredžu, ka tā spēs darboties reāli. Valdībai jāizstrādā valsts attīstības stratēģija, kurā skaidri parādīts:

- kā valsts plāno attīstīt pētniecības un attīstības aktivitātes;
- kā valsts nodrošinās to, ka salīdzinošās priekšrocības būs nozarēm ar augstu pievienoto vērtību;
- kā tiks uzlabota darbaspēka kvalifikācija un kā tiks panākta darbaspēka palikšana Latvijā;
- kā tiks finansētas visas strukturālās reformas.

Uzņēmēji paši situāciju mainīt nevar. Ja valsts radījusi apstākļus, kuros izdevīgāk ražot produktus ar zemu pievienoto vērtību, uzņēmējus nevar vainot šādas situācijas izmantošanā. Ar laiku, izzūdot pašreizējām Latvijas priekšrocībām zemas pievienotās vērtības produkcijas ražošanas nozarēs, uzņēmēju intereses arvien vairāk nonāks pretrunā ar valsts attīstības interesēm. Skaidrs, ka atsevišķu nozaru eksistenci turpmākajos 10–20 gados nopietni apdraudēs strauji rūkošā konkurētspēja. Var aicināt uzņēmējus paaugstināt produktivitāti vai laikus pievērsties jomām ar augstu pievienoto vērtību. Taču, ja netiks nodrošināti nepieciešamie apstākļi, šis process, visticamāk, nenotiks. Valdības pienākums ir šādu vidi nodrošināt, bet uzņēmējiem būtu jābūt daudz aktīvākiem prasībās pret valdību.

Latvijas iedzīvotāju labklājības līmenis atkarīgs no tā, cik konkurētspējīga būs Latvijas eksporta produkcija. Kamēr Latvijas galvenās eksporta preces būs tekstils un koksne, policistiem, medmāsām un skolotājiem netiks nodrošināts Eiropas līmenim atbilstošs darba samaksas līmenis ne pēc 10, ne 20 gadiem. Tāpēc darba ņēmēju interesēs būtu daudz aktīvāk nekā līdz šim no valdības pieprasīt konkrētu valsts attīstības stratēģiju.

LATVIJAS IZAUGSMES MODEĻA UN LATVIJAS NACIONĀLĀ ATTĪSTĪBAS PLĀNA ĪSTENOŠANA: IESPĒJAS UN RISKI

PROF. EDVĪNS KARNĪTIS
*Latvijas Universitātes vadošais pētnieks,
Latvijas izaugsmes modeļa autors un
Latvijas Nacionālā attīstības plāna izstrādes
neatkarīgo ekspertu darba grupas vadītājs*

Visas valsts izaugsmei nepietiek ar dažiem pat pasaules līmeņa spīdekļiem. Jārunā par visu izglītības sistēmas kapacitāti kopumā – no bērnudārza līdz mūžizglītībai. Latvijai no smadzeņu donora globālajā līmenī jāklūst par smadzeņu saņēmēju.

Pēdējā gada laikā akceptēti divi stratēģiskie dokumenti, kas iezīmē Latvijas tālāko attīstību. Tas vērtējams pozitīvi, jo visus iepriekšējos gadus ilgtermiņa koordinācijas un kontinuitātes trūkums bija nopietns valsts izaugsmi kavējošs faktors.

2005. gada oktobrī Latvijas Republikas Saeima vienbalsīgi pieņēma konceptuālu dokumentu *Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā*. Dokuments nosaka uz cilvēku centrētu Latvijas ilgtermiņa izaugsmes modeli. Galvenais izaugsmes resurss ir iedzīvotāju zināšanas un gudrība un to prasmīga izmantošana. Par izaugsmes mērķi izvirzīta katra cilvēka dažādo dzīves kvalitātes aspektu paaugstināšana, aktīvi izmantojot valsts iedzīvotāju uzkrāto zināšanu potenciālu. Mērķa sasniegšanā jāiesaista visi valsts iedzīvotāji, koordinēti un līdzsvaroti jāattīsta visi dzīves kvalitātes aspekti, ievērojot veicamo darbību vienotību un izvēršanu pāri savas nozares, institūcijas un valsts formālajiem ietvariem un robežām.

Modeļa īstenošanai Latvijas Republikas Ministru kabinets akceptējis vidēja termiņa kompleksu programmu – *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007–2013*. Tas paredz virkni savstarpēji saistītu darbību zināšanu apgūšanai, resursu vairošanai un izmantošanai, kā arī iedzīvotāju dzīves kvalitātes paaugstināšanai.

Lai veiksmīgi virzītos pa šādu valsts attīstības ceļu, jau laikus skaidri jāapzinās gaidāmās grūtības un riski un jākoncentrē resursi to pārvarēšanai.

Valsts attīstības plānošanas sistematizācijas pamatprincipiem pašlaik pilnībā atbilst tikai divi minētie akceptētie dokumenti. Skaidrs, ka ir ļoti nepieciešama Latvijas attīstības ilgtermiņa koncepcija, saistot modeli ar vidēja termiņa Latvijas Nacionālās attīstības plānu. Arī daudzās nozaru, jomu, reģionu un ministriju attīstības stratēģijas, koncepcijas un pamatnostādnes (dažādu analīžu autori min kopskaitu – 500–800 dokumentu!) nepieciešams aktualizēt, sabalansēt un saskaņot savstarpēji un ar kopējo virzību (robežu paplašināšana!).

Uzņēmējdarbības un pētniecības sasaiste tradicionāli visās valstīs ir inovatīvo procesu trauklākais posms.

Jebkura uzņēmēja galvenais mērķis ir peļņa. Kādā nozarē, ar kādiem produktiem un kādu darbības veidu to panākt – tas ir otršķirīgs jautājums un peļņas gūšanas instruments.

Inovatīvajā biznesā būtiski palielinās riska faktori – nepieciešamas daudz lielākas investīcijas pētniecībā un darbaspēka izglītošanā, produkta izstrādē investētā kapitāla atdeves laiks ir ilgs (*riska kapitāls*), izstrādes laikā bieži vien grūti noteikt produkta noieta perspektīvas tirgū un to, cik daudz ir mērķtiecīgi tajā investēt. Turklāt Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu (un bieži vien arī lielo uzņēmumu) kapacitāte jaunu produktu izstrādei ir nepietiekama un nepieciešama akadēmiskā potenciāla iesaiste. Savukārt zinātnieku ieinteresētība un zinātnisko pētījumu aktivitāte strauji samazinās, pētījumiem pārejot lietišķajā stadijā un tālāk jau tirgus prasībām atbilstoša produkta attīstībā.

Tas nepārprotami liecina, ka abām pusēm jārada motivācija kopējai darbībai, veidojot gan uzņēmēju inovatīvu produktu pieprasījumu, gan komercializācijai piemērotu lietišķo pētījumu rezultātu piedāvājumu. Ekonomiski spēcīgāko pasaules valstu attīstības pieredze uzskatāmi rāda, ka uz augstām tehnoloģijām bāzētie uzņēmumi un zināšanu ietilpīgi produkti tradicionālo nozaru uzņēmumos attīstās tikai tādā vidē, kas veicina inovatīvo darbību, kur likumdošana, nodokļu politika (investīcijas), izglītības un zinātniskās darbības stratēģija ir saskaņota un uzņēmējdarbība tiek atbalstīta.

Tāpēc valsts atbalsta politikai jāklūst selektīvai.

Normatīvajai videi un nodokļu politikai īpaši jāstimulē inovatīva uzņēmējdarbība (neder princips: *tirgus izšķirts*), pilnībā izmantojot visu nelielo kustības brīvību, ko atstāj ES regulas un direktīvas. Jāmaina pētījumu finansēšanas modelis, lai lietišķie pētījumi būtu pievilcīgi zinātniekiem, sasaistot budžeta un ES fondu līdzekļus ar uzņēmēju līdzfinansējumu. Un, protams, veicinot akadēmiskā personāla atjaunināšanu – tieši 30 un 40 gadus vecie cilvēki ir un būs galvenie inovatori.

Izglītības sistēmas kapacitāte, pietiekams dažāda līmeņa programmu absolventu daudzums un viņu zināšanu augsta kvalitāte ir kritisks definētā Latvijas izaugsmes modeļa īstenošanas priekšnosacījums. Šim nolūkam nepieciešama visa valsts iedzīvotāju zināšanu potenciāla pilnīga iesaiste, augsts sabiedrības zināšanu līmenis, augsta darbaspēka kvalifikācija – gan strādniekam, gan akadēmiķim – ikvienā profesijā un darba vietā. Ar dažiem pat pasaules līmeņa spīdekļiem nepietiek visas valsts izaugsmei, ne velti mūsdienās uz zināšanām balstītu procesu raksturo formulējums: *mass-production and mass-usage of knowledge*. Un te jārunā par visu sistēmu kopumā – no bērnudārza līdz mūžizglītībai.

Steidzami un krasi jāuzlabo skolu darbs, ar mūsdienu vidusskolu beidzēju vidūvējām zināšanām nav ko brīnīties par 17% studentu gada atbirumu augstskolās (bet arī

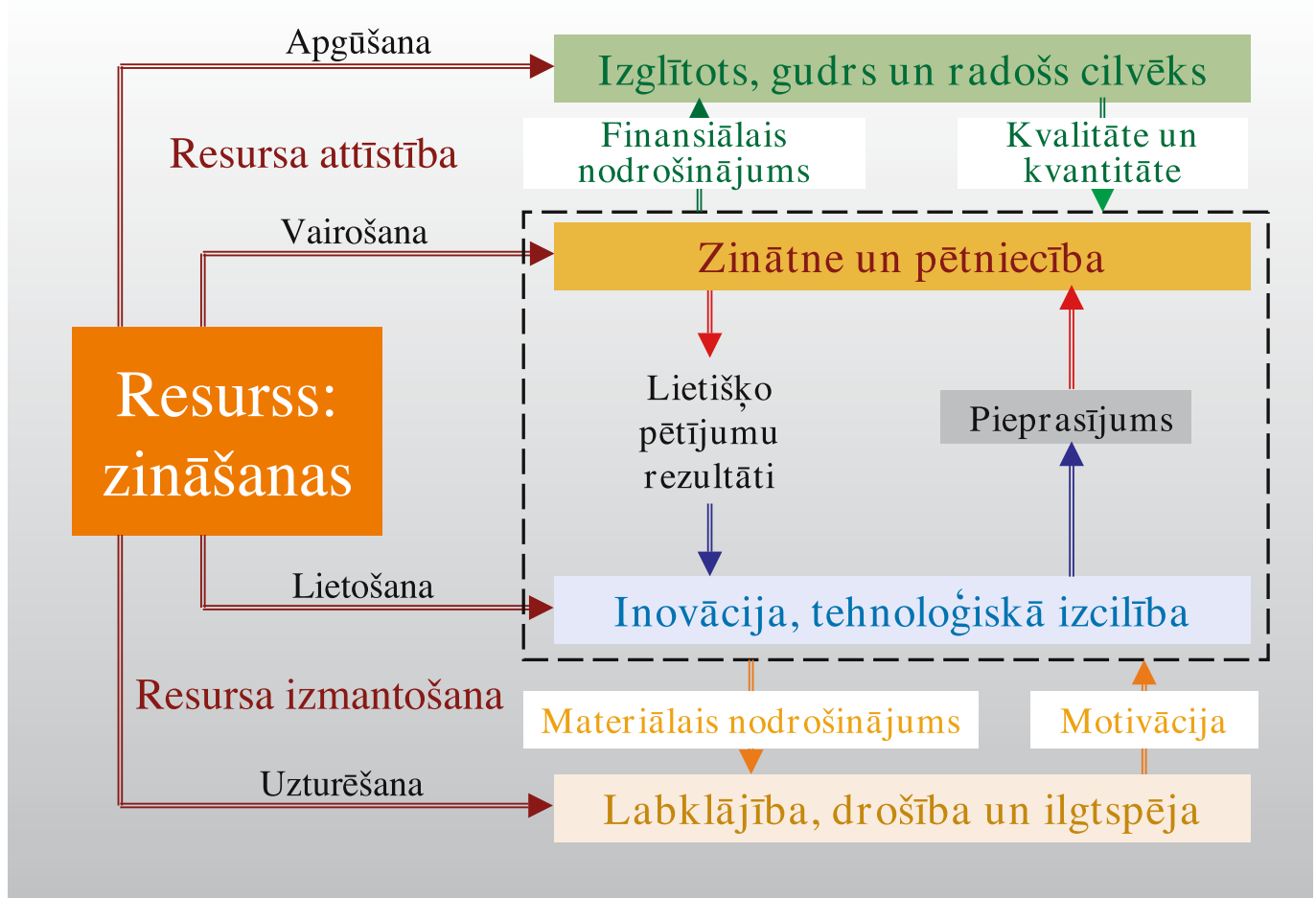
viņi iekļauti tik priecējošajā studentu skaita statistikā). Inovatīvo specialitāšu absolventu ir pārāk maz, zinātnieku un inženieru proporcija kopējā darbaspēka jaunākajā paaudzē katastrofāli krītas. Jākorīgē darba likumdošana, lai stimulētu uzņēmējus regulāri paaugstināt darbinieku kvalifikāciju un garantētu apmācīto speciālistu turpmāku palikšanu uzņēmumā.

Tomēr, arī īstenojot visus labos pasākumus, demogrāfijas pašreizējās negatīvās tendences var izrādīties spēcīgākas. Vadāma speciālistu imigrācija no trešajām valstīm ar augstākās izglītības sistēmas palīdzību tiek praktizēta visās attīstītājās valstīs, bet Latvijā šis instruments līdz šim nav izmantots. Tieši mācību process sniegs iespējas regulēt valsts izaugsmei optimāli nepieciešamo profesiju un speciālistu daudzumu. Latvijai no smadzeņu donora globālajā līmenī jāklūst par smadzeņu saņēmēju.

Dzīves kvalitātes paaugstināšana visiem Latvijas iedzīvotājiem, īpaši vidusšķirai (jo tradicionāli tieši vidusšķira uztur ikvienas valsts stratēģisko zināšanu potenciālu), uz cilvēku centrēts sociālais modelis, sabalansētas investīcijas infrastruktūrā un sociālajā jomā ir galvenais priekšnosacījums, lai atvērta Eiropā cilvēki izvēlētos dzīvot un strādāt tieši Latvijā. Zema un vienota nodokļu likme, elastīgas darba organizācijas iespējas, pievilcīga dzīves vide (veselības aprūpe, kultūra, drošība, apkārtējā vide, tīrs ūdens utt.) nebūt nav visi dzīves kvalitāti paaugstinājošie faktori.

Un tas viss – visā valsts teritorijā, tātad nepieciešama policentriskā attīstība. Ir pierasts runāt par Rīgu kā Baltijas jūras reģiona komercdarbības, zinātnes un kultūras metropoli. Tagad laiks domāt par Rīgā radītās izcilības, potenciāla un resursu pārnesi uz pārējiem Latvijas reģioniem.

NAP: vidējā termiņa programma modeļa īstenošanai

Partnerības modelim ar pārējām Baltijas valstīm un Ziemeļvalstīm jākļūst daudz ciešākam. Tas ļaus nevis konkurēt, bet apvienot resursus, savstarpēji mācīties, papildināties un sadarboties. Visām šīm valstīm ir ierobežoti cilvēkresursi un tādējādi problēmas pilna inovāciju cikla veikšanā vienas valsts iekšienē (piemēram, aptuveni 10 gadu un 1 mljrd. eiro investīcijas jauna farmācijas produkta sintēzē, testēšanā, ražošanā, marketingā u.c.).

Visas NB8 valstis deklarējušas zināšanas kā savas attīstības pamatresursu. Reģionam ir senas sadarbības tradīcijas (Hanzas savienība), visas valstis kopumā var panākt sinerģijas efektu. Kopīgas zināšanu telpas izveide visā reģionā, kurā katra valsts izmanto savu zināšanu potenciālu, universitāšu un zinātnisko institūciju apvienības un sadarbība, transnacionāli klasteri un riska ("sēklas", *start-up*) kapitāla fondi vienlaikus ar reģiona metropoļu kā zināšanu centru sadarbību būtu liekama šāda NB8 modeļa pamatā. Ziemeļvalstu sasniegtais augstais līmenis un Baltijas valstu dinamisms padara šādu modeli augsti konkurētspējīgu globālā mērogā.

Finansiālais nodrošinājums, apvienojot valsts budžeta līdzekļus un ES fondu finansējumu ar privātā kapitāla piesaisti, protams, ir ļoti nozīmīgs.

Latvijas Republikas Ministru kabineta apstiprinātais ES fondu 2007.–2013. gada sadalījums makrolīmenī pa nozarēm panākts samērā optimāls, daudz labāks nekā pašreizējais. Nākamais ne mazāk svarīgais uzdevums – optimālas darbības mikrolīmenī, programmu izstrādē un projektu kritēriju definēšanā (lai atceramies bēdīgi slavenos notikumus pie Latvijas Investīciju aģentūras 2005. gada beigās: skaidrs, ka ne jau inovatīvie uzņēmumi un produkti šādā veidā uzvar).

Veiksmīga pāreja uz vidēja termiņa budžeta plānošanu, ko uzsākusi Finanšu ministrija, divu un vairāk gadu budžeti ir nākamais adekvāta ilgtermiņa finansējuma nodrošināšanas solis (ilgais laiks inovatīvu produktu izstrādei un ieviešanai ražošanā!). Tieši inovatīvajam izaugsmes modelim tāds ir steidzami vajadzīgs.

Privātā kapitāla piesaiste, aktīva publiskā un privātā partnerība (PPP) jau agrās produktu izstrādes stadijās ir vēl viens veiksmīgi lietojams instruments. PPP nav uzskatāma par neveiksmīgajiem privatizācijas gadījumiem piedzināmu darbību.

Zināšanu pārvaldība šādā izaugsmes modelī nozīmē gudrību un prasmīgu tās izmantošanu valsts mērogā. Modeļa īstenošanai nav atlicis daudz laika – Latvijas zināšanu resurss salīdzinājumā ar pasaules līmeni pašlaik nebūt nepalielinās. Arvien vairāk valstu izvēlas uz zināšanām balstītu attīstības ceļu, un konkurence aug. Latvija ir pārāk maza valsts, lai tērētu kapacitāti savstarpējos strīdos (piemēram, *ir vai nav Latvijas ekonomika uz pārkaršanas sliekšņa*) un pat pretrunīgās darbībās.

Mums ir iespējas visus minētos un arī citus riska faktorus minimizēt ar operatīvām, efektīvām un saskaņotām darbībām, bet tas jādara ātri. Kavēšanās Latvijai draud ar neatgriezeniskām negatīvām sekām.

INSTITUCIONĀLO SPĒJU UN TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBA ĪRIJĀ UN LATVIJĀ

PROF. FRENKS BERIJS
(Frank Barry)
Dublinas Universitātes koledžas
Ekonomikas skolas lektors

Sociālo partneru vienprātība, atbalstot priekšlikumus valsts izdevumu samazināšanā, un valsts otrās lielākās politiskās partijas atbalsts fiskālajai politikai beidzot radīja jaunu iespēju valsts finanšu jautājumu risināšanai Īrijā.

Valsts institucionālās spējas definējams kā process, kura laikā notiek valdību izvēle, kontrole un nomaiņa, valdības un valsts sektora birokrātijas spēja efektīvi formulēt un īstenot stingru politiku un sabiedrisko institūciju vadošās politikas formulēšana un ieviešana.

Īrijas tautsaimniecības izaugsme pēc 2. pasaules kara

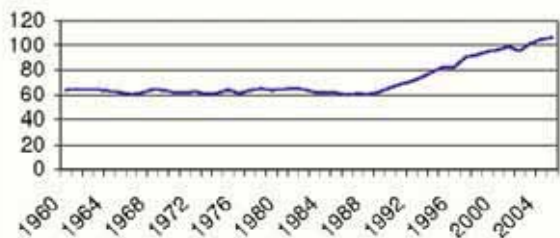
Pēckara uzplaukuma laikā (20. gs. 50. gados) Rietumeiropā sasniegtais izaugsmes temps bija gandrīz 6% gadā, bet Īrijā – mazāks nekā 2%, nodarbinātības pieauguma temps – mazāks nekā 1%, savukārt nepieciešamība importēt sarežģītākas kapitālpreces un patēriņa preces veicināja atkārtotas maksājumu bilances krīzes. Šajos gados no Īrijas emigrēja vairāk nekā 400 000 iedzīvotāju (iedzīvotāju kopskaits – mazāk nekā 3 miljoni).

20. gs. 60. un 70. gados un gandrīz visus 80. gadus Īrijā nebija vērojama konverģence ar vidējo Rietumeiropas ienākumu līmeni uz vienu iedzīvotāju.

Nelielo 50. gadu ekonomisko aktivitāti Īrijā var attiecināt uz protekcionismu; vēlākajos gadu desmitos novēroto konverģences trūkumu – uz darba tirgus neelastīgumu un sliktu rūpniecības attiecību sistēmu (līdzīgi kā Lielbritānijā, pirms M. Tečere kļuva par premjerministri). Kaut gan darba ražīguma kāpums bija lēns un bezdarba līmenis par 3–4 % augstāks nekā ES15 valstu vidējais līmenis no 1960. gada līdz 1973. gadam, Īrijā, piemēram, reālā darba samaksa palielinājās straujāk nekā citās ES kohēzijas tautsaimniecībās, tāpēc ieguldījuma īpatsvars IKP bija mazāks.

Lai gan ekonomiskā aktivitāte 20. gs. 60. gados bija nenozīmīga, iezīmējās tendences, īpaši izglītības jomā, kas radīja priekšnoteikumus vēlākajiem panākumiem. Viens no lēmumiem, kas bija pamatā, lai izveidotos “ķeltu tīģera ekonomika”, bija 60. gadu sākumā pieņemtais lēmums brīvprātīgi iestāties OECD, lai vispusīgi tiktu pētīta Īrijas izglītības sistēma. 1965. gadā presē plaši tika atspoguļots ziņojums *Investment in Education* (“Ieguldījums izglītībā”). Tajā publicēja informāciju, ka vairāk nekā puse Īrijas bērnu pame-tuši skolu 13 gadu vecumā, tas bija daudz vairāk nekā

Īrijas NKP uz vienu iedzīvotāju (pirkspējas standarts); ES15 = 100

Avoti: Eurostat AMECO datu bāze un Central Bank and Financial Services of Ireland "Ceturkšņa Biļetens" (Īrijas NKP attiecībā pret IKP)

vairākumā Rietumeiropas valstu. Drīz pēc tam Īrijā ieviesa "bezmaksas" izglītības otro līmeni, visiem šo skolu skolēniem nodrošinot arī bezmaksas speciālo transportu. Pēc 30 gadiem skolēnu skaits trīskāršojās, 80% beidza pilnu mācību ciklu (1965. gadā – 20%). Būtiskas pārmaiņas tika veiktas izglītības trešajā līmenī, rezultātā studējošo skaita pieauguma koeficients – seši.

Īrijas izaugsmi 20. gs. 60. gados kavēja nesabalansētie darba tirgus nosacījumi, ko pastiprināja neefektīva makroekonomiskās politikas īstenošana no 1973. līdz 1986. gadam, kad valdības parāda attiecība pret IKP sasniedza 120%. Jāņem vērā, ka "kohēzijas valstīs" (parasti nabadzīgākajās valstīs) pēc naftas cenu šokiem var vērot lielāku makroekonomisko nestabilitāti nekā vidēji Eiropā. Bet tas, ka grūtos globālos apstākļos nabadzīgākās valstīs vieglāk zaudē makroekonomiskās politikas kontroli nekā bagātākās, var veicināt kopumā zemāku konverģences līmeni globālā mēroga lejupslīdes periodos. Vienlaikus ar naftas cenu šokiem visās kohēzijas valstīs strauji pieauga darba samaksas, un, lai gan kāpuma cēloņi atšķiras, tomēr Spānijā, Grieķijā un Portugālē šajā periodā tika atjaunota demokrātija. Īrijā 20. gs. 70. gadu beigās notiekošais vēl krasāk rāda, ka agrākā posmā procikliskas fiskālās paplašināšanas izmaksas summējas ar nenoturīgiem darba samaksas kāpumiem. Tomēr pat šajā drūmajā periodā turpinājās arī pozitīvas tendences. Ārvalstu tiešo investīciju pozitīvā saldo pieaugums līdz ar pievienošanos ES 1973. gadā veicināja Rūpniecības attīstības aģentūras (*Industrial Development Agency; IDA*) izveidi, kas būtiski ietekmēja valsts dienestu birokrātiju.

Īrija kopš 1987. gada apliecina globālos panākumus. Tautsaimniecības pārveide bijusi ļoti krasa. No 20. gs. 80. gadu vidus līdz 80. gadu beigām un pašlaik Īrijas nacionālais ienākums uz vienu iedzīvotāju ir palielinājies no 65% no ES valstu vidējā rādītāja līdz rādītājam,

kas ir augstāks par paritāti; bezdarbs samazinājies no 17% (tolaik – divreiz lielāks nekā vidēji ES15 valstīs) līdz 4%, kas ir puse no pašlaik vidējā bezdarba līmeņa ES15 valstīs; valdības parāds saruka no 120% līdz aptuveni 30% no IKP. Nodarbināto skaita pieaugums vairāk nekā par 70% liecināja, ka emigrāciju nomainījusi ļoti būtiska imigrācija.

Tiek uzskatīts, ka uzplaukumu veicināja:

- izglītība;
- ārvalstu tiešās investīcijas;
- fiskālā konsolidācija;
- sociālā partnerība un konkurētspēja;
- ES reģionālais atbalsts.

Institucionālo spēju attīstība Īrijā veicināja katru minēto jomu. Termins "institucionālās spējas" lietots, norādot uz tādas institucionālās sistēmas izveidi un attīstību, kura palīdz nodrošināt attīstību veicinošas, nevis attīstību kavējošas politikas īstenošanu. Tā ietver korupcijas samazināšanu un caurredzamības veicināšanu, interešu grupu likumīgi paustas ietekmes kontroli (un "elektorāta nodrošināšanu"), politikas procesu izpratni, kas veicina atteikšanos no attīstību kavējošas ideoloģijas un prakses, kā arī birokrātisko valsts dienestu efektivitāti.

Institucionālās spējas: Īrijas un Latvijas salīdzinājums

Īrijas un Latvijas konkrētu pārvaldības pasākumu un institucionālo spēju atšķirības raksturo daži rādītāji. Svarīgs faktors – uzņēmējdarbības īstenošanas iespējas dažādās pasaules valstīs. Pirmais datu avots atrodams Pasaules Bankas interneta lapā.

Apskatot 135 pasaules valstis, tās tiek klasificētas atbilstoši uzņēmējdarbības pasākumiem un darba tirgus regulēšanai. Pēc šiem datiem Singapūra kopumā atrodas 1. vietā, Īrija – 10. un Latvija – 24. vietā aiz Lietuvas un Igaunijas. Lielākā daļa Īrijas rādītāju, tāpat kā vairākums pārējo ES15 valstu rādītāju, pārspēj Latvijas rādītājus. Analītiķi izmanto šos objektīvos rādītājus, lai secinātu, ka vidēji valstīs ar labāku regulēšanu vērojama ātrāka izaugsme. Uzņēmējdarbības regulēšanas uzlabošana no sliktākās kvartiles līdz labākajai nozīmē kāpumu par 2.3 procentu punktiem gadā.

Uzņēmējdarbības īstenošanas iespējas

	Kopējā klasifikācija	Darbības uzsākšana	Licenču saņemšana	Darbinieku pieņemšana darbā	Īpašuma reģistrēšana	Kredīta saņemšana	Investoru aizsardzība	Nodokļu maksāšana	Pārrobežu tirdzniecība	Nodokļu iekasēšana	Darbības beigšana
Singapūra	1	11	8	3	12	7	2	8	4	23	2
Īrija	10	6	20	83	80	7	5	2	30	24	7
Lietuva	16	48	23	119	3	33	60	40	32	4	30
Igaunija	17	51	13	151	23	48	33	29	6	20	47
Latvija	24	25	65	123	82	13	46	52	28	11	62

Klasificēšanā izmantotie rādītāji:

- **Darbības uzsākšana**
Jaunas uzņēmējdarbības uzsākšanas procedūras, laiks, izmaksas un iemaksātais minimālais kapitāls.
- **Licenču saņemšana**
Uzņēmējdarbības pārbaudes un licencēšanas izmaksas, procedūras un laiks (būvniecības nozarei).
- **Darbinieku pieņemšana darbā**
Darbā pieņemšanas indeksa noteikšanas problēmas, stundu skaita indeksa neelastība, atlaišanas indeksa un atlaišanas izmaksu noteikšanas problēmas.
- **Īpašuma reģistrēšana**
Komercedarbībai izmantojamā nekustamā īpašuma reģistrēšanas procedūras, laiks un izmaksas.
- **Kredīta saņemšana**
Juridisko tiesību indeksa noturība, informācijas par kredītiem indeksa aptvērums.
- **Investoru aizsardzība**
Informācijas izpaušanas apmēru indekss, direktora atbildības apjoma indekss un indekss, kas rāda, cik viegli akcionāriem tiesāties.
- **Nodokļu maksājumi**
Nodokļu maksājumu skaits, nodokļu deklarāciju sagatavošanas laiks un kopējie nodokļi kā komercdarbībā gūtās peļņas daļa.
- **Pārrobežu tirdzniecība**
Eksportēšanas un importēšanas dokumenti, laiks un izmaksas.
- **Līgumu izpilde**
Komerčiālu strīdu atrisināšanas procedūras, laiks un izmaksas.
- **Darbības beigšana**
Parādu atgūšanas apjoms bankrota gadījumā.

Izaugsmi kavējošo problēmu risinājumi

Izglītība

Īrijā revolucionāras pārmaiņas izglītībā sākās ar valdības piekrišanu atļaut OECD veikt visas izglītības sistēmas apsekojumu 20. gs. 60. gadu sākumā. Vēlme saņemt ieteikumus no ārpusē noteica turpmāko attīstības virzību. Valdība uz ziņojumu "Ieguldījums izglītībā" reaģēja ātri. Trešā līmeņa izglītības sistēmas – reģionālo tehnisko koledžu (vēlāk – tehnoloģijas institūti) – attīstību un paplašināšanu Īrijā vismaz daļēji veicināja Izglītības departamenta vecāko valsts ierēdņu uzticība idejai un augstā atbildības izjūta. Valsts ierēdņi mudināja valdību arī pieteikties uz ES reģionālo atbalstu. Šī nauda tika izmantota reģionālo tehnisko koledžu tīkla izveidei. Koledžās tiek sagatavoti zinātnes un inženierzinātņu speciālisti, datortehniskie speciālisti, kuru kvalifikāciju atzīst Īrijā investējošās ārvalstu daudz nacionālās sabiedrības. Šajā gadījumā var runāt par ierēdniecības spēju darboties efektīvi, ne tikai lai veiktu pārvaldes funkcijas, bet arī sniegtu inovāciju ieteikumus. Birokrātijas darbības rezultāti atspoguļojas statistiskajos datos, būtiski veicina valsts tautsaimniecības izaugsmes perspektīvas, pat ja tiek kontrolēts sākotnējais IKP uz vienu iedzīvotāju un cilvēkkapitāla līmenis.

Politiskā partija *Fianna Fáil*, kura kopš neatkarības iegūšanas 1922. gadā visilgāk ir pārstāvēta Īrijas valdībā, 50. gadu vidū bija ļoti negatīvi noskaņota pret ārvalstīm piederošiem rūpniecības uzņēmumiem. Taču šī partija zaudēja varu uz divarpus gadiem. Jaunās valdības politikas straujie panākumi, ieviešot eksporta peļņas nodokļa atvieglojumu (valstī ilgstoši pastāvošā zemā uzņēmumu nodokļu režīma priekštecis), kā rezultātā sāka plūst iekšā investīcijas, pārliecināja *Fianna Fáil* mainīt ideoloģiju.

Ilgstošā orientācija uz ārvalstu tiešajām investīcijām un

Pārvaldības rādītāji

	Ietekme un atbildība	Politiskā stabilitāte	Valdības efektivitāte	Regulatora kvalitāte	Tiesiskums	Korupcijas kontrole
Igaunija	1.05	0.98	0.78	1.35	0.80	0.66
Īrija	1.40	1.31	1.62	1.64	1.72	1.67
Latvija	0.91	0.82	0.67	0.86	0.46	0.09
Lietuva	0.89	0.93	0.61	0.98	0.48	0.25
Lielbritānija	1.47	0.81	2.03	1.75	1.81	1.97
ASV	1.32	0.34	1.70	1.51	1.70	1.77

Rādītāji ir no -2.5 līdz +2.5 robežās, lielākie skaitļi atbilst labākiem rezultātiem.

pieaugošā investīciju intensitāte veicinājusi valsts institucionālās struktūras līdzattīstību, tādējādi nodrošinot elastīgu pielāgošanos globālo investīciju plūsmu pārmaiņām. Piemēram, globālās finanšu pakalpojumu regulēšanas mazināšanās un elektronisko tirdzniecības vietu parādīšanās līdz ar telekomunikāciju attīstību 80. gadu beigās radīja iespēju tādai reģionālai valstij kā Īrija kļūt par starptautisko finanšu pakalpojumu sektora dalībnieci. Valdības mērķtiecīgās politikas rezultātā Īrijas starptautisko finanšu pakalpojumu sektors kļuva par vienu no Eiropas vadošajiem ārzonas finanšu centriem. Cits atbilstošs rīcības piemērs ir zinātnes, tehnoloģijas un jauninājumu politika, kura rezultātā šīm nozarēm no 2000. gada līdz 2006. gadam tika būtiski palielināts finansējuma apjoms. Tas atbilst globālajai daudz nacionālo sabiedrību tendencei novirzīt pētījumu un attīstības funkcijas uz ārzonu.

Rūpniecības attīstības aģentūra (IDA) ir Īrijas valsts dienestu birokrātijas pamatelements un starptautiski tiek uzskatīta par labākās prakses paraugu rūpniecības attīstībā. Aģentūras pielāgošanos mainīgajiem Īrijas apstākļiem un globālajām uzņēmējdarbības tendencēm veicināja tās "starptautiskais stratēģiskais tīkls", kurā ietilpst aģentūras ārvalstu biroji un attiecības ar investoriem, kas darbojas Īrijā. Tie sniedz informāciju par tendencēm mērķa sektoros un jaunizveidotajiem sektoriem, kuriem būtu jāpievērš uzmanība. Balstoties uz šo informāciju, IDA informē un pārliecina valdību par nepieciešamajām tiesību aktu pārmaiņām, infrastruktūras papildinājumiem un konkrētām mācību programmām.

Īrijas attīstības aģentūras (*Forfás, IDA-Ireland un Enterprise Ireland*) ieguvušas stabilas pozīcijas politikas veidošanas hierarhijā. Tādēļ tās varēja ietekmēt jomas, kuras parasti neuzskata par rūpniecības politikas sfēru, piemēram, valsts telekomunikāciju infrastruktūras modernizāciju 20. gs. 70. gadu beigās un 80. gadu sākumā, kā arī cilvēkkapitāla attīstību un kvalifikācijas paaugstināšanu. Aģentūrām bija ievērojama loma, pār-

liecinot valdību samazināt uzņēmuma ienākuma nodokļa likmi pakalpojumiem, kad kļuva skaidrs, ka pakalpojumu novirzīšana uz ārzonu kļūs par svarīgu globālo faktoru, kā arī nosakot virzību uz apjomīgu valdības izdevumu kāpumu pētījumiem, kas paredzēti jaunākajā Nacionālās attīstības plānā 2000.–2006. gadam (*National Development Plan 2000–2006*).

Lai gan pēdējos gados Īrijas starptautiskais korupcijas novērtējums ir pasliktinājies, ārvalstu tiešo investīciju nozīme tautsaimniecībā ir nodrošinājusi, ka eksporta sektoros dominējošajās daudz nacionālajās sabiedrībās korupcija nav novērota.

Fiskālā konsolidācija

Demokrātiskas nacionālās valdības savā teritorijā parasti pakļautas tik spēcīgam likumīgo interešu spiedienam, ka daudzi to pieņemtie lēmumi darbojas pret sabiedrības interesēm (bijušais Īrijas premjerministrs G. Ficzeralds (*G. FitzGerald*)). Uzskaitīsim dažus faktoros, kas veicina valdības deficītu:

- fiskālā ilūzija un vēlētāju izpratnes trūkums par attiecīgā brīža budžeta ierobežojumiem;
- vēlēšanu cikli;
- izdevumu programmu izmaksu/guvumu starpības asimetrijas, izmaksām plaši skarot iedzīvotājus (vai attiecinot tās uz nākamajām paudzēm) un guvumiem koncentrējoties nelielu interešu grupu rokās;
- ieinteresēto pušu, piemēram, to birokrātu vai politiķu darbības neefektivitāte, kuri vēlas nodrošināt lielāku budžetu un izvairīties no budžeta samazinājuma, lai cik tas nepieciešams.

Efektīvām politiskajām un institucionālajām sistēmām ir jāveido institūcijas, kas palīdz šo spiedienu izturēt. Īrijā 1986. gadā tika izveidota sociālās partnerības institūcija, kas ietvēra darba devējus, arodbiedrības, zemniekus u.c. sociālos partnerus. 20. gs. 80. gadu sākumā un vidū, kad valstī piedzīvoja finanšu krīzi, sociālā partnerība veicināja, piemēram, ieslodzīto dilemmas atrisināšanu. Politiskas vienošanās neļāva samazināt izdevumus. Īrijas finanšu ministrs, kurš 1987.–1989. gadā īstenoja finanšu ierobežošanas politiku, atzina, ka, pateicoties sociālajai partnerībai, 1987. gadā pirmo reizi bija vērojama politiska vienotība fiskālās politikas jautājumā.

Turpmāk Māstrihtas kritērijiem un Stabilitātes un izaugsmes paktam būtu jānovērš Īrijā tāda apmēra finanšu krīze, kāda risinājās no 20. gs. 70. gadu beigām līdz 20. gs. 80. gadu vidum.

Sociālā partnerība un konkurētspēja

NESC (*The National Economic and Social Council*) – Nacionālo Ekonomikas un sociālo padomi var raksturot kā sociālās partnerības sekretariātu. Ziņojumā *Strategy*

for Development 1986–1990 padome raksturoja valsts ekonomiskās un sociālās problēmas kā “ārkārtīgi nopietnas” un parādu stabilizēšanu minēja kā fiskālās politikas minimālo mērķi, situācijas izlīdzināšanas sasniegšanā paļaujoties uz valsts izdevumu samazināšanu, nevis nodokļiem. Tā bija kopējās stratēģijas viskritiskākā sastāvdaļa. NESC analīzei par to, kas darīts nepareizi, un ieteikumiem par to, kas ir jādara, bez domstarpībām piekrita visi sociālie partneri. Pārdošā pieceja, sociālo partneru vienprātība, to atbalstot, un valsts otrās lielākās politiskās partijas *Fine Gael* augstsirdīgais solījums nodrošināt politisko atbalstu fiskālajai politikai beidzot radīja jaunu iespēju valsts finanšu jautājumu risināšanai.

20. gs. 80. gadu vidū sāktais sociālās partnerības process bija veids, kā Īrijai atbrīvoties no saistībām. Tas bija būtiski, nodrošinot politisko atbalstu fiskālās konsolidācijas periodā nepieciešamajiem izdevumu samazinājumiem, gan arī, lai lēmumu pieņemšanas procesā varētu iesaistīt privātā sektora ieinteresētās puses. Tādējādi ir grūti iedomāties, ka Īrijā būtu iespējams tāds gadījums kā nesenā neveiksme Francijā, kad plašo protesta akciju dēļ valdība bija spiesta atsaukt ierosinātās darba tirgus reformas.

ES reģionālais atbalsts

Īrija salīdzinājumā ar citām kohēzijas tautsaimniecībām (Grieķiju, Portugāli un Spāniju) ievērojami lielāku ES reģionālā atbalsta līdzekļu daļu izmantoja cilvēkkapitāla attīstībai. Īrijas lēmumu pieņemšanas process attiecībā par reģionālo atbalstu, salīdzinot ar citām kohēzijas valstīm, atšķiras arī tāpēc, ka atbilstoši ES līgumam, Īrija tiek uzskatīta par vienotu reģionu. Citās valstīs lēmumus pieņēma reģionālajā līmenī, bet reģionālajām valdībām ir tendence noteikt prioritāti ceļu labiekārtošanas izdevumiem un citai “pamatinfrastruktūrai” (komunikācijām, bankām), nevis cilvēkkapitālam, iespējams, uzskatot, ka cilvēkkapitālam piemīt liela mobilitāte.

ES reģionālā atbalsta procesa īstenošanai Briselei un valsts pārvaldes iestādēm jāvienojas par izdevumu prioritātēm, jo ir nepieciešams līdzfinansējums. Tādējādi mazinās iekšpolitisku apsvērumu un interešu grupu nelabvēlīgā ietekme uz rezultātiem. ES sniegtā reģionālā atbalsta pozitīvs institucionāls rādītājs ir arī kontroles un novērtēšanas procedūru labākās prakses ieviešana Īrijas birokrātiskajā valsts sektorā.

II paneldiskusija

DARBASPĒKA MIGRĀCIJA – ATTĪSTĪBAS TENDENCES, EKONOMISKIE EFEKTI, PROBLĒMAS RISINĀJUMA VARIANTI

DARBASPĒKA MIGRĀCIJA: ATTĪSTĪBAS TENDENCES, EKONOMISKIE EFEKTI, PROBLĒMAS RISINĀJUMA VARIANTI

ULDIS RUTKASTE

Latvijas Bankas Monetārās politikas pārvaldes galvenais ekonomists

Lēta darbaspēka imports neatrisinās problēmas cēloņus – tikai atliks problēmas risinājumu, jo nemotivē uzņēmējus investēt darba ražīguma un efektivitātes palielināšanā. Un, saglabājoties zemam atalgojumam, Latvijas iedzīvotāji tik un tā dosies strādāt uz ārvalstīm.

Darbaspēka emigrācija neapšaubāmi ir viens no aktuālākajiem diskusiju jautājumiem Latvijas sabiedrībā. Par to, piemēram, liecina augošais publikāciju skaits presē. Lai gan saskaņā ar Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) datiem no 2001. gada līdz 2005. gadam no Latvijas emigrējuši 17.3 tūkst. cilvēku, tiek uzskatīts, ka emigrējušo skaits varētu būt daudz lielāks. Līdz šim veiktas arī vairākas uz ārvalstīm strādāt devušos Latvijas iedzīvotāju skaita aplēses.

Piemēram, Mihails Hazans, Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes asociētais profesors un daudzu starptautisku publikāciju autors, secina, ka 2005. gadā no Latvijas izbraukušo skaits varētu sasniegt aptuveni 35–50 tūkst. jeb 1.9–2.8% no iedzīvotājiem darbaspējas vecumā. Saskaņā ar valdības aplēsēm darbā uz citām ES valstīm devušies aptuveni 40–50 tūkst. (2.2–2.8%) Latvijas iedzīvotāju darbaspējas vecumā.

Latvijas Republikas Labklājības ministrija, publicējot pētījuma “Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” starprezultātus, nākusi klajā ar iedzīvotāju aptaujas rezultātiem, saskaņā ar kuriem ārvalstīs nodarbināti vai mācās aptuveni 86 tūkst. (4.7%) Latvijas iedzīvotāju radnieku. Tomēr šis skaits var izrādīties lielāks par ārvalstīs faktiski atrodošos iedzīvotāju skaitu, jo pētījuma metodoloģija neļauj izslēgt tādus Latvijas iedzīvotāju radniekus, kuri nekad nav dzīvojuši Latvijā. Iespējams arī, ka informācija par ārvalstīs dzīvojošajām personām ar plašu radnieku loku tiek vienlaikus gūta no vairākiem respondentiem.

Arī Latvijas Bankas Statistikas pārvaldes speciālisti, apkopojot pieejamo statistisko informāciju no dažādiem avotiem, salīdzinot to ar citu ekspertu publiskotajām aplēsēm un izdarot eksperta novērtējumus, veikusi ārval-

stīis dzīvojošo Latvijas pastāvīgo darbaspējīgo iedzīvotāju skaita aplēses. Izmantotie datu avoti ietver, piemēram, atsevišķu ārvalstu, kurās nodarbināts ievērojams Latvijas rezidentu skaits, kompetento iestāžu informāciju par to Latvijas rezidentu skaitu, kuri reģistrējušies darbam vai kuriem izsniegti sociālās apdrošināšanas reģistrācijas numuri. Analizēta arī darbā iekārtošanas uzņēmumu informācija, vēstniecību sniegtie dati, robežu šķērsojošo personu apsekojuma dati, Latvijas Robežsardzes dati par valsts robežu šķērsojušo Latvijas rezidentu skaitu un cita pieejamā informācija. Sākot ar 2001. gadu, regulāri tiek vērtēts to Latvijas rezidentu skaits, kuri īslaicīgi uzturas un strādā ārvalstīs. Šie cilvēki bieži vien saglabā ciešas saites ar Latviju, un viņu motivācija parasti ir pārvest uz Latviju daļu no ārvalstīs gūtajiem ienākumiem. Tomēr šo cilvēku skaits neatspoguļo kopējo no Latvijas emigrējušo darbaspējas vecuma iedzīvotāju skaitu. Tāpēc 2006. gada sākumā Latvijas Bankas Statistikas pārvaldes eksperti veica aplēses, mēģinot aptvert arī pārējos no Latvijas emigrējušos darbaspējīgos iedzīvotājus.

Apkopojot gūto informāciju, t.i., pieņemot, ka īslaicīgi un ilglaicīgi ārvalstīs dzīvojošo iedzīvotāju proporcija apsekojuma periodā ir konstanta, iegūts novērtējums, kas varētu aproksimēt gan ārvalstīs uzturošos Latvijas darbaspējīgo iedzīvotāju skaitu, gan dinamiku laika gaitā. 2006. gada 1. pusgadā ārvalstīs īslaicīgi strādājošo Latvijas rezidentu skaits veido aptuveni 2.7% no 15–74 gadu vecuma iedzīvotājiem un to skaits būtiski pieaudzis pēc Latvijas pievienošanās ES, kad vairākas ES15 valstis atvēra darba tirgu.

Latvijas rezidentu, kas īslaicīgi uzturas un strādā ārvalstīs, veikto naudas pārvedumu uz Latviju dati atbilst Latvijas maksājumu bilances tekošā konta pozīcijas “Atlīdzība nodarbinātajiem” statistikai, kas koriģēta, atskaitot no tās, piemēram, sportistu, jūrnīeku un Latvijas vēstniecībās ārvalstīs nodarbināto naudas pārvedumus, lai šie dati būtu salīdzināmi ar novērtēto īslaicīgi ārvalstīs uzturošos un strādājošo Latvijas rezidentu skaitu. Arī naudas pārvedumu apjoms, īpaši pēc pievienošanās ES, ir būtiski palielinājies un 2006. gada 1. pusgadā sasniedza gandrīz 2% no IKP.

Pētījums nepilnīgi atspoguļo realitāti, jo jebkurš vērtējums, t.sk. arī minētās citu autoru un institūciju aplēses, balstīts uz nepilnīgu informāciju un ietver zināmu subjektivitātes daļu. Tomēr, izmantojot makroekonomiskās

modelēšanas rīkus, gūtās aplēses veido labu pamatu iespējamo darbaspēka migrācijas efektu mēroga izvērtēšanai.

Kā darbaspēka emigrācija var ietekmēt tautsaimniecību? Ja Latvijas iedzīvotāji, kas strādā vai potenciāli var tikt nodarbināti Latvijā, pārceļas strādāt uz ārvalstīm, tas samazina darbaspēka piedāvājumu. Tādējādi kritas arī preču un pakalpojumu apjoms, ko varētu saražot, ja šie cilvēki paliktu Latvijā un tiktu nodarbināti, t.i., samazinās ražošanas kapacitāte. Tomēr, strādājot ārvalstīs, emigrējušais darbaspēks zināmu laiku saglabā saites ar valsti, veicot ārvalstīs gūto ienākumu daļas pārvedumu uz Latviju. Tiek veicināts iekšzemes pieprasījums un ietekmēta situācija darba tirgū. Sarūkot darbaspēka piedāvājumam, darbaspēka pieprasījums var palielināties. Ārvalstīs gūto ienākumu ieplūde veicina iekšzemes ekonomisko aktivitāti. Darba tirgus nosacījumiem kļūstot saspringtākiem, rodas darbaspēka vienības izmaksu un inflācijas kāpuma spiediens. Darba algām augot straujāk nekā produktivitātei, samazinās ražotāju starptautiskā konkurētspēja. Ņemot vērā samērā augsto Latvijas tautsaimniecības atvērtības pakāpi, tam var būt būtiskas sekas, gan sarūkot eksporta ienākumiem un ekonomiskajai izaugsmei, gan augot tekošā konta nelīdzsvarotībai.

Darbaspēka emigrācijas iespējamās ietekmes aptuvenā mēroga noskaidrošanai izmantots Latvijas Bankas makroekonomiskais modelis, kura struktūra ir līdzīga Eiropas Centrālās bankas *Multy Country (MCM)* un *Area Wide (AWM)* modeļiem. Saskaņā ar šo modeli tautsaimniecības ilgtermiņa stāvokli nosaka piedāvājuma puse, ko raksturo Koba–Duglasa ražošanas funkcija, un konverģence uz ilgtermiņa līdzsvaru notiek ar algu un cenu koriģēšanas mehānisma starpniecību. Īstermiņa stāvokli nosaka pieprasījuma puse. Modelis ir diezgan detalizēts, tas ietver 125 mainīgos, 87 vienādojumus, aptvertais periods ir no 1995. gada līdz 2005. gadam ceturkšņu dalījumā.

Par bāzes scenāriju izmantoti modeļa aprēķinātie rezultāti, kas iegūti, fiksējot eksogēnos mainīgos un ļaujot modelim konverģēt uz ilgtermiņa līdzsvara stāvokli. Darbaspēka emigrācijas ietekmes noskaidrošanai izveidoti vairāki šoka scenāriji, to rezultāti salīdzināti ar bāzes scenāriju. Šoka scenārijos koriģēts darbaspēka piedāvājums ar emigrācijas aplēsēm un pieņēmumiem par turpmāko emigrācijas attīstību, kā arī ietvertas aplēses

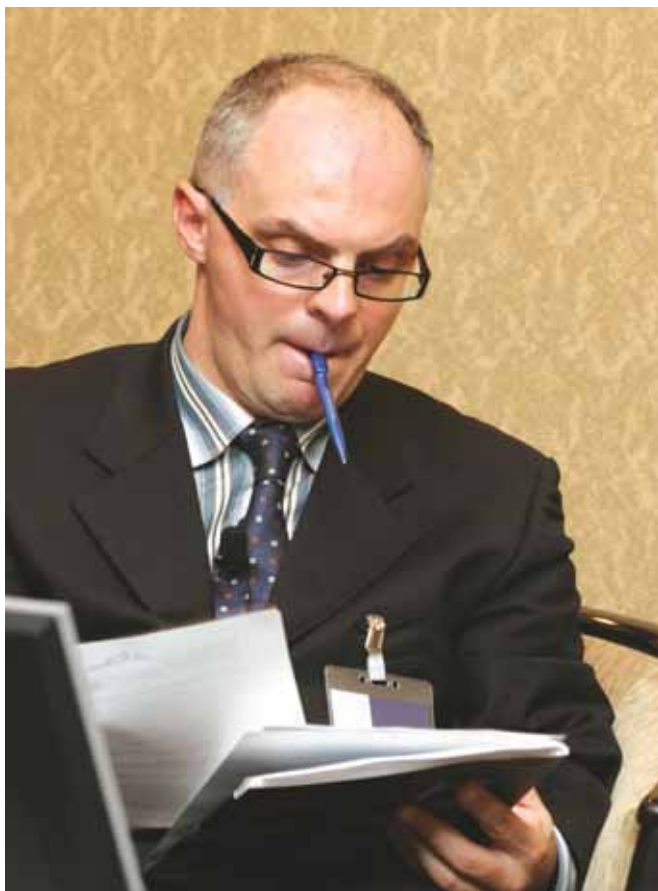
un pieņēmumi par ienākumu daļu, ko imigrējušie viesstrādnieki atskaita uz Latviju, ļaujot modelim konverģēt uz ilgtermiņa līdzsvara stāvokli.

Pirmajā scenārijā pieņemts, ka emigrējušo iedzīvotāju skaits stabilizēsies esošajā līmenī, t.i., novērtētajā līmenī, kāds tas bija 2006. gada 2. ceturksnī. Pārējos scenārijos pieņemts, ka emigrācija turpinās augt, turpmāko 10 gadu laikā stabilizējoties attiecīgi 100, 150, vai 200 tūkst. iedzīvotāju līmenī. Šie pieņēmumi nenozīmē, ka turpmāko 10 gadu laikā no Latvijas izbrauks kādā no šoka scenārijiem atspoguļotais iedzīvotāju skaits, un patlaban nav pietiekamas informācijas, lai ar augstu ticamības līmeni veiktu šādas prognozes. Tomēr scenārijos piedāvātais emigrācijas līmeņa intervāls ir pietiekami plašs, lai ietvertu iespējamo faktisko emigrācijas attīstību ar nosacījumu, ja kādu nozīmīgu faktoru rezultātā būtiski nemainās līdzšinējās emigrācijas tendences.

Attiecībā uz ārvalstīs nodarbināto naudas pārvedumiem uz Latviju ir pieņemts, ka tie palielināsies proporcionāli emigrējušajam darbaspēkam un ārvalstu ekonomiskajai izaugsmei, kas saskaņā ar pieņēmumu varētu būt 3% gadā.

Viens no būtiskākajiem modeļa aprēķinu aspektiem ir darbaspēka emigrācijas ietekme uz inflāciju. Simulāciju rezultāti liecina, ka darbaspēka migrācija samērā būtiski ietekmē cenu pārmaiņas. Jau pirmā scenārija gadījumā maksimālā ietekme uz inflāciju sasniedz 1.0 procentu punktu 2007. gadā. Pārējo šoka scenāriju gadījumā ietekme ir vēl lielāka – līdz pat 2.0 procentu punktiem 2011. gadā ceturta scenārija gadījumā. Šādu inflācijas reakciju galvenokārt nosaka tas, ka potenciālais IKP samazinās vienlaikus ar darbaspēka aizplūšanu, tomēr faktiskais IKP reaģē daudz lēnāk, ko lielā mērā ietekmē uz Latviju pārskaitīto ienākumu pozitīvais impulss tautsaimniecības izaugsmei. Tādējādi darba tirgus nosacījumi kļūst saspringtāki, algu pieaugums paātrinās, kas savukārt transformējas straujākā cenu kāpumā.

Simulāciju rezultāti liecina arī par nozīmīgu migrācijas ietekmi uz reālo IKP. Pirmā scenārija gadījumā reālā IKP līmenis jau 2016. gadā ir par 4.7% zemāks nekā gadījumā, ja darbaspēks nebūtu emigrējis. Ceturta scenārija gadījumā ietekme ir attiecīgi ievērojami lielāka (10.8%). Šādu IKP dinamiku ietekmē vairāki faktori. Pirmkārt, emigrējot darbaspēkam, samazinās ražošanas

potences. Tomēr ražošanas apjoma kritumu kompensē papildu impulss iekšzemes pieprasījumam, kas veicina ražošanas apjoma saglabāšanos aplūkojamā perioda sākumā. Tomēr vienlaikus ar straujāku cenu kāpumu pasliktinās Latvijas ražotāju starptautiskā konkurētspēja un vidējā termiņā IKP samazinās salīdzinājumā ar iespēju, ja darbaspēks neemigrētu.

No minētajiem rezultātiem gan nevar tieši secināt, cik lielā mērā emigrācijas tendences ietekmēs iedzīvotāju labklājības līmeni. Lai gan reālais IKP samazināsies, tas nenozīmē, ka proporcionāli kritīsies arī IKP uz vienu iedzīvotāju, jo arī viņu skaitam būs tendence sarukt. Tomēr ietekme, pārējiem faktoriem nemainoties, būs negatīva, jo, samazinoties darbaspējīgo iedzīvotāju skaitam, palielināsies demogrāfiskā slodze, tādējādi arī ienākumiem uz vienu iedzīvotāju būs tendence kristies, radot arī papildu slogu valsts pensiju sistēmai. Turklāt šī ietekme būs atkarīga arī no ārvalstīs nodarbināto uz Latviju veikto naudas pārskaitījumu apjoma dinamikas un no tā, cik strauji noritēs Latvijas konverģence uz augstāku reālo ienākumu līmeni, t.i., iedzīvotāju labklājības izredzes būtu jāanalizē, izmantojot nacionālā kopprodukta koncepciju. Emigrējušajam darbaspēkam asimilējoties jaunajā sabiedrībā un radot iespējas atrast

labāk apmaksātu darbu, tā ienākumu līmenis var pieaugt daudz straujāk nekā vidējie ienākumi mītnes valstī. Vienlaikus saites ar Latviju var mazināties, rezultējoties proporcionāli mazākā ienākumu pārvedumā uz Latviju, un kopējais efekts šajā gadījumā nav skaidri nosakāms. Tāpat kā arī ātrums, ar kādu Latvija konverģēs uz augstāku ienākumu līmeni.

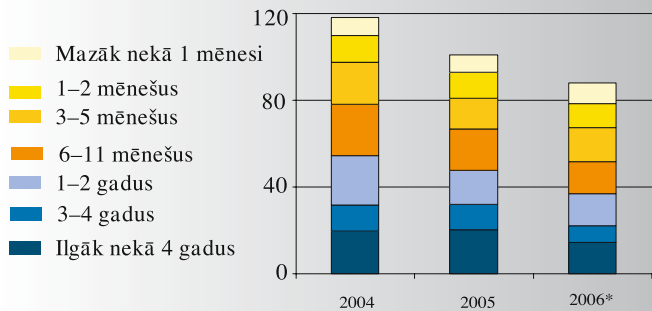
Pašreizējo darbaspēka migrācijas tendenču sekas var visai būtiski ietekmēt tautsaimniecību, un migrācijas politikas veidotājiem šie procesi būtu nopietni jāapsver, nosakot un īstenojot Latvijas ekonomisko politiku.

Viens darba tirgus nosacījumu novērtēšanas veids ir t.s. Beveridža līknes analīzes izmantošana. Beveridža līkne raksturo sakarību starp bezdarba un vakanču līmeni tautsaimniecībā, un tā parasti ir negatīvi vērsta, t.i., palielinoties ekonomiskajai aktivitātei, vērojams bezdarba līmeņa kritums un brīvo darba vietu kāpums. Teorētiski bezdarba un vakanču attiecības dinamika Beveridža līknes trajektorijā raksturo tautsaimniecības cikliskās svārstības. Savukārt, ja vērojamas pašas Beveridža līknes uz āru vai iekšu vērstas nobīdes, parasti tas atspoguļo darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma strukturālās pārmaiņas.

Beveridža līknes iegūšanai Latvijas gadījumā izmantoti divi pieejamie datu avoti – Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) statistika par oficiāli reģistrēto bezdarbnieku un brīvo darbavietu skaitu un CSP aptauju dati par darba meklētājiem un brīvajām darba vietām. Katram no minētajiem datu avotiem ir savas priekšrocības un trūkumi. CSP dati varētu būt reprezentīvāki, jo iegūti mērķtiecīgi veidotu aptauju rezultātā. Taču apsekojuma periods brīvo darba vietu gadījumā ir visai īss – sākot ar 2005. gada 1. ceturksni. NVA datiem varētu būt reprezentativitātes problēmas, jo tie ietver tikai NVA reģistrētos bezdarbniekus un vakances. Tomēr apsekojuma periods ir daudz ilgāks, un šie dati pieejami profesiju dalījumā. Klasifikatorā iekļautais profesiju klāsts laika gaitā mainījies, tāpēc analīzei atlasītas un agregētas tikai tās profesijas, kas klasifikatorā pārstāvētas visā aplūkojamā periodā.

No 2000. gada līdz 2005. gadam darba tirgus nosacījumi kopumā kļuvuši saspringtāki, mazinoties bezdarbam un pieaugot vakancēm, un šīs tendences turpinās arī 2006. gada sākumā. Saskaņā ar NVA datiem, atsevišķos gados

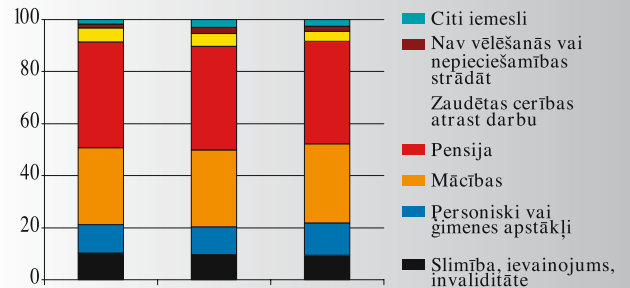
Darba meklētāji dalījumā pēc
darba meklēšanas ilguma (tūkst.)

* 1. pusgads

Datu avots: CSP.

Ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju sadalījums pēc
darba nemeklēšanas iemesla; %

* 1. pusgads

Datu avots: CSP.

dinamika bijusi atšķirīga. 2003. un 2004. gadā būtiski palielinoties vakanču īpatsvaram un gandrīz nemainoties vai pat augot bezdarbam, darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma struktūras atšķirības šajā periodā varēja būt palielinājušās. Savukārt 2005. gadā, tikai nedaudz augot vakanču īpatsvaram, bija vērojams būtisks bezdarba kritums. Šāda dinamika varētu atspoguļot divus procesus. Pirmkārt, iespējams, ka, neraugoties uz ekonomiskās izaugsmes paātrināšanos, nebija vērojams atbilstošs vakanču kāpums, jo daļa bezdarbnieku, piemērojoties darba tirgus prasībām, atrada darbu Latvijā. Otrkārt, tas var atspoguļot arī augošās emigrācijas tendences, bezdarbniekiem pametot Latvijas darba tirgu un kļūstot par nodarbinātajiem ārvalstīs.

Lai saprastu, kurās nozarēs darbaspēks pašlaik trūkst visvairāk, analizēti CSP dati par brīvajām darba vietām nozaru dalījumā. No vienas puses, lielākais brīvo darba vietu īpatsvars nozarē nodarbinātajiem ir valsts pārvaldē. Tomēr brīvo darba vietu skaits šajā nozarē laika gaitā gandrīz nemainās. Tas tāpēc, ka brīvo darba vietu īpatsvars nozaru nodarbinātībā lielā mērā varētu atspoguļot atšķirīgo kadru mainības intensitāti dažādās tautsaimniecības nozarēs. Daudz indikatīvāks rādītājs, lai spriestu par darbaspēka trūkumu nozaru dalījumā, ir brīvo darba vietu pieauguma temps. Brīvo darba vietu skaits visstraujāk aug būvniecībā, apstrādes rūpniecībā, tirdzniecībā un elektroenerģijā, gāzes un ūdens apgādē, visās šajās nozarēs vakanču gada kāpuma tempam 2006. gada 2. ceturksnī pārsniedzot 100%.

Profesiju dalījumā – tajās profesijās, kuru pārstāvjiem saskaņā ar profesiju klasifikatoru nepieciešams augsts teorētisko un profesionālo zināšanu līmenis un prasme risināt teorētiskās problēmas vai arī tehniskās zināšanas un pieredze vienā vai vairākās tehnikas, dabas, sociālo vai humanitāro zinātņu nozarēs, vakanču un bezdarba

līmenis laika gaitā samazinājies. Beveridža līknes virzība vecāko speciālistu un speciālistu grupā ir uz iekšu vērsta, zināmā mērā liecinot par to, ka šo augsti kvalificēto darbinieku grupā vērojama bezdarbnieku iesaistīšanās nodarbinātībā.

Kalpotāju, īpaši pakalpojumu un tirdzniecības darbinieku grupā, vakanču līmeņa kāpums aplūkojamā periodā apstaidzis darbaspēka samazinājuma tendenci, liecinot par darba tirgum piemērotu darbinieku zināmu trūkumu šajās profesiju grupās.

Līdzīgas tendences vērojamas arī kvalificētu strādnieku un amatnieku profesiju grupā, kā arī vienkāršo profesiju pārstāvju grupā periodā kopumā, lai gan 2005. gadā būtiski samazinājušās vienkāršo profesiju pārstāvju vakances (iekļaujas darba tirgū, algu kāpuma ietekme, emigrācija). Pēdējā laikā būtiski pieaudzis iekārtu un mašīnu operatoru pieprasījums, samazinoties bezdarbam arī šajā kategorijā. Interesanti, ka lauksaimniecības un zivsaimniecības profesijās vakanču īpatsvars pēdējo triju gadu laikā bijis visai stabils, taču bezdarbs būtiski samazinājās 2005. gadā, zināmā mērā liecinot, ka šo profesiju pārstāvji aktīvi izmanto iespēju strādāt ārvalstīs pēc Latvijas pievienošanās ES.

Relatīvi lielāks darba tirgum piemērota darbaspēka trūkums pašlaik vērojams vidēji un zemu kvalificētu darbinieku grupā (apkalpojošā joma un tirdzniecība, kvalificēti strādnieki un amatnieki, vienkāršās profesijas). Šķiet, augsti kvalificētu darbinieku grupā bezdarbnieki iekļaujas nodarbināto vidū. Lai gan strikti neko apgalvot nevar, jo jāatceras, ka analizētie dati var nebūt pilnībā reprezentatīvi. Ir vairākas pazīmes, kas liecina par vienotu tendenci: 1) augošais vakanču skaits tirdzniecības nozarē saskaņā ar CSP datiem un apkalpojošās jomas un tirdzniecības darbinieku trūkums saskaņā ar NVA

datiem; 2) straujš vakanču kāpums būvniecībā un apstrādes rūpniecībā saskaņā ar CSP un kvalificētu strādnieku un amatnieku trūkums saskaņā ar NVA datiem.

Aplūkojot produktivitātes, atlīdzības nodarbinātajiem un darbaspēka vienības izmaksu dinamiku, redzams, ka darbaspēka vienības izmaksas būtiski pieauga 2003. gadā, kad, kā liecina Beveridža līknes analīze, nozīmīgi palielinājās vakanču īpatsvars, augot arī bezdarbam. 2004. gadā vakanču īpatsvars turpināja nedaudz palielināties un saglabājās arī darbaspēka vienības izmaksu straujš kāpums. Turpretī 2005. gadā, kad bezdarba īpatsvars būtiski samazinājās, ko, visticamāk, ietekmēja augošā darbaspēka emigrācija, darbaspēka vienības izmaksu kāpums paātrinājās, un šī tendence turpinājās arī 2006. gada sākumā. Sākotnējo darbaspēka vienības izmaksu pieaugumu zināmā mērā varēja izraisīt augošā ekonomiskā aktivitāte un darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma strukturālās atšķirības, kas kavēja bezdarbniekus meklēt darbu. Turpretī, sākot ar 2005. gadu, arī darbaspēka emigrācija varēja sākt radīt aizvien lielāku augšupvērstu spiedienu uz darbaspēka vienības izmaksu kāpumu. Būtisks darbaspēka vienības izmaksu pieaugums vērojams gandrīz visās tautsaimniecības nozarēs.

Gan makromodeļa rezultāti, kas vairāk gan ir teorētiska, uz pieņēmumiem balstīta analīze, gan faktiskās norises darba tirgū liecina, ka emigrācija varētu būtiski ietekmēt Latvijas darba tirgu un tautsaimniecību kopumā, tāpēc rodas jautājums, kādi varētu būt problēmas risinājuma varianti. Teorētiski risinājums meklējams trijos virzienos.

1. Produktivitātes celšana, lai atbilstoši palielinātu algu līmeni un mazinātu Latvijas iedzīvotāju motivāciju meklēt labāk apmaksātu darbu ārvalstīs, kas vairāk ir vidēja termiņa un ilgtermiņa risinājums.
2. Iekšējo darbaspēka resursu mobilizēšana jeb bezdarbnieku un ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju iesaistīšana nodarbinātībā.
3. Ārvalstu viesstrādnieku piesaistīšana, kompensējot darbaspēka trūkumu iekšzemes tirgū.

Lai noskaidrotu iekšējā darbaspēka resursu mobilizēšanas iespējas, var salīdzināt nodarbinātības, bezdarba un ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju īpatsvaru starptautiskā dalījumā.

Latvijā nodarbinātības līmenis ir diezgan viduvējs salīdzinājumā ar ES valstīm. Bezdarbs joprojām ir samērā augsts, lai gan pēdējos gados ir būtiski samazinājies. Ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju īpatsvars ir vidēji liels, tomēr būtiski atpaliek no līderiem. Nodarbinātības pieaugums 2000.–2005. gadā bija samērā straujš, bet to lielā mērā noteica bezdarba sarukums, nevis ekonomiskās aktivitātes pieaugums.

Ja Latvija samazinātu bezdarba līmeni un ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju īpatsvaru līdz to piecu ES valstu līmenim, kuras šo rādītāju ziņā ir līderes, darba tirgū varētu iesaistīt nozīmīgu iedzīvotāju skaitu. Tomēr, raugoties uz ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju un bezdarbnieku struktūru, tā norāda, ka ekonomiskās politikas veidotājiem būtu jāpieliek lielas pūles, lai šos cilvēkus iesaistītu darba tirgū. Atsevišķos gadījumos tas varētu būt visai sarežģīti.

Veidojot imigrācijas politiku, jāatceras, ka lēta darbaspēka imports neatrisinās problēmas cēloņus, bet būtībā atliks problēmas risinājumu uz vēlāku laiku, jo lēta darbaspēka pieejamība nemotivē uzņēmumus investēt darba ražīguma un efektivitātes palielināšanā. Saglabājoties zēmam atalgojuma līmenim, Latvijas iedzīvotāji dosies strādāt uz valstīm ar augstāku algu līmeni, lai palielinātu labklājību. Arī starptautiskā konkurence zēmo darbaspēka izmaksu jomā aug, un jājautā, cik ilgi spēsim nodrošināt izaugsmi, pamatojoties vienīgi uz lētu darbaspēku?

Imigrācijas politika jāveido piesardzīgi un pārdomāti, selektīvi atverot imigrācijai tikai tos sektorus, kuros darbaspēka trūkuma problēmas ir nozīmīgas un pašu spēkiem pietiekami īsā laikā nebūs iespējams tās atrisināt.

DARBASPĒKA MIGRĀCIJAS TENDENCES, EKONOMISKĀS SEKAS UN IESPĒJAMIE RISINĀJUMI

DR. TOMASS LOTARS VEISS

(Thomas Lothar Weiss)

*Starptautiskās Migrācijas organizācijas Baltijas valstu,
Ziemeļvalstu un Eiropas kaimiņvalstu
reģionālais pārstāvis*

Arvien vairāk bažu rada imigrācijas ietekme uz kultūras identitāti un darba vietām, nelegālā imigrācija un iespējamā saikne starp imigrantu komūnām un terorismu. Eiropas valstis risina migrantu komūnu galveno problēmu – otrās paaudzes zemo akadēmiskās izglītības līmeni.

Ievads

Nozīmīgi ir tas, ka Latvijas Banka uzskata darbaspēka migrāciju par vienu no Latvijas labklājību veicinošiem faktoriem un ka uzņēmumu sektors aktīvi iesaistās sarunās par darbaspēka migrāciju.

Starptautiskajai Migrācijas organizācijai (SMO) ir 300 biroju visā pasaulē, t.sk. 16 reģionālo biroju. SMO Baltijas valstu un Ziemeļvalstu reģionālais birojs Helsinkos koordinē Baltijas valstu SMO darbību (aptverot valstis no Islandes rietumos līdz Azerbaidžānai austrumos – kopā 14 valstu, t.sk. Latviju).

Tā ir galvenā starpvaldību organizācija, kas darbojas migrācijas jomā, kas izstrādā darbaspēka migrācijas politiku un īsteno programmas vadību migrantu un sabiedrības interesēs:

- a) nodrošinot migrējošam darbaspēkam un tā ģimenēm efektīvu aizsardzību un sniedzot pakalpojumus;
- b) veicinot ekonomisko un sociālo attīstību;
- c) palīdzot nodrošināt sakārtotu starptautisko migrantu plūsmu.

Organizācija palīdz valdībām un darba devējiem migrējošā darbaspēka atlases, darbā iekārtošanas, kultūras orientācijas, apmācības, pārvietošanās, uzņemšanas, integrācijas un atgriešanās jautājumos. SMO arī īsteno programmas, kuras palīdz atgūt kvalificētus speciālistus, veicinot reintegrāciju, un ieguldījumu izcelsmes valsts attīstībā (attīstot nelielus uzņēmumus, īstenojot naudas pārvedumu vadības projektus, nodrošinot vadības potenciālu izcelsmes valstīs u.c.).

SMO birojs Rīgā galvenokārt darbojas cilvēktirdzniecības apkarošanas jomā un, ņemot vērā situāciju Latvijā, risina darbaspēka migrācijas jautājumus, īpaši sabiedrības izglītošanu par migrācijas riskiem un guvumiem.

Darbaspēka migrācija ir viens no svarīgākajiem starptautiskās migrācijas jautājumiem, kas 21. gs. sākumā kļuvis ļoti aktuāls. Darbaspēka migrācija ir dabiska reakcija uz demogrāfisko un ekonomisko situāciju, tāpēc jautājums saistībā ar masveida darbaspēka migrāciju jārisina tā, lai situāciju normalizētu.

Prezentācijā sniegts pārskats par migrācijas modeļiem ES, migrācijas izmaksām un guvumiem, raugoties no nosūtītāju

un saņēmēju valstu perspektīvas, kā arī daži komentāri par valsts politikas veidošanu darbaspēka migrācijas jomā.

Migrācijas modeļi ES

Vispirms daži fakti: pēdējo 45 gadu laikā ārpus dzimtenes dzīvojošo personu skaits ir vairāk nekā dubultojies (1960. gadā saskaņā ar aplēsēm – 75 milj., 2005. gadā – gandrīz 200 milj.). Pašlaik gandrīz puse migrantu ir sievietes. Aplēstais migrējošo strādnieku skaits ir aptuveni 86 milj. Tomēr jāatceras, ka šajā laikā dubultojies arī pasaules iedzīvotāju skaits, un migrantu īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā saglabājas aptuveni 3%. Aplēses rāda, ka migrējošo strādnieku īpatsvars 1998. gadā nepārsniedza 4.2% no industrializēto valstu kopējā darbaspēka.

Pēdējo 20 gadu laikā palielinājies to valstu skaits, kurās vērojamas darbaspēka migrācijas plūsmas, un arvien pieaug to valstu skaits, kuras ir gan izcelsmes, gan mītnes valstis.

Jauni migranti no Āfrikas, Āzijas un Latīņamerikas valstīm dodas uz Rietumeiropu, daudzu citu strādnieku dzimtene ir ES10 valstis, piemēram, Latvija, kā arī Ukraina, Moldova vai Krievija.

Vairākums Rietumeiropas valstu nepārprotami cenšas saglabāt pašreizējo imigrācijas līmeni, tomēr daudzas gribētu, lai tajās palielinātos kvalificētu strādnieku pieplūdums. Arvien vairāk bažu rada imigrācijas ietekme uz kultūras identitāti un darba vietām, nelegālā imigrācija un iespējamā saikne starp migrantu komūnām un terorismu.

2004. gadā tikai Īrija, Spānija un Lielbritānija nolēma noteikt lielākas pārvietošanās tiesības strādniekiem no ES10 valstīm. Somija, Itālija, Portugāle un Spānija ierobežojumus atcēla 2006. gada sākumā. Ievērojot visu ES valstu vienlīdzības principu, Latvijas Republikas ārlietu ministrs un iekšlietu ministrs aicināja no 2007. gada janvāra noteikt viesstrādniekiem no Bulgārijas un Rumānijas neierobežotu piekļuvi Latvijas darba tirgum.

Tas, vai konkrēts imigrācijas līmenis jāpieļauj vai jāsauglabā, atkarīgs no demogrāfiskās situācijas. Dzimstības koeficients Eiropā strauji samazinās un iedzīvotāji noveco. Vairāk nekā 20% Rietumeiropas

iedzīvotāju ir vecāki par 60 gadiem – tas ir augstākais rādītājs pasaulē, izņemot Japānu. Potenciālā atbalsta koeficients, kas norāda uz indivīdu skaitu, kas ir darbaspējīgā vecumā un var atbalstīt tos, kuri ir 65 gadus veci un vecāki, sarucis līdz 4 : 1. Ja situācija nemainīsies, līdz 2050. gadam rādītājs varētu kristies līdz 2 : 1.

Imigrācija nav brīnumlīdzeklis ar iedzīvotāju novecošanu un zemo dzimstību saistīto problēmu risināšanai. Piemēram, ANO prognozē, ka Francija no 2000. gada līdz 2050. gadam uzņems aptuveni 3.75 milj. migrantu, bet, ja tā nolemtu saglabāt 1995. gada potenciālā atbalsta koeficientu, valstī būtu jāieceļo aptuveni 90 milj. migrantu.

Tomēr imigrācija palīdz saglabāt sociālo pensiju sistēmu dzīvotspēju, nodrošināt strādniekus mazapmaksātu darba vietu aizpildīšanai vai darbaspēka sektorālā trūkuma novēršanai, kā arī veicināt tautsaimniecības izaugsmi.

Eiropas valstis veic pasākumus, lai risinātu migrantu komūnu galveno problēmu – imigrantu otrās paaudzes zemo akadēmiskās izglītības līmeni. Šāda situācija vairo bezdarba iespējamību un migrantu atkarību no sociālās labklājības salīdzinājumā ar neimigrantiem.

Kopumā ES imigrantu bezdarba līmenis parasti ir divas reizes augstāks nekā pilsoņu bezdarba līmenis. Lai uzlabotu migrantu stāvokli darba tirgū, vairākas saņēmējas valstis piedāvājušas valodas un profesionālās sagatavošanas programmas, īpašu uzmanību veltot imigrantēm sievietēm, kuras saskaras ar lielākiem ierobežojumiem darba meklējumos.

Joprojām aktuāls temats ir nelegālā imigrācija. Nopietnas bažas rada nemitīgie centieni šķērsot ES robežu, izmantojot jūras ceļus, un šokējošais ar šiem riskantajiem pasākumiem saistīto nāves gadījumu skaits.

Tāpat sabiedrību un politikas veidotājus joprojām satrauc kontrabanda un cilvēku (galvenokārt meiteņu un jaunu sieviešu, bet arvien vairāk arī zēnu un vīriešu) tirdzniecība. Joprojām ir ārkārtīgi daudz gadījumu, kad kriminālās organizācijas iesaista migrantus piespiedu darbā un prostitūcijā, īpaši izmantojot NVS un Balkānu rietumu daļas maršrutus.

Tādējādi migrācijai Eiropā var būt gan pozitīvas, gan negatīvas tendences.

Izcelsmes un mītnes valstij migrācijas radītās izmaksas un sniegtie guvumi

Darbspēka migrāciju nav viegli analizēt no izmaksu un guvumu viedokļa, piemēram, ārvalstu strādnieku radītos guvumus var samērā viegli noteikt, ņemot vērā aizpildītās darba vietas, izmaksātās algas un tautsaimniecības produkcijas izlaides apjomu. Savukārt var diskutēt par to, vai migrējošo strādnieku bērnu izglītošana nozīmē tikai izmaksas vai produktīvus ieguldījumus viņu nākotnē.

Raugoties no izcelsmes valstu perspektīvas, jāuzskaita arī galvenās mītnes valstu izmaksas un guvumi. Mītnes valstīs migrācija var veicināt izaugsmi, ja tiek palielināts darbaspēks, nodrošināta papildu nepieciešamā apmācība un samazinātas darbaspēka izmaksas. Demogrāfisko pārmaiņu kontekstā darbaspēka migrācija var palīdzēt saņēmējām valstīm saglabāt darbaspēka līmeni. Ietekme uz fiskālo situāciju parasti ir neitrāla, jo ar sociālajiem pakalpojumiem (veselības aprūpe un izglītība) saistītās papildu izmaksas kompensē netiešie nodokļi, palielinoties patēriņam.

Negatīvs moments ir tas, ka saņēmējām valstīm migrācija rada arī problēmas, jo iekļūšana darba tirgū

un sociālā integrācija var būt sarežģīts process, kas, iespējams, var palielināt politisko pretestību. Īpaši tas attiecas uz valstīm, kurās ir augsts bezdarba līmenis.

Saskaņā ar SMO pētījumu migrācijas ietekme uz nosūtītājām valstīm (vai izcelsmes valstīm) parasti nav viennozīmīga. SMO runā par šādiem trijiem faktoriem: darbā iekārtošana, naudas pārvedumi un atgriešanās. To savstarpējā mijiedarbība nosaka darbaspēka migrācijas raksturu (likumīga vai nelikumīga).

Izcelsmes valstīs darbaspēka migrācija ne tikai palīdz samazināt bezdarbu un palielināt darbaspēku, bet arī zināmā mērā veicina attīstību, un īpaši to nodrošina naudas pārvedumi, zināšanu apmaiņa, kā arī darījumu un tirdzniecības tīklu izveidošana.

Parasti emigrē jauni cilvēki, jo viņi vismazāk ieguldījuši darbā un karjerā dzimtenē. Tas atkarīgs no saņēmējās valsts darba devēju centieniem piesaistīt strādniekus, nosūtītājās valsts darbā iekārtošanas aģentu darbības un tos savienošā tīkla.

Darba tirgū lielākoties tiek pieprasīti augsti kvalificēti vai nekvalificēti migranti. Kvalificētu strādnieku

plūsmas, šķiet, rada lielas bažas nosūtītājām valstīm. Tomēr svarīgi atzīmēt, ka abas šīs plūsmas nosaka saņēmējas valstis.

Naudas pārvedumus bieži uzskata par vienu no pozitīvākajiem nosūtītāju valstu guvumiem no darbaspēka migrācijas. Visvairāk naudas pārvedumu saņem neliels skaits valstu (pašlaik visvairāk saņem Indija, Meksika un Filipīnas). Pārvedumi īpaši svarīgi mazām valstīm, piemēram, Tongai, Jordānijai un Lesoto. Labākais veids, kā palielināt naudas pārvedumu apjomu, ir noteikt atbilstošu valūtas kursu un izaugsmi veicinošu tautsaimniecības politiku.

Saskaņā ar pētījumu datiem, lielāko daļu naudas pārvedumu izmanto patēriņam, un galvenie to saņēmēji ir migrantu ģimenes, tomēr viņu tēriņi var radīt darba vietas. Turklāt pārvedumiem var būt arī citāda sociālekonomiska ietekme. Piemēram, ja sievietes saņem naudas pārvedumus no saviem vīriem, viņas, visticamāk, šo naudu izmantos bērnu izglītībai un veselībai, tāpēc ilgākā termiņā var palielināties cilvēkkapitāls. Pārvedumu trūkums ir tāds, ka tie var radīt dzimtenē palikušo atkarību.

Tāpat kā darbā iekārtošanas un pārvedumu gadījumā nav īsti skaidrs, kā migrantu atgriešanās ietekmē viņu izcelsmes valstis. Optimistiskajā gadījumā migranti atgriežas savā dzimtenē, smēlušies enerģiju un idejas uzņēmējdarbības sākšanai vai paplašināšanai vai guvuši nepieciešamās profesionālās iemaņas. Parasti viņi nebaidās uzņemties risku, un apvienojumā ar kapitālu no ārvalstīm šis faktors var veicināt tautsaimniecības uzplaukumu. Latvijai ir noderīga atziņa, ka t.s. uzplaukuma tendence, šķiet, visvairāk raksturīga valstīm, kas gatavas tautsaimniecības izaugsmei, piemēram, Dienvideiropas valstīm 20. gs. 60. un 70. gados.

Negatīvs aspekts ir tas, ka daudzi migranti apmetas uz dzīvi ārvalstīs ar savām ģimenēm. Citi atgriežoties var pārliecināties, ka viņu valsts tautsaimniecība nenodrošina iespējas kļūt ekonomiski aktīviem.

SMO *World Migration Report 2005* minēts veiksmīgais Indijas IT speciālistu migrācijas piemērs, kas veicināja pakalpojumu eksporta ražotnes izveidošanu, tāpēc uzlabojās IT pakalpojumu kvalitāte Indijā un radās jaunas darba vietas. 20. gs. 80. gadu vidū Indijā strādāja aptuveni 7000 IT speciālistu, un valdība vilcinājās atbalstīt IT paplašināšanu. Tomēr daudzas valstis sāka

nodarbināt Indijas IT speciālistus, un drīz tie atgriezās dzimtenē, lai aicinātu valdību īstenot šā sektora atbalstīšanas pasākumus Indijā. Kad valdība to īstenoja, līdz 2003. gada beigām Indijā bija aptuveni 700 000 IT speciālistu, un valsts bija kļuvusi slavena visā pasaulē ar zemu izmaksu un augstas kvalitātes IT pakalpojumiem. Turklāt ieguvums ir arī zinātņu un inženierzinātņu jomā studējošo skaita palielināšanās.

Valsts politikas veidošana darbaspēka migrācijas jomā

No valsts politikas viedokļa darbaspēka migrācijas nozīme un migrācijas vadība nav nekas cits kā valsts politikas instruments.

Imigrācija ir viens no mehānismiem, kas pieejami politikas veidotājiem iespējamās darbaspēka nepietiekamības novēršanai. Lēmums pieņemt darbā migrantus parasti ir atbildes reakcija vērtējumam, ka rezidentu darba rezerves ir nepietiekamas, nodarbinātajiem trūkst iemaņu vai vienkārši nav viegli mobilizēties darba pieprasījuma apmierināšanai.

Iespējamās darbaspēka nepietiekamības novēršanas pasākumi ietver konkrētu grupu, t.sk. sievietes un imigrantu, iesaistīšanu darba tirgū, pensijas vecuma maiņu un, visbeidzot, pārvietošanās veicināšanu.

Lai palielinātu darbaspēka migrācijas pozitīvo ietekmi, valdības visos migrācijas aspektos arvien vairāk apzinās regulējošo mehānismu potenciālu. Daudzas nosūtītājas un saņēmējas valstis izstrādā savus regulējošos mehānismus, lai, ievērojot visu iesaistīto pušu, t.i., valdību, sabiedrības un migrantu intereses, risinātu ar darba mobilitāti saistītus jautājumus.

Darbaspēka migrācijas veiksmīga vadība izcelsmes un mītnes valstu, migrantu un to ģimeņu interesēs nosaka stingras un elastīgas politikas nepieciešamību, lai risinātu sarežģītus politikas jautājumus un novērtētu piedāvātās izvēles iespējas.

Turklāt, ņemot vērā darbaspēka migrācijas starptautisko raksturu, politikas struktūrai jābalstās uz starptautisku juridisku bāzi un divpusējiem, reģionāliem un daudzpusējiem sadarbības mehānismiem.

Darbaspēka migrācijas politika atšķiras no citām uz migrācijas plūsmām orientētām politikām, kas var

ietekmēt arī darbaspēka tirgu, piemēram, bēgļu un ģimeņu atkalapvienošanu, ar to, ka tā neizvirza humānus mērķus, bet nosaka ekonomisku kritēriju piemērošanu darbaspēka tirgus vajadzību apmierināšanai.

Darbaspēka pieprasījums saņēmējās valstīs galvenokārt nosaka vispārējos migrācijas modeļus, bet nosūtītājās valstīs izstrādājušas dažādas pieejas nodarbinātībai ārvalstīs, sākot ar neiejaukšanos un beidzot ar būtisku iesaistīšanos šajā procesā. Valsts iejaukšanās un ārvalstu nodarbinātības politikas īstenošana parasti pamatojas uz darbā iekārtošanas pasākumu veikšanu, lai nodrošinātu migrējošo strādnieku tiesību un interešu ievērošanu un palielinātu valsts guvumus no darbaspēka migrācijas.

Starptautisku sadarbību darbaspēka migrācijas vadības jautājumos notiek trijos līmeņos: divpusējā, reģionālā un starptautiskā.

Divpusēji darba līgumi ir visizplatītākais starptautisku darbaspēka migrāciju regulējošais mehānisms. Tajos noteiktas abu pušu saistības nodrošināt migrāciju saskaņā ar noteiktajiem principiem un procedūrām.

Reģionālo ekonomisko integrācijas procesu ietvaros migrācijas politika dažreiz saistīta ar tautsaimniecības un tirdzniecības politiku. Atkarībā no ekonomiskās integrācijas līmeņa tiek veicināti ar darbaspēku saistītie pasākumi, lai nodrošinātu ekonomisko konvergenci, novērstu neregulāru migrāciju un regulētu migrācijas plūsmas reģionā. Parasti grūtības reģionālās politikas izstrādē rada valstu sociālās un ekonomiskās atšķirības – valstis ar spēcīgu tautsaimniecības izaugsmi baidās no jebkādiem pasākumiem, kas varētu radīt darbaspēka migrācijas plūsmu palielināšanos.

Starptautiskā līmenī nav panākta globāla vienošanās vai konvencija migrācijas plūsmu vadīšanai. Tomēr ierobežots instrumentu skaits ietver specifiskus pārrobežu mobilitātes aspektus ekonomiskos nolūkos. Pakalpojumu sniegšana, kas saistīta ar personu pagaidu migrāciju, t.s. MODE 4, ir viens no četriem veidiem, kā piedāvāt pakalpojumu saskaņā ar GATS (*General Agreement on Trade in Services*). Daudzas attīstītās valstis gribētu iegūt ievērojamu fizisko personu pārvietošanas liberalizāciju, īpaši attiecībā uz mazkvalificētiem strādniekiem, kuri dod tām samērā lielas priekšrocības sakarā ar darba spēka pārpilnību. Tomēr attīstītās valstis izvēlas ierobežot savas

daudzpusējās saistības līdz augstākām kategorijām (piemēram, kompānijas darbinieku iekšējā apmaiņa, darījumu viesi un augsti kvalificēti migranti).

Starptautiskās kopienas centieniem noteikt darbaspēka migrācijas normas, izstrādājot juridiski saistošas konvencijas, ir ierobežoti panākumi.

Tikai dažas valstis ratificējušas abas SDO vispārējās konvencijas par migrantu darbu. ANO Starptautiskā visu migrējošo strādnieku un viņu ģimenes locekļu tiesību aizstāvēšanas konvencija stājās spēkā 2003. gada jūlijā. Tā atspoguļo pozitīvu tendenci migrantu tiesību aizstāvēšanā, nodrošinot visaptverošu standartu kopumu migrējošajiem strādniekiem un atzīstot migrantu, kuriem nav dokumentu, vajadzības. Tomēr šo konvenciju ratificējušas mazāk nekā 30 valstis, kuru vidū nav nevienas mītnes valsts. Lai konvencija būtu efektīvāka, tā jāratificē mītnes valstīm, kurās rodas lielākā daļa ar tiesībām saistīto problēmu.

Secinājumi

Lai gan darbaspēka migrācijas ietekme un cēloņi var būt atšķirīgi, kopēju ieguvumu dod kooperatīvā vadības prakse, starptautisko standartu ievērošana un darbaspēka migrācijas politikas kā svarīgas valsts politikas sastāvdaļas atzīšana. Visa migrējošā darbaspēka un valstu interesēs ir tautsaimniecības attīstība, migrantu aizsardzība un neregulāra migrācija.

Korporatīvajai kopienai uz migrāciju balstītā tautsaimniecībā ir būtiska loma gan kā preču un pakalpojumu sniedzējai, gan kā patērētājai. Diskutējot par migrāciju kā būtisku Latvijas labklājību veicinošu faktoru un pulcējot darījumu, akadēmisko aprindu, starptautisko organizāciju un valdības pārstāvjus, lai pārrunātu migrācijas guvumus un iespējamās kļūmes, Latvija izvēlējusies pareizu risinājumu.

SABIEDRĪBAS UZTVERE MIGRĀCIJAS JAUTĀJUMĀ UN MIGRĀCIJAS POLITIKAS SCENĀRIJI

IVARS INDĀNS

Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Lielākā Latvijas sabiedrības daļa uzskata, ka iedzīvotāju izceļošana darbā uz citām valstīm ir atbalstāms process. Savukārt jautājumā par viesstrādnieku ieplūdi Latvijā atbildes ir pretējas – iedzīvotāji pauž “ļoti negatīvu” vai “drīzāk negatīvu” attieksmi.

Migrācija gan no politiskā viedokļa, gan saskaņā ar sabiedriskās domas pētījumiem ir visai jutīgs jautājums, jo migrācijas procesi Latvijā vēsturiski bijuši saistīti ar dažādām ģeopolitiskām pārmaiņām kā attiecībā uz Latvijas valstiskumu, tā – politisko sistēmu. Tādējādi šie jautājumi tiek uztverti emocionālāk, nekā raugoties tikai no ekonomiskā viedokļa. Atmosfērā laikā padomju migranti tika dēvēti par Latvijas Černobiļi, tātad viņus uztvēra kā sociālu nelaimi, no kā Latvijai jāatbrīvojas.

Kopš neatkarības atjaunošanas Latvijā migrācijas problēma ir samērā jauns fenomens. Problēma aktualizējās, pirms Latvija pievienojās Eiropas Savienībai, jo viens no populārākajiem argumentiem, kāpēc Latvijai nevajadzētu tai pievienoties, bija bažas, ka no Eiropas valsti varētu ieplūst liels skaits viesstrādnieku, kas varētu graut latvisko identitāti vai negatīvi ietekmēt nodarbinātību. Pēc pievienošanās ES šis mīts izgaisa pats no sevis un aktualizējās pavisam cita ar migrāciju jeb brīvu darbaspēka kustību saistīta problēma. Latvijā to vērtē kā zināmu riska faktoru gan no nacionālo interešu viedokļa, gan arī kā sava veida protestu pret ekonomisko politiku, ekonomiskajiem lēmumiem vai aktuālo virzību.

Latvijas sabiedrības attieksme pret darbaspēka aizplūšanu ir savdabīga. Aptuveni 22% iedzīvotāju pauž pozitīvu attieksmi pret Latvijas iedzīvotāju izceļošana darbā uz citām valstīm (38% – drīzāk pozitīva). Tas liecina, ka lielākā Latvijas sabiedrības daļa uzskata, ka process visumā ir atbalstāms. Savukārt jautājumā par citu valstu viesstrādnieku ieplūdi Latvijā darbaspēka trūkuma dēļ atbildes ir pretējas – 69.8% iedzīvotāju pauž “ļoti negatīvu” vai “drīzāk negatīvu” attieksmi.

Latvijas ārējā un iekšējā izvēle

Kā ES dalībvalstij Latvijai ir plašas iespējas piedalīties ES imigrācijas politikas veidošanā un attīstīšanā. Teorētiski pastāv divas izvēles: Latvija nepiekrīt legālās migrācijas veicināšanai ES vai arī atbalsta to un kopīgi pārvalda. No izvēles atkarīga Latvijas pozīcija ES likumdošanas attīstības procesā.

Dokumentos “Latvijas Ārpolitikas pamatnostādnes 2006.–2010. gadam” un “Latvijas dalība Eiropas

Savienībā – pamatprincipi, mērķis, prioritātes un darbība 2007.–2013” noteikts: Latvija atbalsta Hāgas programmas mērķus un iestājas par ciešāku sadarbību iekšlietu un tieslietu jomā. Saskaņā ar šiem dokumentiem Latvija ir ieinteresēta sniegt savu ieguldījumu ES legālās imigrācijas politikas izstrādāšanā, jo “vēlas novērst ES politikas sadrumstalotību”. Savukārt Latvijas Republikas Tieslietu ministrija “piesardzīgi vērtē Hāgas programmas mērķus un vēlas tos pārskatīt”. Arī Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas dokumentā “Latvijai būtiskākie jautājumi Somijas ES prezidentūras laikā” norādīts, ka Latvija “izturas piesardzīgi pret priekšlikumiem par kvalificētā vairākuma balsojuma pārņemšanu uz iekšlietām un tieslietām”. Latvijas ierosinājums, pārskatot Hāgas programmu, paredzēt tajā reāli sasniedzamus un politiski motivētus mērķus, liecina, ka ES politikas ietvaros Latvija nav definējusi savas intereses migrācijas jomā, un tāpēc tās politika ir nekonsekventa un pretrunīga.

Legālās imigrācijas politikas plānošanu, kā arī iesaistīšanos ES politikas veidošanā ietekmē izpildvaras atbildīgo institūciju koordinācijas trūkums. Imigrācijas politika ir saistīta ar piecu ministriju darbības jomām. Neefektīvas starpministriju darbības koordinācijas piemērs ir jautājums par imigrācijas un integrācijas saikni ES valstīs. Kā jau minēts, ES valstu pieeja imigrācijai ir cieši saistīta ar sabiedrības integrācijas problēmām. Tieši tāpēc Eiropas Komisija, ievērojot valstu intereses, sagatavojusi gada ziņojumu par migrāciju un integrāciju. Zīmīgi, ka vienīgā valsts, kura nav piedalījies ziņojuma izveidē, ir Latvija. Tas liecina, ka šajā sadarbības posmā neviena valdības institūcija nav reaģējusi uz imigrācijas un integrācijas problemātikas un datu analīzi ES ietvaros.

Latvijas valdība līdz šim konsekventi aizstāvējusi stingras imigrācijas politikas nepieciešamības ideju, tomēr, normatīvajos aktos ieviešot Padomes 2003. gada 25. novembra Direktīvu 2003/109/EK par to trešo valstu pilsoņu statusu, kas ir pastāvīgi dzīvojošas personas, valsts nav noteikusi stingrus nosacījumus sociālajā vai integrācijas jomā. Salīdzinot ar citām ES valstīm, Latvijas normatīvie akti ir visai liberāli.

Latvijas aktivitāti ES politikas mērogā ietekmē arī objektīvi faktori. Kopš valstiskās neatkarības atgūšanas 1991. gadā pirmie nacionāla mēroga kvalitatīvie un kvantitatīvie pētījumi par darba tirgu, mobilitāti, nelegālo nodarbinātību un citiem ar imigrācijas politiku saistītiem jautājumiem sadarbībā ar ES Sociālo fondu būs pieejami tikai 2007. gadā.

Vienlaikus Latvijai ir būtiskas priekšrocības – tā pagaidām nav imigrācijas mērķvalsts un var plānot nacionālo politiku, saistot to ar ES tendencēm. Arī sabiedrības integrācijas kontekstā Latvijas padomju laika mantotā nacionālā politika ļauj izmantot šo pieredzi, rēķinoties ar potenciālajiem imigrantiem nākotnē.

Lai Latvijas intereses ES mērogā būtu konsekventas un aizstāvas, svarīgi imigrācijas politikā noteikt iekšējo izvēli. Latvijas to nosaka dažādi stratēģiskie dokumenti, paredzot, ka valstij vidējā termiņā jāsasniedz ES vidējais dzīves līmenis. Šā termiņa ilgums dažādos pētījumos un prognozēs atšķiras, tomēr pašlaik tas ir atskaites punkts valsts attīstībā, t.sk. tautsaimniecībā un nodarbinātības problēmu jomā.

Lai panāktu ES valstu vidējo dzīves līmeni, svarīgs faktors ir Latvijas atvērtā tautsaimniecība, kas līdz šim nodrošinājusi strauju izaugsmi. Latvija eksportē preces vairāk nekā uz 80 valstīm sešos kontinentos, un preču un pakalpojumu eksports veido gandrīz pusi no IKP. Tas ir viens no augstākajiem rādītājiem ES un identificē Latviju kā valsti ar ļoti atvērtu tautsaimniecību (arī finanšu tirgu kontekstā). Latvija bijusi atvērta ārvalstu tiešajām investīcijām, t.i., ārvalstu īpašumiem un ārvalstu investīcijām tautsaimniecībā. Pastāvīgās ārvalstu kapitāla plūsmas liecina, ka Latvijas tautsaimniecība investīcijām ir pievilcīga. Latvija ir labi integrējusies starptautiskajā preču, pakalpojumu un kapitāla plūsmā, taču tā vēl nebūt nav integrējusies ceturtajā no ES t.s. četrām brīvībām – brīvajā darbaspēka kustībā.

Latvija atšķirībā no citām Austrumeiropas valstīm nav kļuvusi par imigrācijas mērķvalsti, lai gan NVS valstu teritorijā ir liels migrācijas intensitātes pieauguma potenciāls ES virzienā. To nosaka Latvijas samērā zems sociālās labklājības līmenis un stingrā imigrācijas politika.

Lai gan Latvijas tautsaimniecība arvien vairāk saskaras ar darbaspēka trūkumu pašreizējās imigrācijas politikas dēļ, viesstrādnieku piesaiste uzņēmējiem visbiežāk ir pārāk dārga un sarežģīta. Šādu imigrācijas politiku Latvijā atbalsta lielākā daļa valsts iedzīvotāju. Latvija ir pret imigrāciju visnegatīvāk noskaņotā valsts ES. Gan latviešu, gan cittautiešu aptaujās citu valstu darbaspēka potenciālo ierašanos Latvijā vērtē krasi negatīvi. Šāda sabiedriskā doma saistāma ar padomju laika migrācijas politikas sekām, iekšējo nedrošību par savu identitāti un bailēm no konkurences.

Trūkstot darbaspēkam, Latvijas uzņēmumi cenšas pie-

lāgoties esošajai situācijai darba tirgū: uzņēmumi veido meitasuzņēmumus ārpus Latvijas, uzņēmumu ražotnes pārceļ no Rīgas uz citiem valsts reģioniem, komercdarbības attīstībai veicina Latvijas iekšējā darbaspēka mobilizāciju. Arvien vairāk uzņēmumu apsver iespēju piesaistīt citu valstu viesstrādniekus.

Ja Latvijas tautsaimniecības attīstībai trūkst darbaspēka, bet imigrācijas politika ir pārāk stingra, sāk darboties nelegālā tirgus likumi. Tie piespiež uzņēmējus veicināt nelegālo imigrāciju un nelegālo nodarbinātību. Tiek lēsts, ka arvien pieaugošajā būvniecības nozarē apmēram 40% nodarbināto strādā nelegāli, kas valstij rada 100 milj. latu lielus zaudējumus nenomaksāto nodokļu veidā. Darbaspēks tiek piesaistīts no Baltkrievijas un Ukrainas. Administratīvo resursu un kapacitātes trūkuma, vājās informācijas apmaiņas un neefektīvās sodu sistēmas rezultātā valsts politika cīņā ar nelegālo nodarbinātību nav bijusi efektīva.

Imigrācijas politikas scenāriji Latvijā

Imigrācijas politiku raksturo tas, kādā veidā valsts vara pārvalda ar iedzīvotāju pārvietošanos saistītos jautājumus. Imigrācijas politika atkarīga no ekonomiskās attīstības faktoriem un mērķiem, vietējā darba tirgus vides, demogrāfiskās situācijas un sabiedriskās reakcijas saistībā ar imigrācijas problemātiku (integrācijas spējas pakāpes). Mūsdienu globalizētajā pasaulē imigrācijas procesi cieši saistāmi arī ar starptautisko politiku un ārējās vides ietekmi, kas īpaši būtiski ir mazajām un nelieklajām valstīm.

Pētījumā gūtā informācija un esošās situācijas apskats ļauj modelēt vairākus iespējamus Latvijas imigrācijas politikas attīstības scenārijus. Ņemot vērā politikas mērķus, termiņus un ekonomiskās intereses, eksistē dažādi varianti, katram ir savas priekšrocības, trūkumi un riska apstākļi, kas jāievēro analīzes procesā. Ir trīs galvenie scenāriji.

1. Konservatīvais scenārijs

Saskaņā ar konservatīvo scenāriju tiek saglabāta pašreizējā Latvijas imigrācijas politika. Tas nozīmē, ka Imigrācijas likuma nosacījumi darbaspēka piesaistei Latvijā būtībā nav grozāmi. Imigrācijas politika tiek īstenota tāpat kā līdz šim: viesstrādniekam mēnesī pirms

nodokļu samaksas jāmaksā vismaz vidējā darba alga valstī, mēneša valsts nodeva ir 35 lati, papildus – 3–5 lati par dokumentu noformēšanu un 70–170 latu par termiņuzturēšanās atļauju. Darba devējam jāpierāda, ka Latvijā tādu speciālistu nav, tikai tad viņš var saņemt šādu atļauju.

Priekšrocības un iespējas

Scenārija pamatā ir Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvara palielināšana, darba algas paaugstināšana, darba ražīguma celšana vai darbaspēka kvalifikācijas paaugstināšana un pakāpeniska pāreja uz zinātnietilpīgu tautsaimniecību. Stingra imigrācijas politika veicina arvien modernāku iekārtu un tehnoloģiju izmantošanu, ļaujot izbīvēt darba vietas un ceļot darba ražīgumu.

Šis scenārijs veicina darba organizācijas uzlabošanu. Tā, piemēram, būvniecībā lielas neizmantotas rezerves rodama darba organizācijas uzlabošanā būvlaukumos. Pēc Latvijas Būvnieku asociācijas aprēķiniem, produktīvais darbadienas laiks valsts būvobjektos pagaidām joprojām ir tikai 5–6 stundas, bet ārvalstīs tas sasniedz 6.8–7.2 stundas.

Stingra imigrācijas politika ir viens no priekšnosacījumiem, lai ārvalstīs nodarbinātie atgrieztos. Cilvēki, kuri Zviedrijā vai Īrijā strādā, piemēram, celtniecībā, ir guvuši jaunu pieredzi, tāpēc viņi būs ļoti noderīgi, ja valsts sadarbībā ar uzņēmējiem veicinās ārvalstīs nodarbināto atgriešanos Latvijā. Pašreizējā imigrācijas politika sekmē arī migrācijas procesu valstī, ļaujot efektīvāk piesaistīt darbaspēku no lauku rajoniem un pilnīgāk izmantot iekšējās darbaspēka rezerves. Latvijā vecumā no 15 līdz 74 gadiem strādā 57.8% iedzīvotāju, bet pasaules valstīs ar labākajiem nodarbinātības rādītājiem šis īpatsvars sasniedz gandrīz divas trešdaļas. Rēzeknes un Ludzas rajonā bezdarbs pārsniedz 25%, un Latvijā kopumā 37 tūkst. cilvēku atzīst, ka ir zaudējuši cerības atrast darbu. Saspringtā situācija darba tirgū rada grūtības uzņēmējiem, taču arī atveseļo sabiedrību, palīdzot sākot dzīvi tiem, no kuru pakalpojumiem darba devēji citos apstākļos atteiktos, piemēram, invalīdiem, pensionāriem, bijušajiem ieslodzītajiem.

Konservatīvajā scenārijā paredzētas uzņēmēju iespējas risināt darbaspēka deficīta problēmu ES ietvaros, nepiesaistot strādniekus no trešajām valstīm. Tāpēc Latvijas uzņēmēju interesēs ir saglabāt atvērtu darba tirgu jaunajām ES valstīm.

Ierobežojumi un riski

Baltijas mērogā Latvijas darba tirgus nav konkurētspējīgs, jo viesstrādnieku piesaistīšana Lietuvā un Igaunijā ir daudz vieglāka un uzņēmējiem lētāka. Tas kļūst par nozīmīgu ierobežojumu investīciju piesaistē, mazina ārvalstu investoru interesi par Latvijas tautsaimniecību.

Darbaspēka aizplūšana uz citām ES valstīm rada spiedienu uz darba devējiem Latvijā, jo dažās nozarēs viņiem jāsaņem konkurēt ar tām algām, kādas darba ņēmēji saņem citur. Ja darba devēji strauji palielinās algas, samazināsies Latvijas konkurētspēja investīciju piesaistes jomā. Ja algu palielināšana nav saistīta ar produktivitātes kāpumu, Latvijas uzņēmumi var zaudēt konkurētspēju tirgū.

2. Liberālais scenārijs

Liberālais scenārijs paredz attiecīgu pārmaiņu veikšanu Imigrācijas likumā, lai atvieglotu viesstrādnieku uzņemšanas nosacījumus Latvijas darba tirgū atbilstoši uzņēmēju un komercdarbības interesēm. Saskaņā ar šo scenāriju būs jāatsakās no prasības, lai viesstrādniekam mēnesī pirms nodokļu samaksas samaksātu vismaz vidējo darba algu valstī. Tas nozīmētu arī pašreizējās mēneša valsts nodevas (35 lati) samazināšanu vai pilnīgu atteikšanos no tās.

Priekšrocības un iespējas

Ārvalstu darbaspēka piesaiste nodrošinātu ekonomiskās izaugsmes saglabāšanu ilgākā periodā. Latvijas tautsaimniecības straujā attīstība atkarīga no kapitāla, produktivitātes un darbaspēka. Saskaņoties ar darbaspēka trūkumu, jāpiesaista viesstrādnieki atbilstoši tautsaimniecības vajadzībām. Ārvalstu darbaspēka izmantošana ļautu uzņēmējiem saglabāt esošās cenas un izmaksas, uzturot augstāku konkurenci iekšzemes un ārvalstu tirgū. Liberāla imigrācijas politika mazinātu Latvijas darba tirgus atšķirības no kaimiņvalstīm, kas būtu svarīgs ārvalstu investīciju piesaistes priekšnosacījums.

Viesstrādnieku piesaiste mazinātu demogrāfiskās krīzes un masveida emigrācijas negatīvo ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību un sociālo politiku nākotnē. Legālās imigrācijas atvieglināšana mazinātu nelegālās imigrācijas radītos zaudējumus valsts budžetam. Zustu uzņēmēju interese riskēt un izmantot nelegālo darbaspēku.

Viesstrādniekiem no NVS valstīm būtu samērā viegli iedzīvoties Latvijā vidē (neliels attālums, nav valodas barjeras).

Ierobežojumi un riski

Ārvalstu darbaspēka piesaiste nestimulētu uzņēmējus attīstīt uzņēmējdarbību, ieguldot tehnoloģijās un zinātņietilpīgā tautsaimniecībā. Liberālā imigrācijas politika neļautu straujāk kāpināt vietējā darbaspēka produktivitāti un neveicinātu strādājošo darba algas paaugstināšanu, tādējādi vēl vairāk veicinot emigrācijas procesu. Darba devēji, izmantojot viesstrādniekus, nebūtu motivēti pilnvērtīgāk izmantot Latvijas iekšējos darbaspēka resursus (iedzīvotāji reģionos, jaunieši, sociāli mazaizsargātās iedzīvotāju grupas).

Šī politika neveicinātu Latvijas uzņēmēju interesi iesaistīt tautsaimniecībā tos, kuri pašlaik ir nodarbināti ārvalstīs, un kuriem būtu augstākas prasības iekšzemes darba tirgū. Viesstrādnieku izmantošana nestimulētu uz dialogu, uz sociālajām un darba tiesību garantijām pamatotas sociāli atbildīgas nodarbinātības politikas izveidi. Imigrācijas kāpums izraisīs dažādas ekonomiskās un sociālās problēmas, jo ne visi darba devēji vēlēties izmantot legālu darbaspēku, tādējādi netiks maksāti nodokļi un viesstrādniekiem būs liegtas sociālās garantijas. Latvijai būs plašāk jāpiemēro ES piešķirtās tiesības arī iebraucēju ģimenes locekļiem, kas būs papildu slogs valsts sociālajam budžetam. Sabiedrība nav gatava jaunam imigrācijas procesam. Kā jau teikts, sabiedrībā dominē negatīva attieksme. Latvijā nav izstrādātas integrācijas programmas no jauna iebraucējiem.

3. Inkrementāli liberālais scenārijs

Inkrementāli liberālais scenārijs vērsts uz to, lai tuvāko 5–7 gadu laikā, kad darba tirgu vissmagāk skars 20. gs. 90. gadu demogrāfiskā krīze, pakāpeniski liberalizētu imigrācijas politiku. Saskaņā ar šo scenāriju pašreizējā imigrācijas politika nemainītos, kamēr netiktu veikta Latvijas darba tirgus sakārtošana, pilnvērtīga iekšējo resursu izmantošana, sociāli atbildīgas nodarbinātības politikas un efektīvas valsts politikas pret nelegālo imigrāciju un nelegālo nodarbinātību īstenošana. Ievērojot šos nosacījumus, pakāpeniski tiktu veikti Imigrācijas likuma grozījumi, lai nodrošinātu ārvalstu darbaspēka iekļaušanos atsevišķās tautsaimniecības nozarēs vai sektoros. Nākotnē viesstrādnieki būs Latvijas tālākās ekonomiskās izaugsmes sastāvdaļa.

Priekšrocības un iespējas

Iedzīvotāju skaita samazināšanās un sabiedrības novecošanas tendences izraisījušas darbaspēka trūkumu ES darba tirgū. Kopš 1999. gada ES izmanto inkrementāli liberālo scenāriju legālās migrācijas veicināšanā, vienlaikus izvirzot sabiedrības integrācijas nosacījumus. Latvijas interesēs būtu īstenot Hāgas programmas mērķus, kā arī ieviest ES darba atļauju, kas būtu derīga visās ES valstīs, tādējādi palielinot Eiropas pievilcību augsti kvalificēta darbaspēka vērtējumā. Svarīga ir arī uzturēšanās un darba atļaujas izsniegšanas regulēšana sezonas

darbu strādniekiem no trešajām valstīm, kā arī tiesību noteikšana strādāt ES katru gadu noteiktu mēnešu skaitu, izsniedzot darba atļauju uz pieciem gadiem.

Pakāpeniskas politikas pārmaiņas veicinātu pilnvērtīgu iekšējo resursu izmantošanu, sociāli atbildīgas nodarbinātības politikas īstenošanu un valsts vēršanos pret nelegālo imigrāciju un nelegālo nodarbinātību. Pašreizējā imigrācijas politika ir viens no priekšnosacījumiem apstākļu radīšanai, lai emigrējušais darbaspēks atgrieztos Latvijā.

Ārvalstu viesstrādnieku piesaiste nākotnē ļautu saglabāt to tautsaimniecības nozaru izaugsmi, kurās būtu augstāka pievienotā darba vērtība. Valsts ekonomiskā attīstība atkarīga no kapitāla, produktivitātes un kvalificēta darbaspēka. Latvijas darba tirgus atšķirības no kaimiņvalstīm atsevišķās nozarēs mazinātu liberāla imigrācijas politika, radot ārvalstu investīciju piesaistes priekšnosacījumus.

Ierobežojumi un riski

Imigrācijas liberalizēšana atkarīga no pārāk daudziem priekšnosacījumiem, kuru īstenošanai nepieciešams laiks, politiskās intereses, komercdarbības lojalitāte. Tādējādi var mazināties tautsaimniecības izaugsme un konkurētspēja. Pārējie ierobežojumi un riski ir analogi liberālajam scenārijam.

Kopsavilkums

Migrācijas tendences pasaulē nosaka divi būtiski apsvērumi – mazattīstīto valstu iedzīvotāju vēlme uzlabot dzīves kvalitāti, atrodot labākus apstākļus, un attīstīto valstu vajadzība pēc darbaspēka, bailes no sabiedrības novecošanas un iedzīvotāju skaita samazināšanās. ES imigrācijas politika kopš 20. gs. 90. gadu beigām attīstījusies samērā strauji, neraugoties uz dalībvalstu iekšējām pretrunām, vērtību sadursmēm, identitātes daudzveidību un globālās ārējās vides spiedienu uz Eiropas labklājību. Dažādu politisko scenāriju savstarpējā atkarība maina ES politiku. Šajā kontekstā Latvijai jāizmanto iespējas Eiropas politikas mērogā, pirms tam definējot nacionālās intereses un kompleksi tās īstenojot nacionālajā politikā un pārstāvot ES.

DARBASPĒKA MIGRĀCIJA

EDGARS KORČAGINS

*Latvijas Darba devēju konfederācijas
ģenerāldirektora vietnieks*

Jāatzīst, ka imigrācija ir viens no darbaspēka trūkuma risinājumiem un var sniegt labumu Latvijas tautsaimniecībai. Daudz ko varam darīt jau tagad.

Atšķirībā no iepriekšējiem runātājiem, kas pēta migrāciju un aplūko to no dažādiem aspektiem, Latvijas Darba devēju konfederācija (LDDK) pamatojas uz darba devēju, nozaru asociāciju pārstāvju pausto viedokli par ikdienas problēmām un uzstādījumiem, ko viņi sniedz konfederācijai.

Kā darba devējus pārstāvoša organizācija esam saviem biedriem, darba devējiem, apsolījuši veicināt nodarbinātības sakārtošanu atbilstoši darba tirgus prasībām, nodrošināt uzņēmējus ar kvalificētu, prasmju un iemaņu ziņā atbilstošu darbaspēku, lai paaugstinātu uzņēmumu konkurētspēju Latvijas, ES un pasaules tirgos. Tāpēc nosaukšu darba devējiem būtiskākās problēmas.

Lielais darbaspēka trūkums ir aktuāls atsevišķās nozarēs un darbinieku grupās, nevis tautsaimniecībā kopumā. Problēmas rada ne tikai darbinieku skaita nepietiekamība, bet arī kvalifikācija. Gatavojot viņus darba tirgum, trūkst sadarbības starp izglītības sistēmu un darba tirgu, nosakot speciālistus un jomas, kurās darbinieki jāizglīto, lai nodrošinātu darba tirgus pieprasījumu.

Produktivitātes pieaugums nav brīnumnūjiņa, ar kuras palīdzību īsā laikā sasniegt atzīstamus rezultātus. Produktivitātes kāpināšana nav sasniedzama īstermiņā.

Iepriekšējos divos gados vērotā emigrācijas tendence šogad pēc visām pazīmēm liecina, ka lielākā vai mazākā mērā tā saglabāsies arī turpmāk, proti, darbaspēka aizplūde turpināsies un mums šī problēma būs jārisina.

Pavisam drīz būs jūtamas 20. gs. 90. gadu sākumā vērojāmās nelabvēlīgās demogrāfiskās situācijas (ļoti zemā dzimstība) sekas. Darba tirgū gaidāmi 90. gadu sākumā dzimušie, un jaunu darbinieku skaits samazināsies.

Migrācijas politikas trūkums vai nekonsekvence var radīt sociālu nestabilitāti darba devēju un darba ņēmēju vidū, proti, nezinām, ko varam sagaidīt. Šis jautājums jāskata plašāk, ne tikai domājot par migrāciju, bet arī par citiem ar to saistītiem jautājumiem (nodarbinātība, izglītība).

LDDK aicina valdību atzīt, ka imigrācijas pieaugums un dažādas migrācijas programmas var sniegt ievērojamu atbalstu tautsaimniecības nodarbinātības attīstībai un budžeta ieņēmumu kāpumam. LDDK ir gatava (un par to informējusi arī Latvijas valdību) iesaistīties migrācijas politikas izstrādāšanā, sniedzot darba devēju viedokli šo jautājumu risināšanā.

(Nobeigums 48. lpp.)

(Sākums 47. lpp.)

Aicinām noteikt vienotu atbildīgo institūciju gan ar migrāciju, gan ar nodarbinātību saistīto jautājumu izstrādāšanā. Tieši tāpēc, ka šīs problēmas risina vairākas institūcijas, darbs nav pietiekami efektīvs.

Jāizstrādā īsa, vidēja un ilgtermiņa migrācijas stratēģija, ietverot imigrācijas, emigrācijas un integrācijas aspektus. Jādomā, kā Latvijas darba tirgū veiksmīgāk integrēt, piemēram, iedzīvotājus, kuriem nepietiekamo latviešu valodas zināšanu dēļ varbūt liegta iespēja strādāt dažādās tautsaimniecības nozarēs.

Jāapzina darbaspēka trūkuma visvairāk apdraudētās nozares, specialitātes un reģioni. Tā nav visas tautsaimniecības problēma, tāpēc risinājumam jābūt diferencētam.

Jāapzina potenciālās darbaspēka resursu ziņā pieejamākās valstis, kuru iedzīvotāju nodarbināšana sniegtu vislielāko ekonomisko un sociālo labumu Latvijas sabiedrībai.

Jāsteno atbilstošu normatīvo aktu grozījumi, lai atvieglotu nepieciešamā darbaspēka uzņemšanu un pārskatāmu darba atļaujas izsniegšanu. Jādomā par šo viesstrādnieku integrēšanu Latvijas sabiedrībā, nodrošinot valodas apguvi, speciālistu kvalifikācijas atzīšanu un mājokļa politikas sakārtošanu.

Lai šo politiku īstenotu, jāizstrādā sadarbības mehānisms starp valsts institūcijām un darba devēju organizācijām – nozaru, reģionālajām un profesionālajām asociācijām –, lai apzinātu attiecīgi kvalificēta darbaspēka pieprasījumu atsevišķās nozarēs un specialitātēs.

Īstermiņa problēmu risināšanai jāsamazina laiku vakanču izsludināšanai, nodevām darba atļaujas izsniegšanai. Uzaicināto speciālistu atalgojums jākontrolē nevis ar normatīvajiem aktiem, bet tas jānosaka darba tirgum, darba devējam un darbiniekam individuāli vai kolektīvi vienojoties darba līgumos vai koplīgumos. Dokumentu virzības termiņš atļaujas saņemšanai jāsamazina (pašlaik – 60–90 dienu). Jāsamazina izmaksas, kas, piesaistot darbiniekus, rodas darba devējam, turklāt salīdzinājumā ar citām Baltijas un reģiona valstīm Latvijā tās ir augstākas.

Imigrācijas politikas izstrādāšanā jāpiedalās darba devēju organizācijām, sadarbojoties ar valsts institūcijām. Jāatzīst, ka imigrācija ir viens no darbaspēka trūkuma risinājumiem un var sniegt labumu Latvijas tautsaimniecībai. Daudz ko varam darīt jau tagad.

LATVIJAS BANKA

K. VALDEMĀRA IELĀ 2A • RĪGĀ, LV-1050 • TĀLRUNIS: 702 2300 • FAKSS: 702 2420
E-PASTS: INFO@BANK.LV • HTTP://WWW.BANK.LV
LATVIJAS BANKA, 2006

Pārpublicējot obligāta avota norāde. Reģistrācijas apliecība Nr. 1947